LENİN'İN ÜÇ ZAMAN SENTEZİ

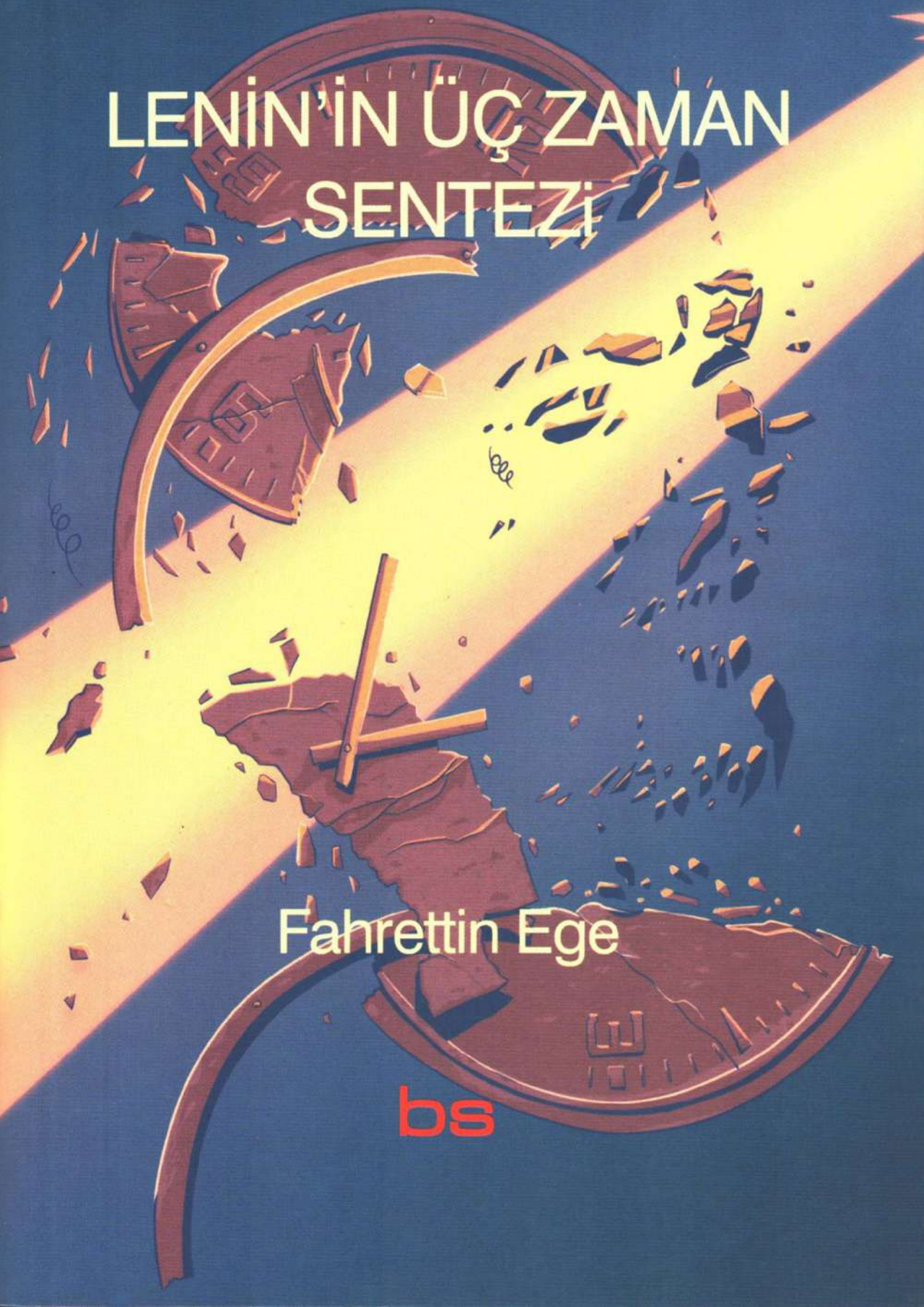

Fahrettin Ege

bs

LENİN'İN ÜÇ ZAMAN SENTEZİ • Fahrettin Ege

LENİN'İN ÜÇ ZAMAN SENTEZİ

LENİN'İN ÜÇ ZAMAN SENTEZİ
Fahrettin Ege

Dizgi: Serhat Kabasakal
Kapak İllüstrasyon: Özgür Erman
Baskı ve Cilt: Sözkesen Matbaacılık Tic. Ltd. Şti.
1. Baskı (1.000 Adet): Ankara, 2017

ISBN
978-975-8589-18-0

© Türkçe yayın hakları
Bilim ve Sosyalizm Yayınları'na aittir.

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

bs
BİLİM VE SOSYALİZM YAYINLARI
Ahmet Rasim Sokak 2/4 Çankaya/Ankara
Tel: 0 (312) 431 46 97
e-mail: bilim.sosyalizm@yahoo.com

LENİN'İN ÜÇ ZAMAN SENTEZİ

FAHRETTİN EGE

FAHRETTİN EGE

1980 Ankara doğumlu. Çevirmen ve Nöroloji Uzmanı.
Türkçe'ye kazandırdığı kitaplar;
Anti-Ödipus / Deleuze & Guattari
(Hakan Erdoğan ve Mustafa Yiğitalp ile birlikte)
Kapitalizm ve Şizofreni için Okuyucu Rehberi / Massumi
Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipus'u / Buchanan
(Hakan Erdoğan ile birlikte)
Deleuze'den Sonra Felsefe / Hughes
Deleuze'den Sonra Siyaset Teorisi / Widder

Mehmet ve Ayşegül'e

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 9

Giriş / 11

Jakobenler / 28

Olay Olarak Devrim / 48

Tekrar Olarak Devrim (Leninizm) / 70

Olay Olarak 1968 / 104

Tekrar Olarak 1968 / 129

Vektörel Kavrayış / 159

Sonsöz / 170

ÖNSÖZ

Son birkaç on yıl, belki bu zaman dilimi "68'den günümüze" biçiminde bir parça daha genişletilebilir, devrimler çağının kapandığını ilân eden Batılı sağ ve sol entelektüellerin belirlediği ve akademiden edebiyata kadar egemen kıldığı tartışmalarla geçti. Halâ da aşağı yukarı öyle. Kuşkusuz ne bu entelektüel figürlerin tümünün karşı-devrimci bir projenin adamları olduğu, birtakım şaibeli küresel merkezler tarafından yönlendirildiği iddia edilebilir (gerçi öyleleri de var), ne de öne sürdükleri karmaşık ve kapsamlı tezler dikkate değer bulunmayarak bir hamlede geçiştirilmelidir. Tersine bu tezler, dünyanın postmodern olarak tanımlanan yeni çölsü döneminin yansıması olmalarının yanı sıra, devrimci arzunun hangi siyasi, iktisadi ve kültürel denklemlerle kuşatıldığının, nerelerde tuzağa düşürüldüğünün bir karşı-okuması olarak da ele alınabilir. Çünkü değişmeyen ve engellenemeyen gerçek, insanların devrimci-oluşlarının sürdüğüdür. İnsanlar ve kalabalıklar bugün hâlâ devrim fikri ile motive olmaktadırlar. Eğer idealist bir bakış açısına yerleşseydik ve in-

sanların bugün ve gelecekteki devrimci-oluşlarını ampirik psikolojik fenomenlere indirgeyecek olsaydık, bu motivasyonu romantizm ya da nostalji olarak tanımlayabilirdik, ama alternatif olarak materyalist bir bakış açısına yerleşince (en azından Spinoza ile birlikte), oluşların kişilerin içinde değil kişilerin oluşların içinde bulunduğunu, devrimci-oluşun psikolojik değil ontolojik bir problematik olduğunu fark ederiz. Dolayısıyla devrim fikrinin ne dünyanın aktüel iktisadi, siyasi ve kültürel durumu (postmodernizm) tarafından ne de devrime inançsızlık fenomeniyle tüketilebileceğini, tersine insanların devrimci-oluşları yoluyla defalarca döndüğünü ve döneceğini öne sürebiliriz. Ama hiç durmaksızın tuzaklara düşerek ve birçok aşamada bastırılarak. Bu küçük hacimli kitabın en önemli amacı, güncel karşı-devrimci tuzaklardan bazılarına dikkat çekmek, bir devrimci kural koymaksızın ve sol varyasyonları mahkûm etmeksizin çıkış yolu aramak olacaktır.

Son 30-40 yıl, aynı zamanda solun birçok yönden teorik bir karmaşa halini aldığı, kişilerin ne dediğinin, ne anlattığının, sol düşünürlerin hangi teorik ayrıntılar üzerinden ayrıştığının çoğu devrimci tarafından bile anlaşılamaz kaldığı bir dönem oldu. Örneğin Žižek-Laclau ya da Negri-Badiou tartışmaları aslında öylesine dar ortamlara hitap eder ki, iki satırlık bir polemiği kavrayabilmek için bile kişilerin başka kitaplara başvurması gerekir ve oralarda da başka anlaşılmaz polemiklere denk gelirler. Ben yazımda olabildiğince yalın bir dili, açık bir anlatımı, terimlerin basitleştirilmiş kullanımlarını tercih ettim. Ancak konunun karmaşası nedeniyle bazı okurları referans gösterilen eserlere yönlendirme durumu kaçınılmaz olarak doğacaktır. Yine de bu kitabın kullanışlı bir araç olarak ele alınacağını umut ediyorum.

GİRİŞ

Bugün, reel sosyalizm ve doğu bloğunun çözülüşünden birkaç on yıl sonra ve devrimci kıpırdanmaların pek de görülmediği bir dönemde, devrime inancını bütünüyle yitirmiş olanları bir kenara bırakacak olursak, solda kabaca iki tür eğilim tespit edilir. Bunlardan ilki, örneğin postmodern anlatıya, ideolojilerin geride kaldığına ya da en azından günümüzde modası geçmiş yirminci yüzyılın kavramlarıyla düşünülemeyeceği türünden tüm savlara itiraz ederek, solun orijinine, köklerine (geçmişe) dönmesi gerektiğini savunan gruplardır. İkincisi ise, yirminci yüzyılın geride kaldığına, eski bağların koptuğuna, solun bugün artık bütünüyle yeni bir söylem geliştirmesi gerektiğine ve yeni deneyimlerin yaratıcılığına (geleceğe) inanan gruplardır. Bu iki eğilime ya da kısaca ifade etmek gerekirse eskiye dönme yanlıları ile yenilik yanlıları arasındaki karşıtlığa baktığımızda, söz konusu olan en başta yalnızca zamansal terimlerdir. Geçmiş ya da yirminci yüzyıl çoktan tükenmiş midir yoksa hâlâ geçerli midir? Geçmiş diriltilmeli midir yoksa unutulmalı mıdır? Elbette burada da hâlâ bir soyutlama bulunuyor, çünkü iki aksi

eğilim arasında birçok melez tür, birçok arabiçim, birçok geçişkenlik de mevcut; ancak her bir durumda, gruplar bu eğilimlerden birine ya da ötekine daha yakın olacaktır, iki eğilimden biri her defasında daha baskın olacaktır.

Soruna daha yakından bakalım. Dünya emekçi sınıflarının vahşi neoliberal ekonomi politikaları altında ezildiği, işsizliğin tarihte hiç olmadığı kadar artık gerçek bir tehdit haline geldiği, güvenceli çalışma hayatının son bulmakta olduğu ve dahası temel hakların bile yitirilmekte olduğu, ABD ve AB'nin köktenci terör örgütleri aracılığıyla Ortadoğu, Afrika ve Asya kıtalarının geriye kalan görece güvenli ulus devletlerine saldırdığı, yerkürenin ekolojik, ahlâki vb. her bakımdan adım adım felakete sürüklendiği yüzyılımızda, üstüne üstlük sol politikalara yön verecek SSCB gibi bir odağın ya da güçlü devrimci dalgaların yokluğunda hangisi anlamlı ve mümkündür? Geçmişe dönmek mi yoksa geçmişten kopmak mı? Bu soruya verilebilecek basit bir yanıt yok. Ama hemen belirtmek gerekir ki, geçmişe dönme tercihi ikincisinden daha kapsamlı ve hassas bir açıklamayı gerektirir, çünkü birçok olanak ve aynı zamanda birçok tuzakla doludur burası, ve asla geçmişin kaba bir tekrarına başvurmuyor oluşu ile bu kitabın da temel konusu olacaktır. Öte yandan geçmişi unutma tercihi her zaman birtakım belirsizliklerin üzerinde yükselmektedir. Örneğin Fikret Başkaya "sosyalist hareketin yeniden bir umut olabilmesinin, inandırıcı bir alternatif toplum projesi ortaya koyabilmesinin koşulu, kendi geçmişiyle radikal bir hesaplaşma yapabilme yeteneğine bağlıdır"[1] derken, yazarın tam olarak neye işaret ettiği pek açık değildir. İnandırıcı bir

[1] F. Başkaya, *Türkiye'de sol hareketin ideolojik geri planı üzerine bazı gözlemler*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 8: Sol, s: 76, İletişim Yayınları, İstanbul 2007

alternatif toplum projesinin ne olduğu, bunun mevcut somut durumda nasıl kurulacağı, süreçte hangi taktiklere başvurulacağı bütünüyle muammadır. Veya Badiou "bütün bunların örgütlendiğinde nasıl bir biçim alacağını bilmiyorum, ama biliyorum ki artık... ulusal çıkarlara tabi kılınmamış bir siyasal enternasyonel olacak... siyasal mekanların enternasyonali olacaktır"[2] dedikten sonra, bu mekanların nerede ve nasıl kurulacağı, nasıl iletişime geçecekleri ve dünyayı nasıl dönüştürecekleri hakkında tek söz söylemez. Dahası, bu mekanların ileri kapitalist ülkelerde hangi devrimci motivasyonlar ile kurulacakları ya da örneğin üçüncü dünya ülkelerinde kurulsalar bile kimlerin işine yarayacakları dahi belirsizdir. Öte yandan, hem küreselleşmiş dünyayı gerektirecek şekilde, hem de ancak ileri kapitalist ülkeler veya ileri sektörel şebekeler için doğru olmak kaydıyla oldukça ayrıntılı bir sınıf ve emek-gücü analizi ortaya koyan Negri ve Hardt, "enformasyon... kurduğu ağlar yoluyla hem serveti, hem de üretimin komutasını ele geçirir"[3] diye yazar, ancak buralarda bile gayrı-maddi emeğin (enformasyon) iktidarı hangi koşullarda, hangi taktiklerle ve ne zaman ele geçireceği halâ belirsizliğini korumaktadır. Öte yandan, dünya coğrafyasının çoğunluğunu kaplayan öteki ülkelerde gayrı-maddi emekten bir devrim beklemek kabul edilmelidir ki hayalcilikle eşdeğer görünmekte. Wallerstein ise "söz konusu sistemin yapısal olarak neye benzeyeceğini bilemeyiz, ama tarihsel bir sistemi, esas olarak rasyonel diye adlandırmamızı sağlayacak ölçütleri ortaya koyabiliriz. Büyük ölçüde eşitlikçi ve büyük ölçüde demokratik

---

[2] A. Badiou, *İdeası Komünizm olan şeyin gerçeği de sosyalizm midir?*, Komünizm Fikri, Berlin Konferansı, s: 21, Metis, İstanbul 2010

[3] M. Hardt, A. Negri, *İmparatorluk*, s: 274, çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı, İstanbul 2008

bir sistemdir söz konusu olan"[4] diye yazar. Sistemin yapısal olarak neye benzeyeceğini bilmemekte, ama baskıcı olmamasını ümit etmektedir yazar, yine burada da hem neyin kurulacağı hem de nasıl kurulacağı belirsizdir.

Birçok çeşidi bululan solda yenilik yanlısı teorilerin arasında herhangi bir benzerlik ya da uzlaşma bulunması gerekmiyor. Örneğin ontolojik olarak farklı noktalardan hareket eden Negri ve Hardt (içkinlik) ile Badiou (içkin aşkınlık) arasında uzun süredir devam eden tartışma iyi bilinmektedir. Negri ve Hardt, devrimin koşulunu üretici güçlerin gelişme düzeyine bağlayarak belirli bir neden-sonuç ilişkileri kümesini korumaktadır, bu açıdan Marksizmin içinde kalırlar, ancak devrimci anın (olayın) kendisi her ne kadar iktidarın el değiştirmesi açısından tarihsel durumu sarsacaksa da, bunun vuku bulması uzun ve teknik bir hazırlık sürecini gerektirdiği ve ayrıca nasıl gerçekleşeceği de pek bilinmediği için, süresi belirsiz bir beklenti, tarihte takılı kalma hissine neden olur okurda. Ancak buradaki sorun devrimin ne zaman olacağı değildir, hiçbir Marksist bu noktaya, devrimin beş yıl mı yoksa otuz yıl sonra mı olacağına takılmaz, sorun devrimin üretici güçlerin hiper-gelişimine, mutlak bir teknozihinsel aşamaya fazlasıyla bağımlı kalması ve bunun doğal sonucu olarak bu aşamayı gerektirmeyen ya da ona başvurmayan öteki devrimci olasılıkların dışlanmasıdır. Negri ve Hardt'ı geçmişten koparan şey de tam olarak budur; devrim artık yalnızca hiper-gelişimin bir ürünü olarak ele alınacaktır, geriye dönüş ya da geçmişin tekrarı ise artık söz konusu değildir. Öte yandan Badiou hiçbir hazırlayıcı neden-sonuç ilişkisine başvurmayarak ve

---

[4] I. Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, s: 12, çev: Tuncay Birkan, Metis, İstanbul 2000

"olay... varolmayanın varoluşunun ayağa kalkmasıdır,"[5] "zamanda bir kopuş[tur]"[6] diyerek bizi Negri ve Hardt'daki sonu gelmez beklentiden kurtarır, ama öte yandan "hep devlete mesafeli kalarak ve asla kendi kanılarınızı onun otoritesine tabi kılmadan ya da özellikle seçim çağrılarına cevap vermeden, siz karar verin devletin ne yapması gerektiğine ve onu buna zorlamak için araçları bulun"[7] diyerek belirli bir parti-örgütlenme-iktidar biçiminin artık bütünüyle geride kalmış olduğunu haber verir. Üretici güçlerin hiper-gelişiminin dayattığı geçmişe benzemezliğin yerini, devrimci olayın kendisinin (siyasal mekânların enternasyonali) geçmişe benzemezliği alır. İki yaklaşım arasında ontolojide uzlaşma yoktur, ama ikisi de tarihte benzeri olmayan belirsiz bir devrimci durumdan söz etmektedir. Belirsizdir, çünkü yalnızca ortaya çıkacak olası şeyin (ya da daha genel olarak stratejinin) somut olarak neye işaret ettiği bilinmiyor değildir, hangi ülkede ya da ülkelerde, hangi koşullarda, hangi motivasyon ve taktiklerle başarılabileceği de bilinmemektedir. Ama elbette bu belirsiz devrimci konumlardan geçmişi andıran öteki devrimci konumlar eleştirilebilmektedir.

Bir başka sorun, yenilik yanlısı teorilerin hepsinde değil ama bir kısmında geçmişin tektip okuması ya da homojenizasyonu olarak tanımlayabileceğimiz bir eğilimin bulunmasıdır. Burada, sosyalizm ile kapitalizm, anti-emperyalizm ile emperyalizm, proletarya ile burjuvazi, doğu ile batı vb. arasındaki karmaşık, dallı budaklı, zaman zaman üst üste binen ve çok biçimli çatışma alanları görmezden gelinerek, belirli bir imtiyazlı kavram, bütün

---

[5] A. Badiou, *Tarihin Uyanışı*, s: 96, çev: Murat Erşen, Monokl, İstanbul 2011
[6] Age s: 115
[7] Age s: 132

bir yüz elli yıllık sol siyasi tarihin açıklayıcı temsilcisi olarak seçilir. Bu indirgeme bir kez gerçekleştikten sonra, ikinci adımda geçmiş biçimlerin topyekûn reddine dayanan yeni bir belirsiz biçim önerilir. Bu homojenizasyon Negri ve Hardt'da yoktur, ama örneğin Wallerstein tüm kapsamıyla devrimci tarihi oportünizm kavramına indirgeyerek yeniden yazar: "Bakü'den doğan ve gerçekte dünya komünist hareketinin programı haline gelen program anti-emperyalizm programıydı. Peki anti-emperyalizm neydi? Wilsoncu ulusların kendi kaderini tayini programının daha saldırgan ve sabırsız bir lisana aktarılmasından ibaretti. İkinci dünya savaşından sonraki dönemde bu ulusal bağımsızlık hareketleri birer birer iktidara gelirken hangi program ortaya koyuluyordu ki? Bu, genellikle sosyalist kalkınma etiketi altında ulusal (ekonomik) kalkınma programıydı. Ulusal düzeyde liberal sosyalizmin büyük muhalifi olan Leninizm, dünya düzeyinde kuşku uyandırıcı bir biçimde liberal sosyalizme benzemeye başlamıştı."[8] Yalnızca bu pasajda bile, bir yandan Leninist yani emperyalizme karşı ulusların kendi yazgılarını belirleme ilkesi, Wilson ilkeleriyle yani ulusların etnik nüfus bölgelerine bölünmesiyle aynı anlama gelir; öte yandan komünist enternasyonel (üçüncü enternasyonel) programı ya da daha genel olarak tarihsel, iktisadi ve coğrafi duruma göre büyük burjuvaziye, faşizme ya da emperyalizme karşı demokratik cephe siyaseti, burjuvazi ile anlaşmakla, revizyonizmle aynı anlama gelir.[9] İrili ufaklı bütün farklar, bütün antagonizmalar, bütün çatışmalar görmezden gelinir ve sol siyasi tarih opor-

---

[8] I. Wallerstein, *Liberalizmden sonra*, s: 226, çev: Erol Öz, Metis, İstanbul 1998

[9] Komintern'in her zaman bu siyaseti izlemediği, inişli çıkışlı bir yol takip ettiğini de belirtmemiz gerekir.

tünizm tarihi olarak yeniden yazılır. Benzer bir şeyi Fikret Başkaya da söyler: "ikinci enternasyonelin sömürgecilik konusundaki yaklaşımı Avrupa burjuvazisinden yaklaşımından farklı değildi. Zaten retoriğe rağmen, üçüncü enternasyonel de ikincinin devamıydı. Kaldı ki, üçüncü enternasyonel ezilen ve sömürülen dünya halklarının enternasyoneli olmaktan çok, Sovyetler Birliği'nin bir örgütüydü... başta Rusya işçi sınıf olmak üzere, dünya işçi sınıfının... çıkarlarına ihanet etmişti."[10] Burada da yine Leninizm ile revizyonizm eşanlamlı kabul edilir ve sol siyasi tarih, Doğu halklarının anti-emperyalist savaşımları da içinde olmak üzere oportünizmin tarihiymiş gibi yeniden yazılır. Bu iki örnekte de üzerinde dikkatle durulması gereken ve en çarpıcı nokta, emperyalizm yanlısı İkinci Enternasyonel (sosyal şovenizm) ile anti-emperyalizm destekçisi Üçüncü Enternasyonelin tuhaf bir şekilde eşleştirilmesidir. Bambaşka bir açıdan Badiou ise "20. yüzyıl... program olarak insan teması altında başlar"[11] der ve komünist / faşist antagonistik kampları nihilizmde (hakikat istencinde) bir araya getirir: "bir dizi düşünür için, özellikle de faşist düşüncenin yakınlarında olanlar için 'yeni insan', kısmen de olsa, eski, aşınmış, kaybolmuş, çürümüş bir insanın onarılmasıdır... Bir başka düşünür dizisi için, özellikle Marksçı komünizm çevresindekiler için, yeni insan gerçek bir yapımdır... Yeni insan ya onarılmış ya üretilmiş."[12] Aslında burada tüm farklar göz ardı edilmiş değildir, hatta kampların antagonistik olduğu da vurgulanır (bunu vurgulamayan, reel sosyalizm ile faşizmi eşleyen yenilik yanlısı teoriler de var), ama bir

---

[10] F. Başkaya, *Türkiye'de sol hareketin ideolojik geri planı üzerine bazı gözlemler*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 8: Sol, s: 74

[11] A. Badiou, *Yüzyıl*, s: 181, çev: Işık Ergüden, Sel, İstanbul 2010

[12] Age s: 76

yandan faşizm ile sosyalizm daha üst bir soyutlama olarak nihilizm kategorisinde bir araya gelir, öte yandan sosyalizm, somut bir sınıfsal çatışma ve organizasyon olmasının ötesinde yalnızca yeni insanı yaratma programı olarak ele alınır (faşizmin büyük burjuvazinin diktatörlüğü olarak değil salt çürümüş insanın onarılma programı olarak ele alınması gibi). Dolayısıyla Badiou'da siyasi tarih yukarıdaki örneklerden farklı bir biçimde, antagonistik kampların birleştirilmesi ile değil ama aynı istenci paylaşmaları biçiminde homojenleşir. Bu örnekler çoğaltılabilir, Holloway geleneksel Marksizm'deki artı-değer teorisine bakarak "anti-kapitalist hareketin temeli olarak ücretli emeği (ya da basitçe emeği) varsaymak, bu hareketi doğrudan sermayenin tuzağına terk etmektir"[13] derken, emek ile yaratıcılık arasında bir antagonizmayı korumakta ancak kapitalizm ile sosyalizmi iktisadi yönden homojenleştirmektedir (ama buradan hareketle bu ikisinin ne dış siyasette neden çatıştıklarını, ne de karşı-devrim yemiş belirli bir ülkede sermayenin neden sosyalist kalıntılara saldırdığını anlamanın olanağı yoktur); Todd May ise bir grup potsyapısalcı kavramı güncel politik alana doğrudan aktardıktan sonra, üstkodlayıcı devlet makinesini sorunsallaştırarak kapitalizm ile sosyalizmi politik ve etik bağlamda homojenleştirir.[14] Özetle sosyalist pratikler bazen iktisadi yönden kapitalizmle, bazen etik yönden faşizmle, bazen de siyasi taktikler yönünden oportünizmle eşleştirilir.

Görüleceği üzere solda yenilik yanlısı yaklaşımlar kabaca ikiye ayrılıyor. Bunlardan ilki nesnel koşullara başvurmaktadır: yirminci yüzyılın son otuz yılında sınıfın

---

[13] J. Holloway, *Crack Capitalism*, s: 159, Pluto Press, New York 2010

[14] Bkz. T. May, *Postyapısalcı anarşizmin siyaset felsefesi*, s: 106-142, çev: Rahmi Öğdül, Ayrıntı, İstanbul 2000

karakteri, üretimin biçimi ya da ülkelerin sosyo-ekonomik koşulları değişmiştir (ki bunlar bir parça doğru, örneğin sanayi proletaryasının yerini gitgide ve çok büyük oranlarda hizmet sektöründe çalışan emekçiler almaktadır, sendikaların büyük çoğunluğu işlevsizdir ve çalışma hayatı hemen hemen güvencesizdir artık); dolayısıyla iddia edilir ki geriye dönmenin, geçmişi tekrarlamanın bundan böyle olanağı yoktur, bu yüzden sol, yeni işçi sınıfının nesnel koşullarını, emeğin yeni biçimlerini vb. gözetecek şekilde eski örgütsel biçimlerden radikal bir kopuş yapmalı ve yeni bir siyasi söylem, burjuva ekonomizmine karşı yeni bir müdahale stratejisi ve taktikler bütünü geliştirmelidir. Bu ilk biçimde nesnel koşullar ne kadar etkiliyse, ikinci biçimde de öznel durumlar o kadar etkilidir. Bu defasında, değişen nesnel koşullar hiç mi hiç söz konusu değildir, ama yukarıdaki savların yerini geçmişin öznel hataları devralmaktadır: örneğin iddia edilir ki, Lenin de içinde olmak üzere eski devrimciler oportünizme kaymışlardır, burjuva çıkarlarını ya da burjuva siyasetini sürdürmüşlerdir ya da bazen daha vahimi faşizm ile hemen hemen aynı kötülükleri yapmışlardır (geçmişin homojenleştirilmesi). Bu ve benzer yaklaşımlara çok dramatik bir örnek, nesnel koşulların hiç değişmediğini ama devrimci öznelerin bugünkü stratejisinin hatalardan arınması ve artık değişmesi gerektiğini ileri süren Badiou'dur: "bana soracak olursanız, şu anda… 19. yüzyıl ortasına yakınız; durumumuzda da postmodern bir taraf yok, aksine özü itibariyle tekerrür eden arkaik bir modernliğin parçası"[15] der, ama ardından bu arkaik modernliğin gelişimi içinde nedense emperyalizm ve anti-emperyalizm kavramlarına hiç yer vermez ve ulusal ikti-

[15] A. Badiou, *İdeası Komünizm olan şeyin gerçeği de sosyalizm midir?*, Komünizm Fikri, Berlin Konferansı, s: 16

darlarla bağını kesmiş bir komünizmden söz eder: "söz konusu fikri mevcut ulusal iktidarlarla kurduğu suç ortaklığından söküp kopartmak şart."[16] Ama nesnel koşulların hem sonuna kadar arkaik bir modernlik sunduğu, hem de yani böylelikle emperyalizm kavramının da yüzyılımızda kaçınılmaz olarak geçerli olması gerektiği, ama devrimci öznelerin buna karşın anti-emperyalist (Üçüncü Enternasyonele sadık) değil küreselci ya da fazlasıyla yerel olması gerektiği pek de akla yatkın görünmüyor.

Ama şunu da belirtmek gerekir ki, yenilik yanlısı eğilimleri ele alırken karşılaştığımız iki gerekçe, yani ilkin nesnel koşulların bugün değişmiş olması ve ikinci olarak nesnel koşullar değişmemiş olsa da tarihteki devrimcilerin sağcılarla benzer şeyleri yapmış olmaları, savrulmaları, hemen ve büsbütün reddedilecek şeyler değil. Nesnel koşullar, üretimin biçimleri ve üretici güçlerin nitelikleri şüphesiz ki bazı coğrafyalar boyunca ve bazı sektörlerde on yıllar içinde değişmiştir, değişiyor, bunu yadsımak mümkün değil; öte yandan geçmişteki öznel devrimci durumların her zaman değilse de bazen hatalı, sapmalı, savruk olduğu da doğru, ama asıl sorun burada değildir. Daha çok, varsayalım ki bugünün nesnel koşulları tümden değişmiş ya da geçmişin öznel durumları baştan aşağı hatalı bile olsa, bunların geçmişten bütünüyle kopmak ve benzeri olmayan bir devrimci program öne sürmek için yeterli gerekçeler olup olmadığıdır (ayrıca bir dizi düşünürün aklını kurcalayan bu sorun, göreceğimiz gibi, herhangi bir tarihsel devrimin aşılıp aşılamayacağına ilişkin daha temel onto-politik bir sorunsal ile de bağlantılı). Öte yandan, geçmişten radikal bir kopuş gerçekleştiğinde, eskisinin yerine konacak devrimci programın

---

[16] Age s: 21

ne olduğu ve yenilikçi bir devrimin nasıl becerileceği de söz ettiğimiz üzere belirsizliklerle dolu. Geçmişten koptuğumuzda geleceğe gidebilir miyiz artık? Nereden başlayacağız? Çünkü tüm tarihsel zemin yitirildikten sonra nelerin yapılmaması gerektiği hakkında çokça söz söylenebilir; bir günah çetelesi tutulabilir, eski tip parti, örgütlenme ve iktidar biçimlerinin hataları hakkında, bir sonraki devrimin ne gibi hatalardan sakınması gerektiği hakkında vb., ancak bugün ne yapmamız gerektiği konusuna gelince, böylesine kapsamlı somut bir yazınsal içerik yoktur, neredeyse hiç üretilmemiştir.

***

Ama bütün bunlara karşın geçmişe dönme tercihi de tuzaklarla dolu. İlkin, fazlasıyla kapsamlı bir kümeyi sol doktrincilik oluşturmaktadır; burada örneğin 1848 devrimi gibi bir ya da birkaç tarihsel devrimin deneyiminden soyutlanmış teorik ilkeler bütünü, genel geçer bir kural ya da günümüz için geçerli bir eylem kılavuzu olarak kabul ediliyor. Aslında bu, ilk bakışta zamansal, geçmişe dönük bir yönelim gibi görünmesine karşın öyle değildir, hem geçmişe dönülürken teorinin dehlizlerinde tuzağa düşülür, hem teoriden yararlanmak yerine skolastik sınırların dışına asla çıkmayan konumlara doğru gidilir. Geçmişin potansiyellerini diriltmek yerine, teorik bir çerçeve, olabilecek en kaba ve sınıfsal, tarihsel, coğrafi, ulusal gerçeklikle bağı kopmuş en soyut haliyle savunulur. Örneğin bu yönelime karşı Marx ve Engels şöyle yazar: "Alman filozofları, filozof bozuntuları ve modaya uyan yazar takımı bu yazına hevesle saldırdılar, ancak bu yapıtlar Almanya'ya göç ederken Fransa'nın toplumsal koşullarının da onlarla birlikte göç etmediğini unutarak. Bu Fransız yazını, Almanya'nın toplumsal koşullarıyla karşılaşınca, doğrudan pratik anlamını yitirdi ve sırf yazınsal bir hava-

ya büründü."[17] Sol doktrincilikte, teori ile dünya arasındaki karşılıklı ve yaratıcı etkileşimlerin tümü kopar ve hakiki bir devrimciliğin yerini teoricilik alır, bu tehlike karşısında Engels "komünizm bir doktrin değil ama harekettir; ilkelerden değil gerçeklerden yola çıkar. Komünistlerin varsayımı şu ya da bu felsefe değil ama bütün tarih ve özellikle de uygar ülkelerde bunların etkin güncel sonuçlarıdır"[18] diye yazar. Ancak bu defasında da anlaşılması gereken şey teorinin büsbütün reddi ya da teorik üretimin hep sonradan geldiği ya da devrimcilerin salt pratik eylem ve sonuçlara odaklanması gerektiği değil, tersine teorinin dünyaya göre aşkın olduğunun reddi ve onun pratik anlamının, devrim amacında kullanışlı bir alet çantası olduğunun, dünyada değiştiğinin ve çeşitlenmelere uğrayarak dünyayı değiştirdiğinin, bir başka deyişle, ifade ile içeriğin aynı düzeyde olduğunun, olayın içinde teorik ve pratik fragmanların karşılıklı etkileştiğinin ve dönüştüğünün, her ikisinin de komünist harekete dahil olduğunun materyalist kabulüdür, çünkü şöyle devam eder: "Teorik olduğu ölçüde komünizm, proletaryanın bu savaştaki konumunun teorik ifadesi ve proletaryanın kurtuluş koşullarının teorik sentezidir."[19]

Marx ve Engels bu uyarıyı yapar ancak onlar da yazdıklarının bir süre sonra skolastik tarzda ele alınacak oluşunu engelleyemez. Bunun en iyi bilinen örneği Kautsky'nin Ortodoks Marksizm'idir; dikkat edilecek olursa, Kautsky'nin Lenin'e muhalefeti Bernstein'ın pozisyonu ile aynı değil, her ne kadar Lenin iki düşünürün muhale-

---

[17] K. Marx, F. Engels, *Komünist Manifesto*, s: 48, çev: M. Belli, E. Berktay, S. Ege, P.N. Boratav, K. Boratav, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 2011

[18] F. Engels (MEW); alıntı E. Bottigelli, *Genesis du Socialism Scientifique* içinde, s: 213, Edition Sociales, Paris 1967

[19] Age s: 213

fet tarzına işaret etmek için de oportünizm terimini kullanmışsa da, oportünizmlerin kökenleri farklıdır. Bernstein, ekonomik altyapı ve koşullardan bağımsız ve sınıfsal sınırlara sahip olmayan politik bir öznenin reformist pratiklerini savunur, devrimin yerine evrimci bir sosyalizm ve süreç içinde kazanımların korunması geçer. Kautsky ise bütünüyle sınıfsal sınırlar içinde kalan ve devrim yolunda tüm ittifakları reddeden parti örgütlenmesini savunur, bu türden bir sınıf indirgemeci bakış açısının doğal bir sonucu devrimin de ancak ekonomik altyapıdaki nihai bir krizin sonucu olarak meydana gelecek olmasıdır; dolayısıyla işçi sınıfı sosyalizm davasına müttefikler kazanmak için değil, altyapıdaki kriz anına bir hazırlık olarak ve sınıf kimliğini devrime kadar konsolide etmek için propaganda yapmalıdır. "Görevimiz devrimi organize etmek değil ama kendimizi devrim için organize etmektir, devrim yapmak değil ama onu lehimize çevirmektir"[20] diye yazar. Kısacası Bernstein, Lenin'e devrim yaptığı için muhalefet ederken, Kautsky ekonomik altyapısı henüz uygun olmayan ve işçi yığınının görece az olduğu bir ülkede vaktinden önce ve işçi sınıfına müttefikler bularak devrim yaptığı için muhalefet eder. Ama üzerinde dikkatle durulması gereken nokta, Kautsky'nin teorik gerekçelerinin tümünün Marx'ın ekonomik çözümlemelerinin skolastik bir yorumuna dayanmış olmasıdır.

Sol doktrinciliğe başka bir örneği bizzat Lenin tanımlıyor; söz konusu olan, ilk olarak Marx'ın Paris Komünü çözümlemesinde ortaya koyduğu sınıf ittifakı ya da yığın hareketi üzerine süregiden polemiklerdir: "üzerinde özel bir dikkatle durulması gereken şey, Marx'ın askeri

---

[20]K. Kautsky, *Verschwörung oder Revolution*? alıntı E. Laclau, C. Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy* içinde, s: 16, Verso, Londra 2014

ve bürokratik devlet makinesinin yıkılması 'her gerçek halk devriminin ilk koşuludur' biçimindeki o çok derin düşüncesidir. Bu 'halk' devrimi kavramı Marx'ın ağzında şaşırtıcı görünebilir; ve Rusya'da Plekhanov'un çömezleriyle Menşevikler, yani Struve'nin şu Marksist geçinen çırakları, Marx'ın bu sözünü pekala bir 'dil sürçmesi' olarak nitelendirebilirler. Onlar marksizmi öylesine yavanca liberal bir öğretiye indirgemişlerdir ki, onlar için, burjuva devrimi ve proleter devrimi antitezi dışında hiçbir şey yoktur; üstelik bu antitezi de en skolastik bir biçimde anlarlar."[21] Lenin burada hiç de Bernstein gibi ekonomik altyapıyla bağını kesmiş, sınıfsal sınırlara sahip olmayan etik bir yığından sözediyor değildir, tersine burjuvaziye karşı proletarya öncülüğünde bir yığın hareketinden, halk devriminden, proletaryanın diğer çıkar gruplarını, örneğin kentli ve köylü küçük-burjuvaziyi peşi sıra sürüklemesinden söz eder. Ancak sol doktrinci ya da ekonomist konumlara göre bu taktik, yığının ya da halk devriminin sınıflar-arası özellikler sergilemesi nedeniyle, proletarya siyasetinin reddi, proletaryanın yığın içinde erimesi ve sonuçta burjuvaziye teslimiyet olarak algılanabilmektedir (zaten sol doktrinci yaklaşımlar da çoğu sefer Lenin'i oportünist ilân etmekten geri kalmaz). Ama konu basit bir teorik uzlaşmazlık değildir, her şey yirminci yüzyıl başında Rusya'nın hercümerci içinde vuku buluyor; Lenin 1871'deki özgün olaya ve Marx ve Engels'in komün hakkındaki yazdıklarına dönmekte, Paris Komünü'nden Rus devrimine ilişkin kullanışlı bir potansiyel yakalamak istemektedir, sol doktrinci yaklaşımlar ise yine görünüşte geçmişe ama bu sefer Marksist eko-

[21] V.I. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, s: 47, çev: Kenan Somer, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1994

nomik çözümlemenin skolastik bir okumasına dönerek devrime muhalefet etmektedirler.

Geçmişe dönülürken sıklıkla düşülen ikinci önemli tuzak tarihsel biçimcilik. Burada sol doktrinciliğin tersine geçmişe gerçekten dönülür. Ancak tüm neden ve sonuçlarıyla birlikte olaya olduğu haliyle ve özensizce dönülür; söz konusu olan geçmişteki devrimin bugün için, sözgelimi bu tarihsel, coğrafi, ulusal koşullarda canlandırılabilecek potansiyelleri, bir başka deyişle, kronolojik tarih tarafından aşılamayan, tüketilemeyen, o halde bugüne bir ruh verebilecek parçası değildir, ama biçimsel olarak geçmişte olan bitenin kaba tekrarıdır. Bunun en iyi bilinen örneği Lenin'in "sol komünizm" adı altında eleştirdiği ve Ekim 1917'deki olayı olasılıkla bir tür küçük-burjuva komplosuyla tekrarlama çabasında olan Avrupalı komünistlerdir; bu eğilimlere karşı "asıl sorun bugün her ülkenin komünistlerinin, bir yandan oportünizme ve sol doktrinciliğe karşı savaşımının temel amaçlarını bilinçli bir biçimde hesaba katmaları ve öte yandan bu savaşımın her ülkede, o ülkenin ekonomisinin, siyasetinin, kültürünün, ulusal bileşiminin, sömürgelerinin, dinsel bölünmelerinin vb. özel niteliklerine uygun olarak bürüneceği somut özelliklerini değerlendirmesidir"[22] diye yazar Lenin. Benzer birçok örnek bulunabilir, yadsınamaz ki sol bu türden eğilimlerle dolu, öte yandan asıl ilginç olan şey geçmişin kaba ya da mekanik tekrarının Marx'ın tanımladığı karşı-devrim formülüyle de birebir aynı olmasıdır: önce trajedi sonra komedi. Çünkü üretken tekrarın tersine kaba tekrarda, her ne kadar geçmişe dönen özneler gerçekten devrimci iseler de, onlardaki "tekrar etme arzusu,

[22] V.I. Lenin, *Sol Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı*, s: 92, çev: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara 2014

komedinin ve salt tekrarın boş biçimine bürünür"[23] ve böylelikle süreç de kaçınılmaz olarak karşı-devrimle, burjuva klişesiyle noktalanır.

***

Ben bu kitapta bir dizi devrimci durumu (temel olarak Fransız devrimi, Bolşevik devrim ve 1968) gözden geçirerek şu sorulara odaklanıyorum: bugün, tarihsel zemini yitirmeden, ancak sol doktrinciliğe ya da tarihsel biçimciliğe de başvurmadan ne yapmalı? veya geçmişe dönmenin başka bir tarzı var mıdır? Geçmişe dönme motivasyonunun hazırladığı tuzaklara düşmeden ve geleceğe sıçrama motivasyonunun sunduğu belirsizliklerin girdabına da kapılmadan, geçmişe dönmek yoluyla geleceği bir kez daha inşa etmenin olanağı var mıdır halâ? veya bugün için geçmiş ne anlam ifade eder? Bu ve benzer sorulara yanıt arayışı içinde ilk olarak, devrimler çağını açan ya da Badiou'nun oldukça paradoksal ancak yine de doğru gibi görünen bir anlatımıyla "yirminci yüzyılı açan Jakobenlerle" başlıyor, tarihsel sürekliliği bozan, kronolojiyi yırtıp geçen olaylar olarak devrimlere, devrimlerin olaysal karakterine odaklanıyorum; burada öne çıkacak olan öğe devrimlerin niteliksel olarak ne olduğu ya da kısaca olay nedir sorusuna yanıt arayışı. Ardından Bolşevizme ve tekrar olarak devrime, geçmişin karşı-devrimci değil devrimci tekrarına, Leninist zaman sentezlerine geçiyorum. Buradaki temel öğe ise devrimlerin neyi, nasıl tekrarladığı, paradoksal da olsa tekrarın hangi anlamda devrimci olabileceği ya da daha genel olarak kaba değil üretken bir tekrarın bulunup bulunmadığı sorusuna yanıt arayışı. Son olarak 1968 ve kısa bir sonrasına giderek hem olay hem tekrar olarak devrime,

---

[23] B. Diken, *İsyan, Devrim, Eleştiri*, s:117, çev: Can Evren, Metis, İstanbul 2013

zaten hep birleşik olan bu iki parçanın birleşik olduğunun nihayet en yalın, en açık biçimde fark edildiği devrimci duruma geliyorum. Geçmişin tekrarındaki gizli devrimci potansiyelin veya aynı anlama gelmek üzere devrimlerdeki saklı tekrarın faş olduğu sıra dışı duruma. Bu okumayı geliştirebilmek için başka örneklerden de yararlandım, Doğu Avrupa ve Güney Amerika devrimci savaşımları ve 1871 Paris Komünü gibi, ancak daha önemlisi tüm bu tarihsel devrimci durumlardan taşan ve öte yandan tüm bu devrimleri de açıklayabilen kaçınılmaz ve zorlayıcı bir ontolojik yasanın bulunup bulunmadığının arayışıdır; ki asla bir doktrincilik önermeksizin, devrimler dizisi boyunca onto-politik bir tutarlılık eğer gerçekten var ise, yirmi birinci yüzyılda umutsuz olmamamız gerektiğinin de kanıtı olacaktır bu.

JAKOBENLER

Devrimler nitelikleri ve tanım itibariyle tarihin olağan akışını değiştirirler, bir devrimden sonra önce ile sonra ya da geçmiş ile gelecek artık asla birbirine benzemeyecektir, artık asla eş-yankılanmayacaktır; aradaki tüm bağlantılar kopar, tüm neden sonuç ilişkileri kesilir, tüm toplumsal katmanlar sökülür ve bütün bir eski yapı az ya da çok bir hızla paramparça olur. Devrimler "hem bireylerin hem toplumsal katmanların içinden geçer;"[1] toplumsal yapıdan, iktisadi koşullardan tutun da günlük yaşama, insanların psikolojisine kadar görkemli etkileri vardır. Öte yandan tüm insanları kateder, kişilerin bir kısmı devrimci olarak başka bir kısmı ise karşı-devrimci olarak algılar devrimi. Ama apolitik kalma niyetinde olanlar da kurtulamayacaktır ondan; "Fanon, sıkıntılı zamanların sadece aktif militanlarda değil, ama tarafsız ve olayın dı-

[1] G. Deleuze, *Deux régimes de fous*, s: 215, Minuit, Paris 2003.

şında kalmak isteyenler, politikaya karışmayanlar üzerinde de bilinçdışı etkilere sahip olduğuna dikkat çeker."[2]

Devrim olaydır. Lenin, "her devrim, halk yığınlarının hayatında ani bir değişikliktir... bütün halka kısa bir zaman içinde en özlü ve en değerli deneyimleri verir... devrim sırasında milyonlarca ve on milyonlarca insan bir hafta içinde, alışılagelmiş ve hareketsiz geçen hayatın bir yılında öğrendiklerinden daha fazlasını öğrenirler"[3] diye yazmıştır. Yıllarca ve onyıllarca süren alışkanlıklar, ve durağan, neredeyse yerinde sayan hayat bir süreliğine sarsıntıya uğrar, yapıyı oluşturan her parça farklı hızlarda altüst olur, katı olan ne varsa buharlaşır, insanlar, yığınlar, yasalar, kurumlar, yerleşik düşünceler ve kanılar hızla yersizyurtsuzlaşır.

Kuşkusuz 1789 Fransız burjuva devrimi de böyleydi. Bir dizi kanlı halk isyanıyla eşzamanlı olarak toplanmış olan kurucu meclisin kararlarıyla mutlak monarşi geride bırakılmış, aristokrasinin vergi imtiyazları kaldırılmış, kilisenin mallarına el koyulmuş ve kilise reformu başlatılmıştı, vergi eşitliği ve yargı önünde eşitlik ilke olarak benimsenmiş, yurttaşların doğal ve devredilemez hakları kararlaştırılmış, yeni toplumun temelleri atılmıştı. Bütün bunlara karşın, özellikle de başkentin dışına çıkıldığında, bu önlemlerin toplumsal ve iktisadi hayatta pek de köklü bir değişim gerçekleştirmemiş olduğunu sonradan ayırt edenler ya da dile getirecek olanlar da vardı. Çünkü kapalı bir salonda bazı iyi niyetli ilkeleri belirlemekle ya da bazı iyi yasaları geçirmekle eşitsizlikler giderilebilir miydi gerçekten? Üstelik toplumsal alanda

---

[2] G. Deleuze, F. Guattari, *Anti-Ödipus*, 2. baskı s: 147, çev: F. Ege, H. Erdoğan, M. Yiğitalp, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 2014.

[3] V. I. Lenin, *Nisan tezleri ve ekim devrimi*, s: 98, çev: M. Ardos, Sol Yayınları, Ankara 1969

çatışmalı birçok çıkar grubu da varken? Örneğin "4 Ağustos'ta verilen kararlar sözde kalmış, henüz kaleme alınmamıştı... meclis tedbirlerin çerçevesini pratikte daraltmaya çalıştı... milli meclis derebeylik rejimini ortadan kaldırdı ama kesin kararlarda tuhaf birtakım kısıtlamalar yapıldı. Kişiler üzerine yüklenmiş haklar kaldırıldı ama toprak üstündeki haklardan ancak parasını vererek kurtulmanın mümkün olacağı bildirildi... köylünün kendisi hür olmuştu ama toprağı serbest bırakılmamıştı... borçlu bulunduğunu köylü çok geçmeden anladı."[4] Dahası mülkiyet hakkı dar bir burjuva bakış açısı içerisinde ele alınmış, yoksul yığınların içinde bulunduğu koşullar hesaba katılmamıştı: "ikinci maddeye göre mülkiyet hakkı insanın tabii ve hiçbir zaman kaybolmayan hakkıdır. Ama hiçbir şeye sahip olmayan geniş halk kitlelerini meclis hiç umursamaz."[5]

Yine de hiç kuşkuya yer vermeyecek biçimde 1789 politik bir devrimdir, iktidar kısmen el değiştirmiş ve aristokrasi ve kilisenin egemenliği kısmen burjuvaziye geçmiştir (bu dönüşüm krallığı tümden ortadan kaldırmamış olsa da), peki toplumsal hayatta o ölçüde bir karşılığı var mıydı bunun? Yoksulluk sorununu çözebilmiş midir, yıllardır süre giden kıtlık bitirilebilmiş midir, fiyatlarda indirim sağlanabilmiş midir, toplumsal ölçekte bir dönüşüme yol açabilmiş midir gelişmeler? "Arras ve kırsalına dönmesi... Robespierre'in aklını başına getiren çok öğretici bir deneyim oldu... derebeyliğin sözde bitişinin yetersizliğinden ötürü derin bir hüsran... Robespierre'in halkın iradesini kösteklemeye yönelik komplolar hakkındaki uyarıları, şimdi gördükleriyle destekleni-

---

[4] A. Soboul, *Fransız inkılabı tarihi*, s: 155, çev: Ş. Hulusi, Cem Yayınevi, İstanbul 1969 (Türkçe imla düzeltildi)

[5] Age s: 188

yordu."[6] Evet, tarihin olağan akışında bir gedik açılmıştı, ve eski toplum ve egemen sınıflar devrime ne kadar direnecek olursa, bu gedikten sızacak ve tarihin akışını değiştirecek potansiyeller de o denli şiddetle hücum edecekti. Bu yüzden devrimin tamamlanmamış olduğunun keskin algısı, devrimcilerin zihninde sıra sıra başka devrimci önlemlere gebeydi. Kabaca Fransız devrimi olarak adlandırılan dönemin bir değil birbirinin yerini alan birçok devrimci durumun toplamı olması bu nedenledir. "1789 devrimi, Fransız devrimindeki sadece ilk hareketlenmeydi..."[7]

Rousseau'nun sadık bir öğrencisi olan ve devrim ertesinde kırsalda gördükleri karşısında hayal kırıklığına uğrayan Robespierre'in aklında şüphesiz ki öğretmeninin şu yazdıkları vardı: "zayıflara yeni bağlar ve zenginlere ise yeni güçler veren, doğal özgürlüğü bir daha geri dönmemek üzere yok eden, mülkiyet ve eşitsizlik kanununu ebediyen kuran, ustalıklı bir gaspa geri alınamaz bir hak payesi veren, bazı muhterislerin kârı uğruna bütün insan türünü daha o zamandan çalışmaya, kulluğa ve sefalete boyun eğdiren, toplumun ve kanunlarının doğuşu böyle oldu ya da böyle olması gerekti."[8] Devrimin ikinci aşaması, buradaki eşitlik ve özgürlük ideallerinin başka türlü devrimci önlemlerle gerçekleştirilmesi düşüncesi ile başlar. Robespierre bu inançla başkente geri döner ve haftada en az iki kez Jakoben kulübü toplantılarına katılır, kendisinin halkın yanında olduğunu beyan edip cumhuriyetçi görüşleri hararetle savunduğu birçok konuşma ya-

---

[6] P. McPhee, *Robespierre*, s: 121, çev: S. Sertabiboğlu, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012

[7] G. Lefebvre, *The coming of the French revolution*, s: 212, çev: R. R. Palmer, Princeton University Press, Princeton 2015

[8] J. J. Rousseau, *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı*, s: 153, çev: R. N. İleri, Say, İstanbul 2009

par. Öte yandan 1789'daki fikir birliği çoktan bozulmuş, zengin burjuvazi, köylü isyanlarını bastırmak için silahlanma yolunu seçmiş, aristokrasi ve krallık rejimi ile yeni bir ittifak arayışına başvurmuştu (bu yolda çoğu zaman dış savaş kışkırtıcılığı yaparak). Çok geçmeden burjuvazinin iki kolu arasında öteden beri bulunan derin ayrılık ayyuka çıktı: bir yanda eşitlik ve özgürlük ideallerine başvurarak yoksulluğa savaş açan dağlılar ve diğer tarafta kendi nesnel çıkarları ya da iktisadi hürriyet için eski rejimle anlaşma yolunu seçecek kadar kurnaz Gironde. "Burjuvazinin temsilcileri olup iktisadi hürriyete hararetle sarılmış bulunan Girondinler, kendi savaş siyasetleri yüzünden, halk selinin boşanmasına kendileri sebep oldular, bu selden de yine kendileri korktular."[9]

1792 yazında Marsilya'daki devrimci ordu savunma amacıyla Paris'e doğru yürümeye başladı ve 30 Temmuz'da "Le Marseillaise" marşını söyleyerek başkente girdiler. Gironde'un yoksul ve isyancı halk selini engellemek amacıyla krallık rejimi ve dış güçlerle korkakça anlaşma yoluna gitmesi, bunun yanı sıra Prusya orduları başkomutanı Brunswick'in, 16. Louis'nin kılına zarar gelirse Paris'i yakıp yıkma, vatanseverleri oracıkta katletme, hatta kanlarını Seine nehrine akıtma tehditleri savurması, üstüne üstlük Paris'in sağcı basınının da bu dış tehdide tam destek vermesi üzerine halk galeyana geldi. Merkezde yirmi bin kişilik *sans-culotte* ordusu oluşturuldu ve 10 Ağustos 1792 gecesinin ilk saatlerinde Marsilyalılar ve banliyö halkı omuz omuza çatışarak saraya girdi. "1789'da Paris halkı kendilerini despotizmden kurtarmak için ayaklanmıştı: fakat özgürlük muğlâk bir kavramdı. Şimdi halk, üç yıl önce ilk temsilcileri tarafından

---

[9] *Fransız inkılabı tarihi*, s: 260 (imla düzeltildi)

ilan edilen ilkeleri pratiğe dönüştürmek için yeniden ayaklanmıştı... ama bu kez... ayaklananların sadece Parisliler değil Fransız halkı olduğu anlaşılıyordu."[10] Bu defasında devrim çok daha geniş bir halk tabanı tarafından desteklenıyor ve milli bir karakter kazanıyordu. "Sparta'nın zaferi kendisini ve çevresindeki küçük bir bölgenin özgürlüğünü korudu... Marsilya ise... tüm Fransa'yı özgürlüğe doğru sürüklüyor sanki."[11] Nihayetinde krallık rejiminin tam olarak son bulmasıyla cumhuriyet ilân edilmiş oldu; ancak es geçilmemesi gerekir ki "krallık devrilmişti, ama onunla birlikte... hürriyetsever soylular ile yüksek burjuvazi de yıkılıp"[12] gidecekti.

Hareketin kendisi, isyanı durdurmak ve sarayı korumak için çabalayan Girondin perspektifinin çok daha ötesine gitmesine karşın, onlar kendilerinin katkısı olmayan bu zaferden sonra cumhuriyetçi Convention meclisinde egemenliklerini bir süre daha korumayı başardılar. "Tarih gösteriyor ki, kapitalist partiler, halk krallığı yendiği zaman her zaman cumhuriyetçi olmaya razı olurlar."[13] Ancak *sans-cullote*'lar ile ittifak kuran dağlıların sert ve etkili muhalefeti altında... Gironde hem kışkırttığı dış savaşın kazanılması için yeterli önlemleri almıyor (eski rejimin diriltilmesi için bir fırsat biliyordu bunu sanki), hem de "halka meydan okuyup, iktisadi hürriyete, serbest teşebbüse ve serbest kazanca dört elle"[14] sarılıp, pazara fiyat kotaları getirme, ulusallaştırma gibi halkçı önlemlere düşmanlık besliyordu. Eski rejim kalıntıları ve karşı-devrimci komploların tam olarak bastırılması ve

---

[10] *Robespierre*, s: 140
[11] Age s: 139 (Robespierre'den alıntı)
[12] *Fransız inkılabı tarihi*, s: 267
[13] *Nisan tezleri*, s: 102
[14] *Fransız inkılabı tarihi* s: 293

cumhuriyetçi rejimin korunup sağlamlaştırılması için halka başvurmak mutlak gerekliyken bunu asla düşünmediler. Öte yandan meclisin sol tarafında oturan "dağlılar, savaşın ve doğurduğu sonuçların, hayat pahalılığının, işsizliğin, yetersiz ücretlerin acısını çeken orta burjuvazi ile halk sınıflarının, zanaatçıların, esnafın, müstehliklerin temsilcileriydiler... anladılar ki, Fransa'nın nazik durumu, ancak halkın desteği ile etkin hale gelebilecek fevkalade bir takım tedbirlerin alınmasını gerektiriyordu".[15] Robespierre, gerek Jakoben kulübünde gerek mecliste, cumhuriyetin yalnız zenginlerin hesabına yönetilmesine itiraz ederek, eşitlik, toplumsal refah ve vatanseverlik vurgularıyla dolu sert konuşmalar yapmaktaydı. "1789-92 arasında inatla halktan yana tavır alması ona muhalefetteyken büyük bir destek sağlamış, hatta çok aşırı birtakım övgülerle karşılaşmıştı."[16]

Çok geçmeden halkın genel çıkarlarıyla cumhuriyetin geleceği arasındaki kaçınılmaz ve zaten görmezden gelinemez bağ buz gibi gerçekliğiyle açığa çıktı. Ya cumhuriyet rejimi kapitalist sınıf ve aristokrasinin dış güçleri anavatana sokup halk isyanlarını ve 1792 devrimini bastırması ve eski rejim kalıntılarını canlandırılması ile yıkılacaktı ya da arkasına halkı almış küçük-burjuva radikalleri eski rejimin yanı sıra bütün zengin sınıfları tasfiye ederek kamu ve rejim güvenliğini sağlayacak ve tüm kurumlarıyla cumhuriyetçi rejimi sağlamlaştıracaktı. Bu atmosferde bile "rekabetin her şeye deva olduğunu söyleyip duran Gironde'un halk sınıflarının çektiği ıstıraplar karşısında vurdumduymaz"[17] tutumu sürüyordu. Halkçı programı gün geçtikçe benimseyen ve halkın güvenini

---

[15] Age s: 294
[16] *Robespierre,* s: 161
[17] *Fransız inkılabı tarihi,* s: 314

kazanmış olan Jakobenlerin kontrolündeki olağanüstü yetkili mahkeme ise, Gironde'un "malınızı mülkünüzü tehdit eden anarşi ahtapotları geldi!" "diktatörlüğe gidiliyor!" çığlıklarına kulak asmadan karşı-devrimci komploları yargılıyordu. Vendée isyanını takiben Nisan 1793'de iyiden iyiye kızışmış siyaset sahnesi içinde Robespierre, meclisteki ünlü konuşmasında şunları söylüyordu: "Mülkiyetin uygulanmasında en büyük özgürlüğü sağlamak için gitgide daha fazla madde eklediniz, ama onun meşru niteliği hakkında tek söz söylemediniz; görülüyor ki bildirgeniz insanlar için değil, zenginler, tekeller, vurguncular ve tiranlar için yapılmış."[18] Böylelikle devrimin üçüncü aşaması ya da devrimin içindeki üçüncü devrim başlamış oldu. Sahne 1789'da bireysel hak ve özgürlüklerin, yanı sıra girişim özgürlüğünün (*bırakınız yapsınlar*) yasal güvence altına alınmasıyla başlamış, ancak krallığın kendisi ve eski rejime göbeğinden bağlı sınıflar tam olarak süpürülememişti. 1792'de, büyük burjuvazinin kralı kurtarmak için dış savaşa başvurması nedeniyle vatanseverlik duygularıyla ayaklanan halk monarşiyi tarihin tozlu sayfalarına gönderip cumhuriyeti ilân etmişti. Ancak cumhuriyetin iktidarı yine de liberal büyük burjuvazide kaldı. 1793 Haziran'ına gelindiğinde ise 80.000 kişilik isyan komitesi Convention meclisini kuşattı, top namluları meclis toplantı salonuna çevrildi, yirmi dokuz Girondin milletvekili ve iki bakan tutuklandı; şimdi sıra halkın genel refahının cumhuriyetin bekası ile eşanlamlı hale geldiği Jakoben siyasetine gelmişti. Egemenlik büyük burjuvaziden, halk ile ittifak kuran küçük ve orta burjuvaziye ya da ideolojik bakımdan küçük-burjuva radikalizmine

---

[18] M. Robespierre, *Draft Declaration of the rights of man and of the citizen*, alıntı S. Žižek, *Robespierre, Virtue and Terror* içinde, s: 66, Verso, Londra 2007

geçiyordu, halk hareketine (cumhuriyetçi devrime) artık ikiyüzlü ve tutarsız kapitalistler değil cumhuriyetçi ve vatansever burjuva radikalleri öncülük edecekti.

Thermidor'a kadar devrimin bu aşamasına, inişli çıkışlı ve çalkantılı bir seyir izleyen olağanüstü yargılamalar, dış savaşlardan alınan üst üste zaferler ve serbest piyasaya halkçı müdahale dizileri damga vurur. 24 Haziran 1793'de kabul edilen yeni anayasaya kamu yardımları, devletin işsizlere iş bulma yükümlülüğü, geçinemeyecek olanların beslenmesinin sağlanması, halkın eğitim hakkı eklenir ve mülkiyet hakkı başkalarının haklarına saygı zorunluluğu ile sınırlandırılarak toplumsal refah ilkesi bireysel ve dokunulamaz özgürlüklerin üzerine koyulur.[19] Bu dönemde Robespierre not defterine şunları yazıyor: "Tek vücut olan bir azim ve irade ister... Bu azim ve iradenin cumhuriyetçi olması için, cumhuriyetçi bakanlar, cumhuriyetçi bir hükümet ister. Memleket içindeki tehlikeler burjuvalardan gelmektedir; burjuvaları yenmek için halkla birleşmek ister..."[20] Bu amaçla öncelikle stokçuluğa ölüm cezasını getiren yasa onaylandı, ardından Eylül ayında kırka yakın temel ihtiyaç maddesine fiyat kotaları getirildi, birçok teşebbüs ve fabrika ulusallaştırılıp devlet tarafından kontrol edilmeye başlandı. Ticaret gemilerine el koyuldu, limanlara milli depolar kuruldu... sözün kısası "el koyma işi, teşebbüs hürriyetini sınırlamıştı."[21] Buna karşın, devrimin serbest piyasayı ya da teşebbüs hürriyetini bütünüyle yok etmek gibi bir amacı da yoktu. Yine de Jakobenlerin yürüttüğü güdümlü iktisat politikasına yakından bakıldığında, ki bu önlemler Saint-Just'un "ne yoksullar ne zenginler olmalı, servet

---

[19] Bkz. *Robespierre* s: 166, *Fransız inkılabı tarihi* s: 340-1
[20] *Fransız inkılabı tarihi* s: 352
[21] Age s: 429

alçaklıktır" tarzındaki düşüncesi ile az çok uyumluydu, büyük burjuvazi ile aristokrasinin kesinlikle aleyhine işleyen ama toplumu oluşturan öteki alt sınıfları cumhuriyetçi idealde birleştiren bir politika olduğu görülecektir: "halkçı Fransa çapında bir ideal, küçük köylü ile gündelikçi ırgadın, esnaf gibi, zanaatçının ve kalfanın da emellerime uygun bir ideal, o devirdeki müstahsillerden çoğunun iktisadi şartlarıyla ahenkli, ama öte yandan... kapitalist temerküze yönelen istihsal hürriyeti ile tezat halinde bulunduğu meydana çıkmış bir ideal."[22]

***

Fransız devrimi içinde gözden geçirdiğimiz üç aşamanın (1789, 1792 ve 1793) ne ölçüde birbirine benzemez olduğu bu kısa okumada dahi açık. Bu yüzden Lenin, "burjuva devrimi" gibi fazlasıyla geniş, fazlasıyla kapsayıcı ve böylelikle çoğu kez ince ayrımları gözden kaçırma tehlikesi barındıran terimlerin tuzaklarına düşmemek üzere hazırlıklıydı. Örneğin burjuva devriminin bu ayrımları gözetmeksizin her durumda kapitalistlerin yararına işlediği yönündeki önyargılı ve kaba saba tezler karşısında Jakobenler için şöyle yazıyor: "125 yıl önce Fransa'da büyük burjuva devrimcileri bütün zalimlere, hem toprak sahiplerine hem kapitalistlere karşı... büyük bir devrim yapmışlardı!"[23]

O halde Jakobenizmin ayırt edici özellikleri ve bu hareketin bir asırdan daha fazla bir süre sonra Bolşeviklerin dikkatini nasıl çekebilmiş olduğu birkaç madde halinde gözden geçirilmeli. Veya başka türlü söylemek gerekirse, 1793'ün önceki ikisinden farkı nedir de kronolojik

---

[22] Age s: 434

[23] V. I. Lenin, *Yaklaşan felaket ve buna karşı savaşım yolları*, alıntı *Ütopik ve bilimsel sosyalizm* içinde, s: 103, çev: Ş. Yalçın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1999

tarihe sığmamış, orada kalmamış ve devrimcileri nesiller boyu etkilemeyi sürdürmüştür? Jakobenler, gerek devrimler tarihi gerekse geleceğin devrimciler açısından nasıl olmuştur da önemli kalmayı sürdürmüştür?

1) Devrimin halkçı karakteri: 1789'dan 1793'e götüren süreç birbirinin yerini alan devrimci iktidarları sahneye çıkardığı gibi, halk desteğinin her bir dönemde daha da artışı açısından da kayda değerdir. 1789'da yurt çapındaki hoşnutsuzluğun yanı sıra isyanlara yalnızca Paris ve çevresindeki küçük bir halk yığınının katıldığı göz önüne alındığında, 1792'ye gelindiğinde Fransa genelindeki bir çalkantıdan söz edilebilir. 1793'e gelindiğinde ise neredeyse tüm halkı arkasına almış ve halkçı programı benimsemiş bir devrimci iktidar söz konusuydu.

2) Demokratik hareket: Jakobenlerin yaptığı devrim birden fazla sınıfı toprak sahipleri ve kapitalistlerin karşısında bağlantıya sokmuştu. Tek bir nesnel çıkar grubunun taleplerini temsil etmek yerine birden fazla grubu bağlantıya sokarak ilerleyen, tümünün içinden geçen, tümünü birden kateden bir olaydı: köylüler, yarı-proleter ve proleterler, askerler, küçük ve orta burjuvazi. Demokratik hareket veya bir başka deyişle sınıf ittifakı, devrime halkçı gücünü de veren onun temel karakteriydi.

3) Burjuva demokratik devrim: 1789 kesinlikle burjuvazinin devrimiydi. Soyluların vergi imtiyazları kaldırılmış, vergi eşitliği getirilmiş, böylece eski rejimin burjuva ekonomisinin önüne diktiği anadan doğma sınırlar kaldırılmış ve dahası kabul edilen anayasa bireysel özgürlükleri birincil öneme yerleştirmişti. Dolayısıyla ortada bir anayasa, bir başka deyişle ulusal egemenliğin kısmi bir tecellisi vardı, yine de krallığa henüz son verilmiş değildi, ilân edilmiş bir cumhuriyet yoktu; denilebilir ki

devrim burjuvazinindi, ama eksikti, tamamlanmamıştı, burjuva demokratik karakteri açısından bakıldığında henüz yolun başındaydı. 1792 ise krallık rejimine son vermesi ve cumhuriyetin ilân edilmesi bakımından tam anlamıyla bir burjuva demokratik devrimdi, ama Lenin'in deyişiyle "alışılmış tipte tamamlanmış burjuva demokratik devrim"[24] idi. Monarşi yıkılmış, cumhuriyet ilân edilmiş ve siyasi iktidar kapitalist sınıfa (Gironde) geçmişti. Peki Lenin, kapitalistlerin öncülüğünde ya da kapitalistlerin iktidarıyla sonuçlanmış devrimi niye alışılmış tipte tamamlanmış burjuva demokratik devrim diye üstüne basarak belirtir, alışılmamış olanı da mı vardır bunun? Aslına bakılacak olursa 1791-2'de Fransız burjuvazisinin kralcı komplolar içinde yer almış olması ya da benzer olarak 1917 Şubat devrimini takiben Kerensky'nin Çarlık yanlısı komplolara başvurmuş olması göz önüne alındığında, alışılmış tipte tamamlanmış burjuva demokratik devriminin nasıl bir şey olduğu da tam olarak açığa çıkar: şayet o devrimci hengâme içinde ilân edilmiş olan cumhuriyetin iktidarını burjuvazi ele geçirirse, burjuva hükümetinin de ilk işi kendi nesnel çıkarlarını korumak adına halk düşmanı bir müttefik bulmak, halk yığınlarının talepleri karşısında eski rejimi diriltmek, derhal gerilemek olacaktır. Devrimler tarihinin belki de en esaslı paradoksu budur: burjuva demokratik devrimine burjuvazi öncülük eder ise nihayetinde karşı-devrimci süreçler, eski rejim galip gelecektir. "Burjuvazinin... geçmişin bazı kalıntılarına, örneğin monarşiye, sürekli orduya vb. dayanması onun yararınadır. Burjuva devriminin geçmişin bütün kalıntılarını tam olarak süpürüp atmaması ve bunların bazılarını alıkoyması, yani bu devrimin tam olarak

---

[24] *Nisan tezleri* s: 26

tutarlı olmaması, sonuna dek götürülmemesi ve kararlı ve amansız olmaması, burjuvazinin çıkarınadır."[25] O halde fark ediliyor ki, burjuva demokratik devrim, burjuvazi öncülüğünde değil ancak başka bir grup, alışılmamış tipte bir öncü, sıra dışı bir hükümet ile sonuna kadar götürülebilir. Jakobenler bunun farkındaydı, bunu 1792'den itibaren kesinlikle biliyorlardı, ilerleyen devrim, ve ayrıca Fransa'ya savaş açmış kralcı Avrupa ülkeleri koalisyonu karşısında ulusal güvenlik savaşımı ve cumhuriyetçi Fransa'nın bekası, piyasa güvenliği ve rekabetin tüm sorunları çözeceğini savunan kapitalistler tarafından değil ancak arkasına halkı almış, halk isyanlarına dayanan ve halkçı programı benimsemiş başka bir grup tarafından başarılabilirdi. Tam da bu yüzden 1793'de iktidar kapitalistlerden küçük-burjuva radikallerine geçti. Zira devrim ve cumhuriyet ancak alışılmamış bir iktidar tarafından savunulabilirdi ve öyle de oldu.

4) Küçük-burjuva radikalizmi: nihayet ortaya çıktı ki, devrimi başarıp sonuna kadar götürebilecek bu alışılmamış iktidar, kapitalistler değil ama Jakobenler ya da halka dayanan, halk devrimine öncülük eden küçük-burjuva radikalleriydi. Burada da ilk bakışta nüanslar yine gözden kaçmaya meyillidir; çünkü devrimler tarihi boyunca küçük-burjuvazinin sicili de pek temiz değil ve iyi biliniyor ki çoğu defa karşı-devrimci hareketlenmelerin içinde de yer almışlardır (en azından Marx ve Lenin'in zaman zaman dikkat çektiği açılardan), ama küçük-burjuva radikalizmi olarak tanımlanan şey aslında bu sınıfsal kaypaklık değildir, hiçbir ilgisi yoktur onunla: bu eğilim, örneğin şehirli esnafın ya da küçük işletmecinin günlük mali kaygılarına hiç de karşılık düşmüyor, ama tersine

---

[25] V. I. Lenin, *Demokratik devrimde sosyal demokrasinin iki taktiği*, s: 44, çev: M. Erdost, Sol Yayınları, Ankara 2015

sınıfsal olarak küçük ya da orta burjuvaziye mensup ve ama burjuva demokratik devrimini erdemli bir şekilde sonuna kadar götürebilecek aydın bir çevreyi tanımlıyor. Örneğin Robespierre'in stratejisi, siyasetin özünü tüm ekonomik talep ve verilerden ayrıştırarak doğrudan ahlâkileştirmesiydi. "Saf siyaset... Jakoben gibi görünür, zira ekonomiyi göz ardı eder, toplumsal ve siyasal ilişkilerin tamamını oluşturan aşkın bir matris gibi ele almak yerine, sınırlı bir ampirik alan, 'ontik' alan muamelesi yaptığı ekonomiyi adeta ontolojinin dışına iter."[26] Jakobenler için konu doğru ekonomik modelin hangisi olduğu değildir, ekonomik liberalizm mi yoksa sosyalizm mi diye bir tartışma asla söz konusu değildir, piyasaya fiyat kotaları getirirlerken, ulusallaştırmalar yaparlarken ve kapitalist çıkar gruplarını bastırırlarken bile... ama yalnızca eşitlik, özgürlük, vatanperverlik ideallerinin önündeki engelleri kaldırmaktadırlar. Onlara göre ontolojide ekonominin yeri yoktur, ama burjuvazinin burjuva demokratik devrimine ihanet etmesi nedeniyle, bu idealleri savunmak bakımından kapitalist sınıfın doğal düşmanı olarak bulmuşlardır kendilerini. Yani burjuvaziye düşman olarak çıkmamışlardır yola (sonuçta proleter devrimciler değillerdir), ama devrimci sürecin sonunda burjuvazi tarafından düşman bellenmiş olacaklardır. Gironde, Jakobenlerin yükselişi karşısında Paris halkına şöyle haykırmıştı: "malınız mülkünüz tehdit edilmiştir, siz ise bu tehlikeye gözlerinizi kapıyorsunuz. Varlık sahibi olanlar ile olmayanlar arasındaki savaş körükleniyor... Parisliler, artık bu uyuşukluktan sıyrılınız ve bu zehirli böcekleri tekrar yuvalarına tıkınız!"[27]

---

[26] B. Diken, *İsyan, Devrim, Eleştiri*, s: 126, çev: C. Evren, Metis, İstanbul 2012
[27] *Fransız inkılabı tarihi*, s: 331

5) Jakoben devriminin olaysal karakteri: üç bakımdan olaydır; ilkin günlük hayatın nesnel sınırlarının, insanların günlük yaşam kaygılarının ya da daha geniş bir anlamda sınıfların nesnel çıkarlarının sıradan bir analiziyle tam olarak açıklanamayan, her zaman bu ve benzer katı iktisadi sınırlardan taşan, insanların ve katmanların içinden geçen, Lenin'in deyişiyle onmilyonların hayatında ani değişikliklere neden olan bir çalkantı, görkemli bir yersizyurtsuzlaşmadır. Her başarılı devrimin nihayetinde birden fazla sınıfı egemen bir sınıf ya da gerici iktidar karşısında bağlayan, onları devrimci ittifak ilişkisine sokan bir halk devrimi olmasının nedeni de budur. Lenin şöyle yazar: "üzerinde özel bir dikkatle durulması gereken şey, Marx'ın askeri ve bürokratik devlet makinesinin yıkılması 'her gerçek halk devriminin ilk koşuludur' biçimindeki o çok derin düşüncesidir. Bu 'halk' devrimi kavramı Marx'ın ağzında şaşırtıcı görünebilir; ve Rusya'da Plekhanov'un çömezleriyle Menşevikler, yani Struve'nin şu Marksist geçinen çırakları, Marx'ın bu sözünü pekala bir 'dil sürçmesi' olarak nitelendirebilirler. Onlar marksizmi öylesine yavanca liberal bir öğretiye indirgemişlerdir ki, onlar için, burjuva devrimi ve proleter devrimi antitezi dışında hiçbir şey yoktur; üstelik bu antitezi de en skolastik bir biçimde anlarlar."[28] Öte yandan Lenin ve Bolşevik parti programı karşısındaki mücadele süreci boyunca bu halk devrimciliği yaklaşımına şiddetle itiraz etmiş olan Troçki, nihayet 1930'larda halk devrimi kavramını bir parça kabul etmiş gibi görünür ama ikincil itirazlar getirerek, şöyle yazar: "anlaşılmaktadır ki her büyük devrim, devrimci sınıfın çevresinde ulusun tüm üretken ve yaratıcı kuvvetlerini birleştirmesi ve ulusu

---

[28] V. I. Lenin, *Devlet ve ihtilal*, s: 47, çev: K. Somer, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1994

yeni bir çekirdek etrafında yeniden inşa etmesi anlamında bir halk devrimi ya da ulusal devrimdir. Ama bu bir slogan olamaz; devrimin sosyolojik tanımı olabilir ancak..."[29] Görülüyor ki, Troçki halk devrimi kavramının ontolojik düzeyde doğru olduğunun nihayet ayırdındadır, yine de asla bunu dillendirme taraftarı olmayarak: yalnızca sosyolojik tanım olmalıdır, slogan yapmayın bunu! diye itiraz eder üçüncü enternasyonel ilkelerine. Troçki'nin netice olarak yarım ağızla kabul ettiği halk devrimi ya da sınıf ittifakı fikri, Jakobenler ve Leninistler için ise en başından itibaren başarıya götüren devrimci taktiklerin bütünüydü. Halk devrimi ya da olay, bir sınıf ya da grubun öncülüğünde birden fazla çıkar grubunu aynı kaçış çizgisinde yan yana getiren, tümünü aynı harekete dâhil eden, tümünü beraberce sürükleyen genel ajitasyonun ismidir.

İkinci olarak, tarihin olağan akışını değiştirmesi, önce ile sonrayı soru işareti bırakmayacak biçimde birbirinden ayırması, yani yeni bir zamansallığı başlatması açısından olaydır. Devrim asla kronolojik akıştaki mantıklı ve öngörülebilir bir nokta değil ama kronolojik tarihte bir kesiklik, bir kopuş, bir aralık, bir krizdir. "Devrimin zamanı asla kronolojik zaman değildir. Devrim, zamanın donduğu, durakaldığı bir olaydır."[30] Devrimden sonra eski ile yeni birbirine benzemeyecektir artık. Kronoloji ise, nesnel sınırlar, durağan iktisadi koşullar ve bunları dayatan egemen sınıfların gözünden takip edilebilir ancak; çünkü onların tarihidir, çünkü "baskın olanların... tarihi dışında bir tarih yoktur."[31] Neden sonuç ilişkilerinin tam bir hâkimiyeti, her zaman mantıklı ve katı bir nesnellik

---

[29] L. Trotsky, *Thaelmann and the people's revolution*, 1931 (marxists.org)
[30] *İsyan, devrim, eleştiri*, s: 55
[31] G. Deleuze, F. Guattari, *Mille Plateuax*, s: 384, Minuit, Paris 1980

mevcuttur kronolojide. Ama halk devriminin asla bu verili sınırlara sığmayışı veya denilebilir ki ayaklanan kalabalığın etkisiyle nesnel sınırları karmakarışık etmesi, tüm eski neden sonuç zincirlerini koparması, onun aynı zamanda kronolojik akışı bozduğu veyahut tarihin seyrini değiştirdiği anlamına gelir; her ne kadar tarihçi ve iktisatçı, yani devletin bu iki bilimsel temsilcisi bunu asla kabul etmese de ve olaylar yatıştıktan sonra geriye dönük olarak her şeyi tekrardan zorlama bir mantık silsilesine oturtsalar da. Çünkü "tarihçiler bu boyuttan pek hoşlanmazlar, iş işten geçtikten sonra nedenselliklerı tekrar inşa ederler. Oysa olayın kendisi nedenselliklerden ayrılmış ya da kopmuş durumdadır, söz konusu olan, yasalar karşısında bir çatallanma, bir sapmadır, yeni bir olanaklar alanı açan dengesiz bir durum."[32] Dolayısıyla halk ne zaman geniş yığınlar halinde egemen sınıflara karşı ayaklansa, durumun yalnızca nesnel çıkarların basit bir analiziyle açıklanamaz oluşu açısından değil, ama hakiki bir sapma olması ve bu nedenle tarih okunu saptırması açısından da olaydır. Peki devrimi iktisadi nesnel çıkarların düzeyinde takılı kalarak yapmaya çalışan bir girişimin sonu ne olurdu? Yanıtı basittir, böylesine hiçbir çaba gerçek bir devrimle sonuçlanmaz, tarihi değiştirmezdi. Lenin şöyle yazar: "işçilerin iktisadi mücadelesinde 'yürütme grupları'na ayak uyduran bir sosyal demokrasi! Ekonomistlerin düşüncelerinin nasıl sosyal demokrasiden *trade-union*'culuğa doğru saptığını, ve sosyal demokrasinin her şeyden önce proletaryanın kurtuluş mücadelesinin tümünü yönetebilecek bir devrimciler örgütü ile ilgilenmesi gerektiği düşüncesinin bunlara ne kadar yabancı ol-

[32] G. Deleuze, *İki delilik rejimi*, s: 239, çev: M. E. Keskin, Bağlam, İstanbul 2009

duğunu, bundan daha çarpıcı bir biçimde göstermek zordur"[33]

Üçüncü ve son olarak, devrimin olaysal karakteri tam da bu ilk iki maddenin zorunlu bir sonucu olarak belirir. Her devrim tarihi saptıran genel çalkantı olarak yükselirken, karşı-devrim tarihin eski akışını yeniden onarmak, sınıfları yeniden yerli yerine oturtmak üzere çıkagelir. Dolayısıyla bir devrimin açtığı olanaklar alanı asla tam olarak gerçekleşmez, birçok potansiyel engellenir, bastırılır veya görünmez kalır, açığa çıkan birçok akış henüz yolun başında veya bir süre yol aldıktan sonra kesintiye uğrar. Örneğin Robespierre'in mülkiyet hakkında söyledikleri anayasada yerini bulamamıştır, Saint-Just'un servet ve zenginlik için ifade ettiği şeyler karşı-devrimci süreçler tarafından şiddetle bastırılmıştır vb.. Bu yüzden devrimci bir olay asla bütünüyle gerçekleşmez, hep tarihe sığmayan bir parça edimselleşmemiş olarak kalakalır, olayın tarihe indirgenemez bir boyutu hep saklı kalır. Yine de paradoksal olarak bu parça, olayın tarih tarafından tüketilememiş, hala uyandırılabilecek bir potansiyeli olarak bekleyedurur; çünkü ampirik tarihte kronolojik bir nokta durumuna asla gelememiş olduğu için, tarihe yazılmış, geride kalmış ve böylelikle aşılmış değildir. Geçmişin gizil ve aşılamaz bir potansiyeli olarak devrimcileri uyarmaya devam eder. Örneğin K. Ross, 1871 Paris komünü sırasında dolaşıma giren "yurttaş" sözcüğü için şunları yazıyor: "Diğer yandan 'yurttaş' sözcüğü elbette eskidir ve siyasi geçmişin başka bir boyutundan köken alır, fakat onun bu örnekte tekrar edilmiş olması, siyasi özneleşme sürecinin paylaşılan şimdisini kurmaktadır."[34] Yine Lenin, 1917'de devrimlerdeki bu

---

[33] V. I. Lenin, *Ne yapmalı?*, s: 116, çev: M. Erdost, Sol, Ankara 1990
[34] K. Ross, *Communal Luxury*, s: 17, Verso, London 2015

aşılamaz parçanın devrimcileri uyarmaya devam ettiğine dikkat çekerek şöyle diyordu: "Jakobenler Fransa'ya demokratik bir devrimin ve monarkların cumhuriyete karşı kurduğu koalisyona direnmenin en iyi modellerini verdiler... Jakobenizm, yoksul köylüler tarafından desteklenen ve... çalışan insanlar için kalıcı ve dünya çapında bir zafer kazanacak olan devrimci sınıfın, yani proletaryanın yönetimi olacaktır."[35] Sözün kısası, Jakobenlerin devrimi, ilkin nesnel iktisadi duvarlara indirgenemeyen halkçı karakteri, ikinci olarak tarihin olağan seyrini değiştirmesi ve üçüncü olarak aşılamaması (devrimin kronolojiye sığmaması, tüketilememesi) bakımından olaydır. Öyle ki, "bir olay yadsınabilir, bastırılabilir, ele geçirilebilir, ihanete uğrayabilir, yine de olayda aşılamaz bir şey barınmaktadır. Aşıldı diyenler döneklerdir. Olayın kendisi istediği kadar eski olsun aşılmaz..."[36]

Öte yandan elbette devrimleri önemsizleştirme, sözde onları aşma girişimleri de mevcuttur (solun içinde bile). Bu türden okumalar, örneğin Bolşeviklerin Jakobenizmdeki aşılamaz potansiyellerden büyülenmesine bakmak yerine, devrimi karşı-devrimci süreçlerin bakış açısından değerlendirerek ve sıklıkla nedensellik düzeyinde kalmakla övünen tarih ya da iktisat gibi bilimlerden yardım alarak ilerler. Devrimci süreçlerle eşzamanlı olarak harekete geçen karşı-devrimci süreçleri ve bunların getirdiği sonuçları devrimin kendisiyle karıştırarak ve bu varsayımla devrimin bütünüyle kronolojiye yansımış olduğunu, tükenmiş olduğunu, gizli ve uyandırılabilir hiçbir parçası bulunmadığını öne sürerek, olayı adeta örtbas ederler. Ancak "Fransız devrimi konusunda gerçek bir

---

[35] V.I. Lenin, *Can Jacobinism Frighten the Working Class?*, Lenin Collected Works, Progress Publishers, Moscow, 1977 (marxists.org)

[36] *İki delilik rejimi*, s: 239

Marksist tarih yazımının görevi, olayları olduğu gibi tarif etmek (ve bu olayların onlara eşlik eden ideolojik yanılsamaları nasıl türettiğini açıklamak) değildir; görev daha ziyade, devrimin edimselliği ve nihai sonucu (faydacı piyasa kapitalizminin yükselişi) içinde ihanete uğramış gizli potansiyelleri (ütopyacı kurtuluşçu potansiyelleri) açığa çıkarmaktır. Marx'ın amacı Jakobenlerin devrimci coşkusunun vahşi umutlarını alaya almak, onlardaki yüksek perdeli kurtuluşçu retoriğin sadece kaba ticari kapitalist gerçekliği inşa etmek için tarihsel bir 'akıl kurnazlığı'nın vasıtası olduğuna dikkat çekmek değildi; ama ihanete uğramış bu kökten, kurtuluşçu potansiyellerin nasıl olup da tarihsel hayaletler olarak sebat edip devrimci belleğe musallat olduklarını, sahneye çıkmayı talep ettiklerini, böylelikle sonraki proleter devrimin aynı zamanda tüm bu eski hayaletleri kurtarması (huzura kavuşturması) gerektiğini açıklamaktı..."[37]

[37] S. Žižek, *The parallax view*, s: 78, MIT Press, Massachusetts 2006

OLAY OLARAK DEVRİM

Nedir bir olay? Hemen ilk bakışta zamandaki bir kesiklik, ısrarla ele gelmeyen ve hem belirsizliklerle hem de olanaklarla dolu bir aralık, geçmiş ile geleceği ayıran bir kriz elbette. Yani her şeyden önce siyasi değil zamansal terimlerle karşı karşıya olduğumuzu bilelim. Dolayısıyla soru şöyle de sorulabilirdi: zamansal süreklilik içinde yeni bir durum tam da olay sayesinde nasıl çıkagelir? Veya konunun özünü yakalamak açısından, doğrudan zamansal görünmeyen ama yine de aslında öyle olan basit sözcükler seçmek gerekirse şöyle de sorabilirdik: devrimciler aslında ne yapmaktadırlar? devrimciyi zorlayan, onu devrimci harekete yerleştiren, ondaki motivasyonu belirleyen koşullar nelerdir?

Tüm bu sorulara yanıt verebilmek için gelin basitçe Deleuze'ün zaman sentezlerine bakalım ve daha başka bir soruyla başlayalım. Zamanı nasıl ele almalı? Yunan tragedyasında zaman, halkalanmış, dairesel ya da çevrimseldir veya aynı anlama gelmek üzere gezegenlerin uzaydaki dairesel hareketlerinin sayısı ya da ölçü birimidir;

yapıp ettiği başlangıç konumlarından itibaren gezegenlerin dönüşlerini ölçmektir (dünyanın dönüş hızına oranlanmış kol ve duvar saatlerinin de dairesel olması ve aynı zamanda saat yönünde dönüşü ölçmesi gibi). Ancak hareketin sayısı olan zaman, dönüp duran gezegenlerin hareketine tabi olduğu ölçüde ebediyetin de imgesi olarak belirecektir. Gezegenlerin bir tur atıp başlangıç konumlarına dönmeleri veyahut sekiz gezegenin aynı hizada tekrardan kavuşması, bir tür evrensel kaderi, bozulmaz ve kaçışı olmayan bir tanrısal ahengi bildirmektedir. Her şey sayısız kez aynı noktaya döner, önce ile sonra bütünüyle simetrik ve kafiyeli kalır (akrep ve yelkovanın da durmaksızın aynı noktalara dönmeleri ve günde iki kez hizalanması gibi). Ebedi ritim kendisini tekrarlar, evrensel kaderden kaçış yoktur: "zaman çevrimsel olduğu sürece Yunan tragedyasında bir kaderin, yani belli bir Tanrı-İnsan ilişkisinin korunduğu söylenebilir."[1]

Buna karşın olaydan söz etmek, bir kesiklik anıyla damgalanacak şekilde önce ile sonranın simetrisinin kaybolması anlamına gelir. Bunun için de çemberin kopması, ebedi ritmin bozulması ve zamanın doğru bir çizgi haline gelmesi gerekir. Zaman, ölçü birimi olmayı bırakıp değişimin biçimi haline gelmelidir. Asimetrik olarak birbirinden ayrılan bir geçmiş ve bir gelecek düşünülebildiği anda, zamana ilişkin antik düşünce de geride kalır ve onun artık modern tasavvuruna ulaşılmış olur. Kuşkusuz bu tasavvuru en yetkin haliyle Kant'la başlatıyoruz, ama doğru çizgiye mahkûm olan Ödipus gibi çok geçmişten (Sofokles) ya da Hamlet gibi daha yakın geçmişten (Shakespeare) hazırlayıcıları da mevcut. Sonrasında Marx, Nietzsche, Freud gibi birçok temsilcisi de bulunuyor. An-

---

1 G. Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders*, s: 52, çev: U. Baker, Kabalcı, İstanbul 2007

cak bu örneklerin arasında içerikte ne kadar fark olursa olsun, hepsinde ortak özellik olarak gezegenleri yörüngede tutan çivi çıkmıştır, akrep ve yelkovanı devindiren zemberek kopuvermiştir veyahut zaman çığırından çıkmış ve evrensel özdeşlik bozulmuştur: "doğru bir çizgi haline gelen bu zamanın önemine dair bir hissiyatın uyanmasını istiyorum… Zaman artık içinde olup biten bir şeye boyun eğmemektedir, aksine dışındaki her şey zamana boyun eğmektedir."[2] Her şey artık zaman oku tarafından sürüklenip götürülmektedir.

Modern düşünceye erişildiğinde, yani Tanrı-İnsan ilişkisi artık görünmez olduğunda, kaderciliğin geride kaldığı, işlerin bir parça devrimci bir hal aldığı da söylenmelidir, bir başka deyişle, tüm biçimlenmeler ya da tüm varlıklar bundan böyle ölüme / özgürlüğe ya da aşılmaya yazgılı olacaklardır (örneğin Alman felsefesine aşma –*aufhebung*– fikri de böylelikle gelir), hırçın bir şey dünyadakilerin tümünü birden kateder: "zaman çevrimsel iken dünyayı sınırlandıran bir çizgidir ve zaman doğru bir çizgi haline geldiği anda diyeceğiz ki, dünyayı artık sınırlandırmamaktadır, o andan itibaren onu katetmeye girişecektir."[3]

Marx ve Engels de moderniteyle beraber simetrinin ya da kafiyenin bozulmuş, işlerin bir parça çığırından çıkmış olduğunun farkındaydı, *Manifesto*'nun belki de en canlı paragrafında şöyle yazıyorlar: "üretimdeki sürekli devrim, bütün toplumsal koşulların durmaksızın sarsılması, sonu gelmez belirsizlik ve çalkantı, burjuva çağını bütün öncekilerden ayırt eder. Bütün durağan, donmuş ilişkiler, ardısıra getirdikleri kadim ve saygın önyargılar ve düşünlerle birlikte silinip süpürülüyor, bütün yeni bi-

---

[2] Age, s: 53.
[3] Age, s: 48

çimlenmeler daha kemikleşmeden tarih oluyor. Katı olan ne varsa buharlaşıyor…"[4] Çizgisel zaman tasavvurunun çok bilindik bir örneğidir bu. Ancak kapitalizm seline direnen eski rejimlerin antik zaman tasavvurunu yeniden tesis etme ya da gezegenlerin periyodik dönüşlerini onarma girişimlerine karşın, devrimci düşünürler olarak Marx ve Engels, burjuvazinin sunduğu devrimden daha da öteye gitme, düz çizgi üzerinde sonuna kadar ilerleme taraftarıydı. Çünkü *Komünist Manifesto* bir yandan çevrimsel zamanı yıkıp geçen kapitalizmin yarattığı adaletsizliklere karşı apaçık bir tepkiydi, öte yandan düz çizgiye çok daha tutarlı olarak yerleşen, burjuvaziye göre daha da ilerici olan proletaryanın devrimini haber veriyordu; çünkü çember bir kez koptuğunda, yörüngeden kurtulan kütle önü alınamaz bir şekilde ilerlemeye devam edecektir: bir başka deyişle, modern hikâyenin tamamı kapitalizm değildir, "henüz bir şey görmedik."[5] Marx'a göre bu yüzden, düz çizgiye yerleştikten sonra durmak ya da yavaşlamak pek mümkün görünmüyor, ya onun üstünde sonuna kadar gideceğiz ya da çizgiden düşüp kendimizi yeniden çemberde bulacağız, ya devrimciler olacağız ya da karşı-devrimciler. Veya karşı cepheden bakacak olursak, burjuvazinin, kendisine karşı ayaklanan yığınlar karşısında hiç durmaksızın eski rejimleri diriltme çabasının, defalarca çareyi aradığı kralcı komploların, sıklıkla gericiliğe ya da faşizme başvurmasının nedeni budur. Kendi koparddığı çember bir süre sonra katlanılmaz bir hal alır ve o da çemberi onarabilmek için durmaksızın arkazimleri diriltmeye çabalar; ama bu döngü sonsuzdur, çıkarları açısından bir süre geçince tekrar düz çizgiye yerleşir ve sonra

---

[4] K. Marx, F. Engels, *Komünist Manifesto*, s: 23-24, çev: M. Belli, E. Berktay, S. Ege, P. N. Boratav, K. Boratav, Bilim ve Sosyalizm yayınları, Ankara 2009
[5] *Anti-Ödipus*, s: 57

yine çıkarları gereği çembere yönelir. Düz çizgi ve çember arasında gide gele sonuçta ortaya koyduğu şey ise tam bir yamalı bohçadır: "şimdiye kadar inanılmış olan her şeyin karmakarışık bir tablosu."[6]

Peki saf haliyle düz çizgi ya da düz çizgide tutarlı olmak ne anlama gelir? Çok basit söylemek gerekirse, geçmişten geleceğe uzanan ve her daim eski biçimlenmeleri yok edip yenilerini ortaya koyan dümdüz, devrimci bir hat. Ama yine de her şey bu kadar basit ilerlemiyor; düz çizginin üzerinde yeninin ya da geleceğin nasıl ortaya çıktığı itinalı bir açıklamayı gerektirir, Marx ve sonrasında Lenin de, yeninin yaratılma koşullarına ilişkin bu düşünsel hassasiyete sahipti. Çünkü tek bir hamleyle geçmişten geleceğe sıçramak mümkün görünmüyor, arada her daim üzerinde bulunduğumuz ve zorunlu olarak geçilmesi, yaşanması gereken başka bir aşama, geçmiş ile gelecek arasındaki şimdi boyutu var. Tam da bu yüzden, şimdi, burada ve bu koşullarda ne yapılması gerektiğine, bir başka ifadeyle devrimci taktikler bütününe odaklanmadan, bu ara aşamayı gereksiz, gerilemeci ya da çoğu zaman zararlı ilân etmek yoluyla pek de önemsemeden, propaganda amacıyla durmaksızın nihai hedefin ya da geleceğin ne kadar güzel, ne kadar da şahane olacağını Fransızca vaaz etmek hiçbir işe yaramaz; şimdiyi çarçabuk atlayıp bir tür küçük-burjuva komplosuyla, örneğin Blankizm ile geleceğe ulaşılamayacağı ve tarihte de hiç ulaşılamamış olması gibi… Hatta denilebilir ki, geçmiş ile gelecek arasında yer alıp onları iki eş-yankılanmayan parça olarak dağıtan şimdi boyutu, çemberi koparan ve düz çizgiyi kuran esas olaysal kırılmadır. Dolayısıyla bugün ve içinde bulunduğu koşullarda ne yapması gerek-

[6] Age, s: 388

tiğini bilemeyen ya da duruma göre uygun tavır alamayan devrimci, çemberi koparmayı beceremez. "Her duruma uyan bir reçete, ya da 'hiçbir zaman uzlaşılmayacak!' biçiminde bir genel kural bulmaya çalışmak saçmadır. Her özel durumda doğru yolu bulabilmek için kafayı işletmek gerekir."[7] Buradaki sorun, hedefe giderken geçici uzlaşmalar olmalı mı yoksa bu türden şeyler doğrudan ret mi edilmeli gibi dar bir sorunun ötesindedir, Lenin daha çok, devrimi geleceğe taşıyan şimdi boyutuna geçilmesi ya da yaşanması zorunlu bir boyut olarak işaret etmektedir veya denilebilir ki, hem kendisinden önceki, hem de onunla aynı dönemde yaşamış birçok devrimcinin tersine geçmiş ile gelecek dışında, geçmiş ile gelecek arasında yeni bir boyut açmaktadır: şimdi. Zamanın üç boyutlu olduğuna teorik olarak böylesine kapsamlı bir biçimde dikkat çekmiş ilk devrimci de oydu zaten. Birçok devrimcinin aklında yalnızca geçmişin kötü toplumu ve geleceğin olası iyi toplumu varken, Lenin düz çizginin tüm boyutlarına vakıf olarak, yıllar boyunca neredeyse tüm enerjisini şimdi boyutunun diğer ikisiyle olan asimetrik ilişkisine harcamıştı.

***

O halde çığırından çıkmış zamanda üç zaman sentezi var ya da düz çizgi üzerinde üç çizgisel kesit var diyebiliriz: geçmiş, şimdi ve gelecek. İlk sentez ya da şimdi, zamanın ampirik kuruluşudur. Kaosun kalbinde ardıl süreksiz anları sıkıştırır ve onları yaşayan, süreğen şimdiye, görece istikrarlı bir ortama çeker. Her şimdi, sürekliliği ve istikrarı ile tanımlanır. Gidiyorum, yürüyorum, konuşuyorum, yazıyorum vb.. Öte yandan çizgideki bu görece istikrarlı şimdi kesitinin bir kesinti, kırılma olarak tanım-

[7] V. I. Lenin, *Sol komünizm, bir çocukluk hastalığı*, s: 64, çev: M. Erdost, Sol, Ankara 2014

lanmasında da hiçbir sakınca yoktur, çünkü geçmiş ile geleceği ayırmakta, iki kol olarak onları asimetrik paylaştırmaktadır; "kesinti, tam olarak kırılmanın doğduğu noktadır."[8] Şimdi, paradoksal olarak hem süreğen ve istikrarlı bir durumdur, hem de kesiklik anı olarak metamorfozdur; şimdi olarak "herhangi bir kesinti, bir eylemin, tekil ve olağanüstü bir olayın imgesi olarak saptanmalıdır."[9] Bu yüzden her şimdilik kesiti, süreğenliği açısından bakıldığında elbette görece tutarlı olması ile açıklanır, ama kesinti olması açısından bakıldığında, onun geçmesi, tükenmesi ve geleceği davet etmesi bakımından değerlendirilmesi gerekir. Çünkü şimdi, sürekliliğine karşın kalıcı değildir, zorunlu olarak sonludur, ne kadar tutarlı olsa da anların geçişi tarafından tüketilir ve aşılır. Yalnızca süren şimdi değil ama öte yandan geçen şimdidir; hem sürmekte hem geçmektedir. Şimdi yaptığım eylemin her bir anının tutarlı olması, onların bir arada sıkışıp sürmesi ancak yine de kaçınılmaz olarak bu durumun geçici olması, kaçınılmaz olarak başka bir durumun ya da geleceğin elbette şu durumun yerini alacak olması gibi.

Ama bu ilk boyut ya da şimdi, süreğen oluşunu, anların bir arada sıkışıyor oluşunu tek başına açıklayabilmekle birlikte, geçici olmasını, geçişini, tükenişini açıklayamamaktadır. Veya diyebiliriz ki, istikrarlı oluşu kendi kabiliyetindendir, ancak paradoksal olarak aynı zamanda kesinti (olay) olması, yani kaçınılmaz olarak geçecek ve böylelikle geleceği çağırarak geçmiş ile geleceği asimetrik olarak ayıracak olması, tek başına kendisi tarafından açıklanabilir bir şey değildir. Şimdi, kendi geçişini açıklayamaz. Tam da bu yüzden başka bir senteze ihtiyaç vardır. İkinci zaman sentezi, yani geçmiş, şimdinin veya

---

[8] G. Deleuze, *Différence et répétition*, s: 120, PUF, Paris 2015
[9] Age, s: 120

aynı anlama gelmek üzere şimdinin geçişinin, olayın koşuludur. Neden? Çünkü geçebilmesi için her şimdinin paradoksal olarak hem şimdi hem de geçmiş olması gerekir; aksi takdirde geçmeleri mümkün olmazdı. "Bir şimdinin kendisi aynı zamanda geçmiş de olmasaydı, hiçbir şimdi geçmezdi."[10] Geçmiş, şimdi yaşandıktan veya olay olup bittikten sonra kurulan bir zamansal boyut değildir, geçebilmesi için her şimdinin dayandığı ve onunla eşzamanlı paradoksal boyuttur, olayların vuku bulabilme koşuludur. "Geçmiş şimdinin ardından gelmez, tersine şimdinin geçmesinin saf koşulu olarak şimdi tarafından varsayılır."[11] Şöyle de ifade edilebilir: geçmiş, her şimdiden önce gelen, her şimdiyi geçiren, zamanın saf, *a priori* öğesi olarak düşünülmelidir; öyle ki, geçen şimdiler tarafından orada şimdiyle eşzamanlı bulunduğu varsayılsın, onların geçmesini mümkün kılsın. Ama kendisi hiç şimdi olmamış, hiç yaşanmamış olan bir *kendinde fark* olsun; çünkü her şimdiden önce gelmektedir.

Bu yüzden her şimdi, tarihsel zemindeki önceden yaşanmış bir şimdiyi tekrar ediyor, onu yeniden üretiyor gibi görünmesine karşın (psikolojik bellek), aslında zamanın saf öğesi olarak hiç yaşanmamış bir geçmiş tarafından kuşatılmıştır (ontolojik bellek). Her devrim önceki devrimleri tekrar eder görünür ama öte yandan hiç gerçekleşmemiş, saf, *a priori* bir *devrim* tarafından kuşatılmıştır, her aşk önceki aşkları tekrar eder görünür ama hiç yaşanmamış bir saf *aşk* ile kuşatılmıştır. Bu saf *aşk* ya da *devrim*, asla şimdi olarak gerçekleşmez ama gerçekleşen her devrimin ya da aşkın varsayılan koşuludur. Şimdi, ampirik olarak geçmişteki bir şimdiyi tekrar ederken as-

---

[10] *Différence et répétition*, s: 111

[11] G. Deleuze, *Bergsonculuk* s: 90; çev: H. Yücefer, Otonom Yayıncılık, İstanbul 2005

lında koşul olarak saf geçmişe başvurmaktadır; ancak tersi de doğrudur: saf öğeye başvurmak ve böylelikle geçebilmek için, ampirik olarak önceki bir şimdiyi tekrarlamak, onu temsil etmek gerekir. Çünkü saf geçmişe dosdoğru değil ancak geçmişteki şimdileri tekrarlamak yoluyla ulaşılır, önceden yaşanmış bir geçmişe başvurmaksızın saf geçmişe ulaşılamaz. Ampirik olarak geçmişe gitmeden *kendinde fark* olarak geçmiş yakalanamaz. "Her şimdi, kendisini şimdi olarak temaşa eder ama aynı zamanda önceden yaşanmış bir şimdiyi temsil eder..."[12] (benzerlikler, yakınlıklar, ilişkiler, uyumlar); ancak şimdide, "verili bir yaşanmış geçmişi yeniden üretilebilir kılan şey... *a priori* geçmiş olarak anlaşılan geçmişin saf öğesidir."[13] Saf öğe, şimdinin hem önceden yaşanmış bir şimdiyi tekrarlamasını mümkün kılar, hem de bu vesileyle şimdiki şimdiyi geçirir ve geçmişteki şimdiden onu farklılaştırır. Tarih tekerrür ederken, tekrarın her keresine farklı bir boyutun (*kendinde fark*ın) eklenmesinin nedeni de budur.

Şimdi ile geçmişin paradoksal olarak eşzamanlı oluşu, her geçen şimdinin, zamanın saf öğesi ya da *kendinde fark* tarafından kuşatılmış olması, tarihin tekerrürleri olarak her şimdiye paradoksal olarak farklı ve yeni bir boyutu davet eder. Üçüncü zaman sentezi ya da gelecek de budur zaten. Şimdi kırılmadır, metamorfozdur; geçmiş, şimdinin vuku bulmasının koşuludur; gelecek ise geçmişi ve şimdiyi fesheden yeniliktir; kendi kuruluş koşullarını fesheden, zamanın koşullandırılmamış boyutu, kaçış çizgisidir. Geçmiş koşuldur, şimdi faildir, gelecek ise *kendinde fark*ın geri dönüşüdür. Hepsi bir aradadır, hepsi eşzamanlıdır, paradoksal bir bütünlüğü vardır zamanın.

---

[12] *Différence et répétition*, s: 110
[13] Age, s: 110

Ben şimdi eylerken, bunun koşulu olarak geçmişle eşzamanlıyım, ama yine aynı zamanda yeniliğe sebep olmakta, gelecek tarafından dönüştürülmekteyim. Veya başka bir türlü ifade etmek gerekirse, hafızamdaki önceden yaşanmış bir geçmişi şimdide tekrarlarken, onu yeniden üretirken ya da temsil ederken, dönen fark, saf öğe tarafından aşılırım. Gelecek, "hafızanın zeminini, orada bulunduğu varsayılan bir koşulla, ama öte yandan alışkanlığın tesisini [süreğenliği-*fe*]... failin metamorfozuyla"[14] değiştirerek, olaydaki hem geçmiş hem de şimdi boyutlarını tasfiye eder. Böylelikle tarihsel zemindeki bir olay, tarihi tekerrür ettirirken kapıyı geleceğe açmış olur.

***

Yakından bakılacak olursa, çevrimsel zaman gibi çığırından çıkmış zaman da aslında bir döngüdür. Ama ilkinde dönen ve tekrarlayan şey ebedi ritim iken, yani sonuçta elde edilen şey aynının sayısız tekrarı iken; ikincisinde dönen şey, hiç yaşanmamış, hiç şimdi olmamış bir geçmiş olarak zamanın saf öğesi ya da *kendinde fark*tır. Farkın dönüşü, her tekrara farklı bir boyut ekleyerek zamanı geçmişten geleceğe ilerletir. Ancak söz etmiş olduğumuz gibi, geçmişten geleceğe bir adımda sıçranmaz, geçmişin saf öğesini bulmak, böylelikle farkı tekrarlayıp geleceğe gidebilmek için öncelikle benzerlik, yakınlık, ilişki ya da uyum ile bağlanabileceğimiz önceki bir şimdiyi (psikolojik bellekteki önceki bir olayı) tekrarlamak, tarihi tekerrür ettirmek gerekir, saf öğe bu tekerrürü mümkün kıldığı içindir ki tekrara farklı bir boyut olarak eklenir ve yeni bir şeyin üretimi gerçekleşir. O halde tarihin tekerrür etmesi ampirik bir gerçeklik değil, daha çok yeni bir şeyin etkin bir biçimde üretilebilmesinin tarihsel

[14] Age, s: 126

koşuludur: "tarihin tekrarı tarihçinin düşündüğü bir analoji veya kavram değildir, ama her şeyden önce bizatihi tarihsel eylemin bir koşuludur… tarihsel aktörler, failler, sadece geçmişin figürleriyle özdeşleşmeleri koşuluyla yeniyi yaratabilirler."[15] Örneğin Jakobenler Roma cumhuriyetini tekrarlar, tarihçi benzerliği yakalar, ancak aslında en başta Fransız devrimcilerinin kendileri kendilerini Romalılarla özdeşleştirir. Tekrar, tarihçinin düşüncesinden önce devrimci eylemin koşuludur. Robespierre şöyle seslenir: "Yunanistan'da ve Roma'da harikalar yaratan o sihirli erdemin… vatanı ve kanunlarını sevmekten başka bir şey olmayan o erdemin sözünü ediyorum."[16] Veya başka bir örnekte, en başta kendisini Bolivar'la özdeşleştiren Chávez'in kendisidir: "yüzbaşı Hugo Chávez, kendisini Bolivar ve onun muazzam macerasıyla biçimlendirmişti… bu bir kumardı, ama eğer planları başarılı olursa, Chávez biliyordu ki ettiği yemin Bolivar'ın ikonik imgesini yeniden yaratacaktı…"[17] Yeniden ama farklı. Zira Fransız devrimi ile Roma cumhuriyeti arasında veya Bolivar'ın antiemperyalist zaferiyle Chávez'in devrimi arasında ebedi bir ritim, bir simetri ya da kafiye yoktur, daha çok tekerrüre eklenen fark mevcuttur. Romalılarla Fransız küçük-burjuva radikalizmi arasında toplumsal bir bağ kurmak neredeyse olanaksızdır, Bolivar'ın bağımsız Latin Amerika istemi ve cumhuriyetçi fikirlerinin yanında sosyalist bir eğilimden söz etmek mümkün değildir. Evet, yakınlıklar, benzerlikler mevcuttur, ancak yeni bir toplumsal devrimin koşulu olarak. "İnsanlar, der Marx, yaratıcı anlarında bile 'geçmişin ruhlarını sabırsızca göreve çağırırlar ki, onlardan isim, savaş

---

[15] Age s: 123
[16] *Fransız İnkılabı Tarihi* s: 438
[17] C. Conway, *Hugo Chávez and Bolivar* (cristopherconway.wordpress.com)

çığlığı ve kostüm ödünç alıp' yeni olanı 'ödünçleme bir dille' sunabilsinler. Ancak bir paradoks vardır: ruhun dramatize edilmesi, ölülerin uyandırılması ancak yeni bir mücadelenin parçası olarak mümkündür... devrim ruhunu yeniden bulmak veya 'hayaletini yeniden ayağa kaldırmak' için yapılır... Yeni bir şey üretmek için eski bir biçimin tekrarlanması, eski olayların diriltilmesidir bu."[18]

Ama derhal bir itiraz yükseltilebilir: Marx'a göre bu tam da karşı-devrimin formülü değil miydi? Marx bu komik tekrarları alaya almıyor muydu? Şöyle yazmamış mıydı: "Hegel bir yerde, tüm büyük tarihsel olayların ve kişiliklerin iki kez belirdiğinden bahseder. Fakat eklemeyi unutur: ilkin trajedi, ikinci kezinde komedi."[19] Evet Marx'ın bu alıntıda sözünü ettiği durum gerçekten de karşı-devrimin formülüdür, gerçekten de geçmişteki trajik bir devrimin şimdide hiçbir olay üretmeyecek şekilde kaba tekrarı, burjuva klişesiyle sonlanması veya kısa süreli, adeta bir parlama ve sönme şeklinde vuku bulup derhal gerilemesi komedidir: "trajedinin aksine komedi, uyum ve konsensüs temeline dayanır; hegemonik söylemin sınırları içerisinde olay-olmayanlar üretir."[20] Çünkü burada, geçmişteki devrimci figürlerle özdeşleşme, en fazla saygı, hürmet ya da hayranlık biçiminde belirir, ama olay üretemediği için *kendinde fark*a ulaşamaz, veya bazen geçmişe dönülürken mekanik, salt tekrarın tuzağına düşülür ve metamorfoz gerçekleşmez, zaman çığırından çıkacağı yerde yeniden çevrimsel bir nitelik kazanır. Özetle yeni bir trajedi gerçekleşmez ancak karşı-devrim galip gelir.

---

[18] *İsyan, Devrim, Eleştiri* s: 117
[19] K. Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, 1852 (marxists.org)
[20] *İsyan, Devrim, Eleştiri* s: 118

Dolayısıyla devrimci tekrarın formülü, karşı-devrimci tekrarın "önce trajedi sonra komedi" formülasyonunun tam tersi olmalıdır, şöyle: önce komedi, sonra trajedi! Buna göre devrimciler ilkin geçmişe dönüp tarihsel figürlerle özdeşleşirler, geçmişten bir çığlık, bir savaş kostümü devralırlar; komik / grotesk özdeşleşme, yeninin üretiminin koşulu olarak şimdide değil geçmiş safhasında vuku bulur. Bunu trajedi, metamorfoz, yani şimdi boyutu takip ediyor, geçmişin kayıp potansiyeli ya da *kendinde fark*, tarihin tekerrürüne eklenerek tekrara farklı bir boyut ekler. Burada dönüşüm nihayet gerçekleşiyor. Ama belirtmiş olduğumuz gibi ikisi eşzamanlıdır: "iki boyutun bağımsız olmadığı doğrudur ve sadece komik ve trajik olanların ötesindeki bir üçüncüsü için oradadırlar, yeni bir şeyin üretimine eşlik eden dramatik tekrar…"[21] O halde diyebiliriz ki, "önce trajedi sonra komedi" formülasyonu çevrimsel zamana ya da karşı-devrime karşılık düşerken, "önce komedi sonra trajedi" formülasyonu çığırından çıkmış zamana ya da devrime karşılık düşer. Chávez Bolivar ile özdeşleşip (geçmiş-komedi), Bolivarcı devrimin kayıp potansiyellerini tekrarladığında (şimdi-trajedi), komedi ve trajediyi aşan dramatik bir devrimci duruma neden olacaktır (gelecek-dram): "bu bakımdan toplumsal devrim, devrimi trajedi ve komedinin ötesine taşıyıp gelecek olan bir topluma, yeni bir halka bağlayan şeydir."[22] Bolivar'ın ikonik imgesi Chávez'in arkasında belirir, devrimci Venezuela'da Bolivar'ın hayaleti dolaşmaktadır artık; aynı ama farklı! Olay olarak devrimlerin bir tür intikam gibi görünmesinin nedeni de budur, şöyle seslenir Hamlet babasının ruhuna: "Rahat et, rahat et, rahatsız ruh!... Bütün sevgimi, bütün dostluğumu eksik

---

[21] *Différence et répétition*, s: 111
[22] *İsyan, Devrim, Eleştiri* s: 119

etmeyeceğim sizden... Çığrından çıkmış bir zaman bu. Ey kör talihim benim! Bana düşmez olaydı dünyayı düzeltmek..."[23] Zaman çığırından çıktığında veya geçmişin hayaleti bugünü doldurduğu sırada, Hamlet de intikam hazırlığı içindedir zaten. Benzer olarak devrimciler de dünyayı değiştirirlerken, bir yandan da Bolivar'ın intikamını, Hector'un intikamını, Zapata'nın intikamını, Spartaküs'ün intikamını alırlar, önce komedi sonra trajedi formülasyonunun anlamı budur: düz çizgi, çevrimsel zamandan eski devrimcilerin intikamını alır. "Eğer... tarih muzafferlerin tarihi ise, ezilenlerin susturulmuş tarihi başka bir zamansallık taşır, tarih, bu zamansallık tarafından kurtuluşa atfedilir. Ancak kurtuluş geçmişin dolu olmasını mümkün hale getirebilir, şimdiyi geçmişin tamamına bağlayarak zamanı doldurabilir."[24]

***

Eğer çevrimsel zaman hareketin sayısı ise, düz çizgi de artık hareketin kendisi ya da dönüşümdür. Olay olarak devrimi; çevrimsel kronolojik akışı ve neden sonuç ilişkilerini niteliksel bakımdan koparması bakımından dönüşüm olarak tanımlıyoruz, yoksa düz nedenselliğin ya da nesnel koşulların doğal bir sonucu olması nedeniyle değil. "Nedensellik düzeni yokken imkânsız olmasına rağmen, ancak başka düzenden bir şey vasıtasıyla gerçeklik haline gelmektedir."[25] Bu durumda devrimin olaysal karakteri yalnızca zamansal bir terim olarak değil niteliği açısından da tanımlanmalıdır. Devrim ya da bu başka düzen nedir de tarihe sığmaz ve dönüşümü icra eder? Castro şöyle yazar: "nesnel koşullar doğal olarak kötüydü, ama Latin Amerika halklarının büyük kısmı çok daha

---

[23] W. Shakespeare, *Hamlet*, s: 37, çev: S. Eyüboğlu, İş Bankası, İstanbul 2008
[24] *İsyan, Devrim, Eleştiri* s: 55
[25] *Anti-Ödipus*, s: 544

kötü koşullar altındadır. Ve öznel koşullara gelince, herhalde Küba'da devrimin olabileceğine inanan yirmiden, ilk başta ondan daha fazla insan yoktu. Eğer... tüm zamanımızı herkese sosyalizm ve Marksizmi öğretmeye hasretmek zorundaysak ve ancak ondan sonra devrime girişeceksek, işimiz gerçekten zor demektir. Bilincin önce ve mücadelenin sonra gelmesi gerektiğini düşünmek yanlıştır. Önce mücadele gelmelidir..."[26] Görüldüğü üzere nesnel ve öznel koşullarda takılı kalan bir inceleme Küba'daki devrimci dönüşümü gerek icra etmek gerek anlamak açısından yeterli değildir, başka düzenden bir şey, bir savaşım gerekir. Veya denilebilir ki, olayın kendisi, onun patlak verecek oluşu, yalnızca ülkenin nesnel koşullarına ve kişilerin öznel durumlarına bakılarak algılanamaz, olayı yalnızca onu gerçekleştirenler algılayabilir. Dolayısıyla nesnel ve öznel koşullara veya kronolojik akışa sığmıyorsa, örneğin homojen ve kalabalık ve ayrıca bilinçlenmiş bir işçi sınıfının varlığını beklemeden ortaya çıkıyorsa, onmilyonların hayatında ani, beklenmedik bir sarsıntı, nesnel çıkarları açısından farklı sınıfları ve grupları bağlayan görkemli bir yersizyurtsuzlaşma ise, olay olarak devrim aynı zamanda niteliksel olarak halk devrimidir. Çünkü her devrim bu türden ittifaklarla damgalıdır, yalnızca devrimin başarılı olabilmesi amacıyla kalabalık olunması gerektiği için değil, nesnel gidişata dayalı kronoloji ancak böylelikle bozulduğu için.

Örneğin 68 Mayıs'ında ortaya çıkan durum, öğrencilerin, işçilerin ve çiftçilerin yan yana denk gelmiş olmasından daha fazlasıydı, ortak çıkarları olmayan ve sonrasında da olamayacak farklı grupların karşılaşması, buluşması, dayanışma ve kenetlenmenin mümkün ve gerekli

---

[26] F. Castro, *Latin Amerika Üzerine*, s: 31-2, çev: M. Sarıali, Evren Yayınları, İstanbul 1978

olduğunun görülmesi, ve bir değişim arzusunun bireyler ve gruplar boyunca adeta bir salgın gibi yayılması, büyük yığınsal hareketi yarattı. "Biz buna yığın çalışması diyorduk... Bakış açımız şöyleydi: öğrenciler toplamın önemli bir parçasıydı, ama yığınlarla ittifak kurarlarsa; eğer yığınlarla ittifak kurmayacaksak geleceğimiz yoktu."[27] Benzer olarak Paris Komünü, işçilerle küçük-burjuvaziyi bağlayan bir halk devrimiydi: "400'den fazla insan... 'sanatçılara çağrı' bildirisine yanıt verip, 14 Nisan toplantısında manifestoyu yüksek sesle okuyan Pottier'i dinlemeye gitti. Sadece ressamlar ve heykeltıraşlar değildi. Toplantı daha ziyade, manifestonun ilan ettiği gibi tüm zanaatkârların toplantısıydı."[28] Bu örnekler çoğaltılabilir, ama esas ilginç olan şudur ki, devrimci taktikler olarak tanımlanan sınıf ittifakları aslında olayın ya da daha geniş çerçevede ontolojinin yansımasıdır. Yüzeysel bakıştaki taktiklerin, bağlantıların ve siyasal ayartmaların görüldüğü yerin daha derininde, olay olarak devrim ya da trajedi bulunur. Zira tarihçinin veya iktisatçının yaptığı gibi nesnel çıkarları ayıran duvarları ya da kronolojiyi hesaba katsaydı, asla gerçekleşmezdi bir devrim. Tersine tam da bu hesapsız dalga olduğu içindir ki insanları harekete yerleştirerek tarihi değiştirir. Bu yüzden halk devrimi kavramı siyasi bir terminoloji olmaktan önce ontolojik bir zorunluluğun ürünüdür.

Ancak halk devrimi veya başka ifadelerle kitle / yığın hareketi, kuralsız bir kaos değildir. İlkin, nesnel çıkarların ördüğü tarihselliğe sığmıyor oluşu bu çıkarların önemsiz olduğuna işaret etmez, tam tersine nesnel çıkarların faaliyeti ile hazırlanır ama "sadece nedensellikten

---

[27] *Les Maos en France*, alıntı K. Ross, *May 68 and afterlives* içinde, s: 93, The University of Chicago Press, USA 2002

[28] *Communal Luxury*, s: 53

bir kopma pahasına ve bu kopma lehine gerçekleştirilebilir."[29] Bu yüzden asla bir kargaşa hali, toplumun sorunlarıyla ve çelişkileriyle ilgisiz bir isyan durumu ile karıştırılmamalıdır; ama çelişkilerin çözemediği duruma başka bir düzeyden müdahale etmektedir. Öte yandan tam da "nedenlerin, amaçların ve çıkarların yeraltı faaliyeti ile"[30] hazırlandığından, devrimci durumdaki olası ittifakları da bir ölçüde nesnel çıkarlar belirlemektedir; örneğin bu sayede yığının gidip de çıkarları halkın çıkarlarına tezat sınıflarla ittifak kurduğu bir durum ortaya çıkmaz. Veya kuruyor ise karşı-devrime teslim olacaktır zaten; önce trajedi sonra komedi formülasyonunda olduğu gibi. Marx bu hususta şöyle yazıyor: "Haziran günlerinde, tüm sınıflar ve taraflar, anarşiden, sosyalizmden, komünizmden yana olan proletarya sınıfı karşısındaki Düzen partisinde birleştiler."[31] Öte yandan 1848 (karşı-) devrimcilerinin, önce trajedi sonra komedi formülasyonuna uygun şekilde taklit ettiği Jakobenleri hakiki halk devrimcileri yapan ittifaklarda, ne aristokrasiye ne de kapitalistlere yer vardı.

İkinci olarak halk devrimi, parçaların alelade yan yana gelip ortak hareket ettiği bir yığın hareketi değildir. Yığın hareketi ne yalnızca yan yana gelmektir ne de yalnızca ortak hareket etmek ya da ortak bir siyasi kimliğe sahip olmaktır. Laclau ile Žižek arasında kitaplar boyu süren polemik de aşağı yukarı bu konuyla ilgili. Kısaca bakacak olursak, taraflardan Žižek her türlü yığın hareketini reddediyor görünmektedir: "sınıf savaşı, ayrıcalıklı bir siyasi fail olarak belirli bir toplumsal grubu varsayar (işçi sınıfı), ama bu ayrıcalık hegemonik mücadelenin sonucu değildir, bu grubun nesnel toplumsal konumuna da-

---

[29] *Anti-Ödipus*, s: 544
[30] Age, s: 544
[31] *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, 1852 (marxists.org)

yanır."[32] Burada ve başka yerlerde Žižek'in temel fikri, nesnel konumu aşikâr olan işçi sınıfı hareketi yerine yığın hareketine başvurmanın anti-kapitalist bir sonuç vermeyeceği ve hatta zaman zaman faşizme savrulacağıdır. Buna karşın Laclau, grupların yan yana gelip ortak kimlik edinmesiyle ilerleyen yığın hareketlerinin anti-kapitalist değerlerinden söz eder, ancak ortak kimlik edinemeyen yığınların da dağılmaya mahkûm olduğunu belirtir: "tüm parçalar oradadır... konumların ya da taleplerin çokluğunu, bu talepleri bir merkez etrafında birleşmeye iten a priori bir akılcılığın yokluğunda, nominal yolla bağlama ihtiyacı vardır."[33] Laclau'ya göre halkı oluşturan parçalar eğer ortak ve kapsayıcı bir kimlik aracılığıyla birbirlerine bağlanmazlar ise yığın hareketi çöker, ancak bu nesnel taleplerin bir merkez ya da sınıf çevresinde akılcı ittifaklar kuruyormuş gibi de düşünülmemesi gerekir, çünkü ancak sınıflara indirgenemeyen boş gösterenler maharetiyle birbirlerine bağlanacaklardır: "boşluğun üretimi olmadan halk yoktur, halkçılık yoktur, demokrasi de yoktur."[34] Žižek'in dikkat çektiği gibi, tam da bu yüzden Laclau'da halk hareketi, öne çıkan parçaya göre bazen işçi hakları için mücadele, bazen vatansever savaşım, bazen ırkçılık karşıtı mücadele, bazense barınma veya ekoloji için mücadele biçimlerini alır, halkı peşi sıra ne ölçüde sürükleyebileceği, içeriğinden boşaltılmış sloganların kapsayıcılığına bağlıdır; ama sınıf savaşını asla merkeze koymaz.[35] Belirli bir noktada Laclau ve Mouffe, halkı sınıftan öylesine ayırır ki, devrimin niye yapılması gerek-

---

[32] S. Žižek, *Against the populist temptation*, s: 4, *Critical Inquiry* içinde, Spring, Connecticut 2006

[33] E. Laclau, *On Populist Reason*, s: 169, Verso, London 2007

[34] Age, s: 169

[35] Bkz. E. Laclau, *The rhetorical foundations of society*, s: 140, Verso, London 2014

tiği bile anlaşılmaz kalır artık: "Gramsci'ye göre... her hegemonik biçimlenmede her zaman *tek* bir birleştirici ilke vardır ve bu da sadece temel sınıf olabilir... Gramsci'nin düşüncesinde dahi bulunmaya devam eden özcü çekirdektir bu."[36] Sınıfın halk devrimini domine etmesi bile katlanılmaz bir fikir olup çıkar sonunda. Dolayısıyla, oldukça basitleştirmek gerekirse, polemiğin bir tarafında halksız sınıf hareketi ya da yığına yaslanmayan sınıf (Žižek), diğer tarafında sınıfsız halk hareketi ya da sınıfa işaret etmeyen yığın vardır (Laclau); veya bir tarafta nesnel ve öznel koşulların tam ve katı bir belirleyiciliği ve diğer tarafta tüm sınıfsal koşullardan azade yığın.

Çözülmesi zor bir problem, çünkü yığın hareketinin nesnel koşullara sıkı sıkıya bağlı bir incelemeyle açıklanamayacağını bir kez belirttikten sonra, yığının merkezi ya da öncüsü olarak bir nesnel çıkar grubundan ya da sınıftan söz edilebilir mi halâ? Žižek'e göre elbette söz edilemeyeceği için yığın hareketi yanlıştır, Laclau'ya göre ise yine söz edilemeyeceği için bu sefer sınıfsal referans yanlıştır.[37]

Ama tarihe bakıldığında "aynı grup, yine de bir arada varolan muhtelif durumlar içinde her iki özelliği aynı anda takdim edebilir."[38] Proletarya hem nesnel çıkar grubu olarak hem de yığının enerjetik merkezi olarak işleyebilir. Şöyle ki; yığın hareketi, elbette sınıfsal sınırlardan taşan *bağlantı* ilkesi ile işler, "çünkü bağlantı, kodu çözülmüş ve yersizyurtsuzlaşmış akımların birbirlerini ateşlediği, ortak kaçışlarını hızlandırdığı tarza işaret eder...

---

[36] E. Laclau, C. Mouffe, *Hegemony and socialist strategy*, s: 59, Verso, London 2014

[37] Gerçi daha eski bir makalesinde, Laclau'nun bir tür ara çözüme başvurmuş ve sınıf ile yığın bağını korumuş olduğunu belirtmek gerekir, bkz. E. Laclau, *Politics and ideology in marxist theory*, s: 81-142, Verso, London 2011

[38] *Anti-Ödipus*, s: 501

yığın hareketleri… bir sınıftan diğerine sıçrar…"[39] Ama olay içinde en çok yersizyurtsuzlaşan, olayın faili olarak işlev gören ve öteki parçaları da ateşleyerek onları nihayet kendi üzerinde birleştiren bir öncü grup da vardır mutlaka, örneğin zamanında "şehirlerdeki tüccar burjuvazi, bir bilgiyi, bir teknolojiyi, düzenlemeleri ve devreleri hakimiyeti altında birleştirir ki, soylular, kilise, zanaatkarlar ve hatta köylüler de dahil olacaktır buraya. Çünkü yersizyurtsuzlaşma noktasıdır o, parçaları gerçekten hızlandıran odur..."[40] Yine birer halk devrimi olan Fransız devriminde bu öncü grup küçük-burjuva radikalleridir veya Rus devriminde proletaryadır örneğin. Çünkü yığın ve sınıf birbirinden keskin bıçakla ayrılabilecek terimler değildir, aralarında karşılıklı önvarsayım, karşılıklı koşullama ilişkisi mevcuttur: "eğer onlar ayırt edilemiyorlarsa, bir arada bulunmalarına ve iç içe geçmelerine bağlıdır bu… sınıflar yığınların içinde şekillenirler, onları kristalize ederler. Ve yığınlar durmaksızın sınıflardan akarlar veya sızarlar."[41] Dolayısıyla yığının merkezi ya da hızlandırıcısı elbette bir nesnel çıkar grubu yani bir sınıf olabilir, ama salt iktisadi mücadele ile değil, olay içinde en çok yersizyurtsuzlaşan, en çok ilerleyen ve öteki parçaları da ateşleme yeteneğine sahip parça olması nedeniyle. Ancak bu yeteneği de elbette bir ölçüde olayın hazırlayıcısı olarak nedensellik düzeni ya da nesnel iktisadi koşullar belirler ki, yığınların durmaksızın sınıflardan sızmasının nedeni budur. Nedensellik düzeni içinde hazırlanan devrim, neden sonuç ilişkilerini koparır, nesnel çıkar grubu olarak sınıf, ekonomizmi aşar ve ateşleyici parça olarak halka öncülük eder. Bu yüzden Leninist yön-

---

[39] *Mille Plateaux* s: 270-1
[40] Age, s: 269
[41] Age, s: 260

tem hem Žižek'in hem Laclau'nun yönteminden farklıdır: olacak olan şey halk devrimi olmalıdır, ama sınıf öncülüğünde.

Son olarak belirtmek gerekir ki, devrimci aşama son bulup da sıra yeni toplumun inşa edilmesi ve sağlamlaştırılmasına geldiğinde, *bağlantı* aşamasında en çok yersizyurtsuzlaşmış ve yığına öncülük etmiş olan sınıf, bu sonraki *birleşme* aşamasında doğal olarak halkın, halkı oluşturan tüm parçaların yeniden-yerliyurtlulaşma odağı olacak ve yeni toplumu hegemonik olarak inşa edecektir; "sürecin birikimini ya da birleşmesini sağlayan, üstkodlamayı belirleyen ve yeniden-yerliyurtlulaşmanın temeli olarak hizmet eden şey her defasında... en çok yersizyurtsuzlaşmış akımdır..."[42] Proleter devrim örneğine bakılacak olursa, başlangıçtaki "bu bağlaşma olmaksızın... sosyalist dönüşüm olmaz"[43] der Lenin. Çünkü proletarya, ancak sınıf ittifakına başvurur ve halk devriminde en çok yersizyurtsuzlaşmış, en ileri gitmiş, en ateşleyici parça olabilirse öteki parçalar onun üzerine yeniden-yerliyurtlulaşabilir ve ancak böylelikle sosyalist dönüşüm mümkün olur. Aksi takdirde, yani halk devrimcisi olunmadan, yani olay yokluğunda bu dönüşüm hayal olurdu. Bu iki aşama, ilkin *bağlantı* ya da halk devrimi, ve sonrasındaki *birleşme*, bir diğer ifadeyle eserin ortaya çıkarılması aşaması hakkında, başka bir yerde Lenin şöyle yazar: "bu zaferi kazanmak, sosyalizmi kurmak ve pekiştirmek için, proletaryanın çifte bir görevi yerine getirmesi gerekir: ilk adımda, sermayeye karşı verilen devrimci savaşta, üstün kahramanlığı sayesinde, çalışan ve sömürülen halkın tümünü davasına kazanmak zorundadır. Onları kazanmalı, örgütlemeli... onlara önderlik etmelidir. Sonra da bü-

---

[42] Age, s: 269
[43] *Devlet ve İhtilal*, s: 48

tün… halk yığınlarını yeni ekonomik kuruluş hareketi yolunda, yeni sosyal bağlar, yeni bir emek disiplini, yeni bir emek örgütlenmesi yolunda yönetmeli…"[44] İki aşama mevcuttur: halk hareketi içinde en ilerici sınıf olarak proleteryanın muazzam yersizyurtsuzlaşması ve sosyalist kuruluş yolunda proletarya üzerine öteki parçaların yeniden-yerliyurtlulaşması.

Özetleyecek olursak, olay olarak devrim:

1) Geçmiş ile geleceği asimetrik olarak ayırır.

2) Önceki bir devrimin tekrarına ya da tarihin tekerrürüne *kendinde fark*ın eklenmesi sayesinde olaysal karakter kazanır ve geleceğe kapı açar.

3) Kronolojiyi ya da nesnel iktisadi sınırları gözeten karşı-devrimci süreçler karşısında halk devrimi ya da yığın hareketidir.

4) Kaos ya da kontrolsüz isyan değil, yalnızca ortak bir kimlik edinmiş kalabalığın eylemi de değil, ama en ilerici parçanın öteki parçaları peşinden sürükleyip yönettiği yığın hareketidir.

---

[44] V. I. Lenin, *Rus Komünist Partisi Program Taslağı*, alıntı *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm* içinde, s: 180

TEKRAR OLARAK DEVRİM (LENİNİZM)

"Chávez orduda iyi bir kariyer yaptı, ancak birçok Venezuelalı subayın aksine yandaşlık ve çürümeden hep uzak kaldı. Venezuela elitlerinin içinde doğmamıştı, aşağı-orta sınıfa mensuptu ve siması yerli Amerika soyunu andırıyordu. 1970'de, benzer zihniyetteki küçük bir subay grubu ile birleşerek Bolivarcı Devrim Hareketi'nin kuruluşunda yer aldı. Kendilerine model olarak Simon Bolivar'ın ulusalcılığını ve idealizmini seçtiler."[1]

"Plantasyonlardan kaçıp Haiti'de Napolyon'un askerlerini bozguna uğratan (1796-1804), siyahî köle isyanının lideri olan siyah Spartaküs lakaplı Toussaint-Louverture, Almanya'daki komünist isyanın (1919) spartakist liderleri vb.. Antik Spartaküs, siyahi Spartaküs, kızıl Spartaküs."[2]

---

[1] N. Faulkner, *Chavez, Venezuela an the Bolivarian revolution*, 2013 (counterfire.org)

[2] *İsyan, devrim, eleştiri*, s: 89

"Ocak 1994'te... Zapatistalar iş, toprak, ev, gıda, sağlık, eğitim, bağımsızlık, özgürlük, demokrasi, adalet ve barış talep ettiler... yakınlarda imzalanmış NAFTA anlaşmasının yerliler ve bölge için bir idam fermanı olduğunu söylediler. Bu hiç de eski Zapatistalar'ın programı değildi – aynı çağda değiliz – ama isyancılar bu talepleri dile getirirlerken onun ismini zikretmekte haklı değillerdi."[3]

Her devrime bunlara benzer biçimde geçmişteki devrimlerin hayaletleri musallat olur; ne kadar eski olursa olsun, tarihteki olayların aşılamaz parçaları devrimcileri uzaktan uyarmaya devam ederek gerçekleşme, intikam talep ederler. "Bu bakımdan tarih tamamen tekrardır, her tarihsel jest gücül bir fikri ele alır, fark üretmek için geçmişin hayaletlerini tekrar eder."[4] Bolşevizme de başından itibaren Jakobenlerin hayaletinin musallat olması gibi. Jakobenizm nasıl burjuva demokratik devrimini halka dayanarak ve sıra dışı bir iktidar, küçük-burjuva radikalleri öncülüğünde tamamlama iradesi idiyse, Bolşevizm de burjuva demokratik devrimini yine halka dayanarak, yine sıra dışı bir iktidar ama bu sefer proletarya öncülüğünde tamamlama iradesi olarak yola koyulur. Ama tarihin tekerrürüne *kendinde fark*ın eklenmesiyle yeni bir trajedi ortaya çıkacak, demokratik devrimin öncülüğünü proletaryanın almasıyla sosyalist kuruluşa doğru hızla ilerlemek mümkün olacaktı: "işçi sınıfı, Thermidor ya da Prairial'a değil de proleter devrime yol açacak bir 'Jakoben' devrimin bağımsız öncüsünü oluşturacaktı."[5]

---

[3] S. Brunk, *Emiliano Zapata, revolution and betrayal in Mexico*, s: 239, University of Mexico Press, Mexico city 1995

[4] *İsyan, devrim, eleştiri*, s: 80

[5] G. Besse, J. Milhau, M. Simon, *Lenin, felsefe ve kültür*, s: 19, çev: R. Köymen, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1997

Bu Leninist strateji, devrimci çevrelerin içinde bile çoğu zaman aynı Fransız devrimine yapılmış olduğu gibi, ekonomik indirgemelere başvurularak haksız ve hatalı bir biçimde değerlendirilir. Çünkü gözden kaçan şey şudur ki, "modernlik tarihi, Fransız devrimi başta olmak üzere modern devrimlerin kurucu kavramlarının kapitalizm ve devlet tarafından sahiplenilmesinin, revize edilmesinin ve böylece bastırılmasının tarihi[dir]."[6] Jakobenlerin mücadelesinin sonucunda faydacı piyasa kapitalizminin yükselmiş oluşunun aslında karşı-devrimci bir sonuç olduğunun göz ardı edilmesi, ve böylelikle hatalı olarak halk devriminin son kertede kapitalistler lehine işleyen bir süreç olarak değerlendirilmesi, ve tam da bu yüzden Jakobenizmin kayıp potansiyellerinin halâ aşılamamış olduğunun tahayyül edilemiyor oluşu gibi, Bolşevik strateji de hatalı olarak, ülkenin önce Çarlık ve toprak rejiminden kurtarılıp sermaye egemenliğinin geliştirilmesi ve sonra eğer zamanı gelirse sosyalizm için mücadele edilecek olması biçiminde değerlendirilir. Oysa bütünüyle Menşevikçe olan ve mantıksal olarak burjuva demokratik devrimine liberal burjuvazi sınıfının öncülük etmesini gerektiren bu tezin Bolşevizm ile hiçbir ilgisi yoktur. Lenin şöyle yazar: "dünyanın hiçbir ülkesinde, devrimi buradakiler gibi kuşkucu ve darkafalı bir biçimde yorumlayan, marksizmi aşağılayan ve bayağılaştıran 'marksistler' görülmemiştir. Devrimin burjuva devrimi olmasından bizimkiler burjuvazinin devrimin *motoru* olduğu sonucunu çıkarıyorlar."[7]

Lenin'in, proleter sınıf öncülüğündeki burjuva demokratik devrim sonucunda Çarlığın yıkılacak ve üstyapı

---

[6] *İsyan, devrim, eleştiri*, s: 104

[7] V. I. Lenin, *Karl Marx ve doktrini*, s: 65, çev: Ş. Yalçın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1990

kurumlarının değişecek oluşunu, bunu takiben burjuvazinin olsa olsa kısa süreli ve kısıtlı bir çıkar artışını ve bazen de toprak reformunu kapitalizm diye tanımladığı kayıtlıdır (ki toplumdaki siyasi dönüşümün genel niteliği ve üstyapı kurumları açısından bakıldığında doğru bir ifadedir), ama iktisadi açıdan bakıldığında konu hiç de sermayenin vahşi çıkarlarının topluma enjekte edilmesi ya da geliştirilmesi değildir. Dahası, eğer kapitalist gelişmenin önü alınamaz ise sermayenin burjuva demokratik aşamayı gündeminden çıkaracağını da belirtmektedir: "Eğer Stolypin politikası böyle devam ederse... tarımsal üretim kapitalist tarza dönüşecek ve toprak sorununa radikal ya da değil herhangi bir çözüm kapitalizm altında imkansız hale gelecek"[8] diye yazar. Çünkü Lenin'in de defalarca belirttiği gibi, burjuvazi, burjuva demokratik devrimini sonuna kadar götürmeye cesaret edemez, sermayenin genel çıkarları eski rejimle işbirliğini (burjuva reformizmi) ve karşı-devrimci süreçleri gerektirir. "Burjuvazinin kendi kendine ihanet ettiğini, özgürlük davasına ihanet ettiğini, sonuna kadar demokrat olarak davranamayacağını söyleyerek, sosyal-demokratlar, bu düşünceyi çoğu kez, biraz farklı bir biçimde ifade etmektedirler... feodal sistemin saygıdeğer kurumlarını (monarşi gibi) olabildiğince kayırması burjuvazinin daha çok işine gelir... çünkü Fransızların dediği gibi, işçilerin... feodal sistemden arınmış zemin üzerinde yükselecek demokratik kurumları burjuvaziye karşı çevirmesi daha kolay olacaktır."[9] Öte yandan proletarya öncülüğündeki bir burjuva demokratik devrim elbette derhal sosyalizmi getirecek, sermaye egemenliğini bugünden yarına ortadan kaldıracak değildir,

---

[8] V. I. Lenin, 1908, alıntı, E. Laclau, *Politics and ideology in Marxist theory* içinde, s: 29, Verso, London 2011

[9] *Demokratik devrimde sosyal demokrasinin iki taktiği*, s: 44.

daha çok eski rejim ve işbirlikçi büyük burjuvaziye karşı halk yığınlarını arkasına alan, eğer başarılı olursa şimdilik halâ burjuva toplum sınırları içinde kalan, hala kapitalizm sınırları dâhilinde işleyen bir asgari program ortaya koyacaktır. Buna karşın eski rejimden yani feodaliteden arınmış demokratik kurumların, proletaryanın elinde burjuvaziye karşı silah haline dönüşecek oluşu, proletarya öncülüğündeki demokratik devrimin nihayetinde sermaye çıkarlarının aleyhine işleyecek olduğunu da haber verir. "Burjuvazi, hem krallığı, hem de büyük toprak mülkiyetini vb. koruyarak, devleti devrimci biçimde değil, burjuva-reformist biçimde yeniden örgütlemeye çalışıyor. Proletarya, kendini burjuvazinin reformizmi ile bağlamaksızın, burjuva demokratik devrimi sonuna değin götürmeli."[10]

Her şey sanki Fransa'da olduğu gibidir, burjuva demokratik devrimi ancak sıra dışı bir iktidar ile tamamlanacaktır ve süreç de aynı zamanda zengin sınıfların aleyhine sonuçlanacaktır. Bu yüzden tek yapılması gereken şey uygun bir devrimci tekrardı. Tam da bu benzerlik nedeniyle, örneğin Mayer, "Lenin için Jakobenlik, emekçi yığınların çıkarlarını mümkün olduğunca ileriye götüren devrimci enerjinin, kararlılık ve isteğin bir metaforuydu"[11] diye yazar. Gerçi görmüş olduğumuz gibi bir metafordan daha fazlası olduğu da söylenmelidir; çünkü geçmişin hayaleti Bolşeviklere çoktan musallat olmuştu: "Rus devrimcileri bilerek ve isteyerek Fransız devrimcilerini taklit ediyorlardı. Aynı ruh tarafından harekete koyulu-

---

[10] V. I. Lenin, *Proleter devrim ve dönek Kautsky*, s: 78, çev: K. Somer, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1993

[11] R. Mayer, *Lenin and the Jacobin İdentity in Russia*, Studies in East European Thought 51: s 127-154, 1999

yorlardı."[12] Jakobenlerin Fransa'da yapmış olduğu devrim, yirminci yüzyıl Rusya koşullarında tekrarlanacak olursa, eklenecek *kendinde fark* devrime yeni ve farklı bir boyut getirecek, sonuçlar Fransız devriminin sonuçlarından daha öteye gidecekti. Çünkü yakından bakıldığında, Jakobenizmin komik tekrarı değil, Jakobenlerle grotesk özdeşleşme ile eşzamanlı farklı bir trajedi, eşsiz bir halk devrimi olacaktı bu. Rus trajedisi, "kaçınılmaz bir biçimde, savaşımın genişlemesine, gelişmesine, depreşmesine, kızışmasına"[13] götürecektir; böylelikle de aynı ama farklı bir trajedi olacaktır.

Öte yandan, Jakoben taktiklerin üretken potansiyellerinden ürken ya da çekinen sollar da mevcuttu şüphesiz (burjuva demokratik devrimini liberal burjuvazi yapar teziyle demokratik devrime burjuvazinin öncülük etmesi gerektiğini savunan Menşevikler ya da oportünizm, ve benzer tezlerle madem burjuva devrimini burjuvazi yapıyor o halde doğrudan sosyalist işçi hükümeti savunulmalıdır diyen yarı anarşistler ya da "Çara hayır, derhal işçi hükümeti" sloganıyla ortaya çıkan Troçkizm). Lenin bu sınıf indirgemeci sol muhalefetler hakkında şöyle yazıyordu: "gerçekte miyopluklarıyla övünen bizim yeni-ıskracılar işte böyle zeki kişilerdir. Tam da gerekli olduğu zamanda ve yerde cumhuriyetçi-devrimci burjuva demokrasisi ile monarşist-liberal burjuva demokrasisi arasında bir ayrım yapabilecekken, tutarsız burjuva demokratçılığı ile tutarlı proleter demokratçılığı arasındaki ayrımdan hiç söz etmeksizin, devrimin burjuva niteliği üzerine nutuk atmakla yetiniyorlar."[14] Lenin'in kurduğu karşıtlık, yani

---

[12] A. Mathiez, *Bolshevisme and Jacobinism*, Librairie du Parti Socialiste et de l'Humanité, Paris 1920 (marxists.org)

[13] *Devlet ve ihtilal*, s: 80

[14] *Demokratik devrimde sosyal demokrasinin iki taktiği*, s: 46

bir tarafta monarşist liberal burjuvazi ve ona eşlik eden tutarsız burjuva demokrasisi, ve diğer tarafta cumhuriyetçi-devrimci burjuva demokrasisi ve onun öncüsü olarak tutarlı proleter demokratçılığı, hem Bolşevikleri geçmişteki Jakoben halk devrimini tekrar etmeye sevk ediyordu (ama bu sefer proletarya öncülüğünde olacaktı bu), hem de gerici büyük burjuvazi ve eski rejim karşısında onları geniş halk yığınlarıyla, doğrudan proleter olmayan ama örneğin küçük-burjuva özellikleri taşıyan öteki sınıflar ile (köylüler, kentli küçük-burjuvazi, aydınlar, askerler vb.) yan yana koyuyordu. "Çağdaş sosyal demokrasinin Jakobenleri (Bolşevikler)... devrimci ve cumhuriyetçi küçük-burjuvaziyi ve özellikle de köylülüğü... proletaryanın tutarlı demokratçılığının düzeyine yükseltmek istiyorlar."[15]

Her halk devriminde olduğu gibi, burada da yığın hareketi sınıftan sınıfa sıçramaktadır. Dolayısıyla devrimin sloganı ya da devrimin başarısıyla ortaya koyulacak program, derhal işçi hükümeti talebi gibi yığınsız bir sınıf çıkışı değil, yığının proletarya öncülüğündeki hareketinin programı olmalıydı. Yığını yansıtmalıydı. İşte bu anlamda, eski rejim ve işbirlikçi büyük burjuvazi karşısında halkın geniş kesimlerini müttefik edinerek Jakobenizmin tekrarı vasfıyla ortaya koyuluyordu; ama benzerlik, yakınlık, ilişki ve uyum ile başvurulan bu ampirik tekerrür, *kendinde fark*ın eklenmesiyle savaşın genişlemesine, gelişmesine, depreşmesine, kızışmasına götürecekti ki, Rus devrimcileri için geleceğe kapıyı açacak olan da bu özelliğiydi. O halde Lenin'in, üzerine tutarlı olarak yerleştiği düz çizgi kısaca şöyle özetlenebilir: çığırından çıkmış zamanın üç boyutunu takip ederek, devrimciler ilkin geçmiş

[15] Age, s: 53

safhasında Jakobenlerle özdeşleşirler, olayın koşulu budur; tam da bu koşul sayesinde, şimdi safhasında proletarya öncülüğünde bir halk devrimi, zamanda kırılma ya da metamorfoz meydana gelmektedir; ama gelecek safhası ya da savaşın kızışması, geçmişi ve şimdiyi aşacağı içindir ki (*kendinde fark*ın dönüşü), eşsiz bir trajedi olacak ve yeni bir topluma doğru yol alacaktır devrim. Üç boyut eşzamanlıdır: Bolşevikler Jakobenizmin kayıp potansiyellerini tekrarladığında, kendilerini yirminci yüzyıl trajedisi içinde bulurlar.

***

Gerek tarihin tekerrürüne *kendinde fark*ın eklenecek olması, gerekse geniş hak yığınlarını işin içine katacak olması bakımından, Bolşevik trajedi ya da proletarya öncülüğünde demokratik devrim, devrimlerin olaysal karakterini bütünüyle sergiler. Burada proletarya, salt iktisadi mücadele ile değil, yığın içinde en çok yersizyurtsuzlaşan, en ilerici ya da enerjetik parça olarak öncüdür. Ama buna karşın yığın hareketi henüz bir yapıt değildir, çünkü yığın, nesnel iktisadi koşullar ya da sınıfların ikili karşıtlığı temelinde anlaşılabilir bir kategori değildir. Yığın her zaman verili organizasyonun, askeri-bürokratik makinenin yıkılması yönünde moleküler bir hareket olarak faaliyet gösterir, ancak sınıfların ikili karşıtlığı yönünde işleyen yeni bir molar organizasyon kurulamaz ise veya bir başka deyişle yığındaki parçalar, hareket içinde en çok yersizyurtsuzlaşmış parça üzerine yeniden-yerliyurtlulaşamaz ise bir yapıt ortaya çıkmaz. Örneğin 68 Mayıs'ı öğrencileri, çiftçileri, işçileri ve aydınları bir araya getirmiş moleküler bir yığın hareketiydi, 68'de şüphesiz ki birçok şey oldu, ama ortaya molar bir yapıt çıkartılamadığı için "insanlara hiçbir şey önermeyi başaramadı: ne

okul alanında, ne çalışma alanında."[16] Bu yüzden diyebiliriz ki, yığın "sınıfları gözden geçirecek şekilde molar organizasyonlara dönmez ise… hiçbir şeydir."[17] Bir başka ifadeyle, halk devrimi ancak nesnel çıkar grupları olarak sınıfların ikili karşıtlığının bulunduğu edimsel politik ve iktisadi düzeye yeni bir organizasyon getiriyorsa bir şeydir.

Lenin şöyle sorar: "yıkılan devlet makinesini neyle değiştirmeli?"[18] Veya şöyle soralım: yapıt nedir? Çünkü olay olarak devrimi ya da proleterya öncülüğündeki yığınsal yersizyurtsuzlaşmayı, proletarya üzerine yeniden-yerliyurtlulaşma ya da molar bir organizasyon izlemelidir ki, sonuçta ortaya bir yapıt çıksın. Bu yüzden Lenin'e göre halk devrimini, öncelikle henüz sosyalizm olmayan, sermaye egemenliğinin halâ sürdüğü bir toplum içinde ya da kapitalizm sınırları dâhilinde faaliyet gösteren proleter demokrasi takip edecektir. Burası tam da yığının yeniden-yerliyurtlulaşmaya başladığı noktadır: "burjuva demokrasisinden proletarya demokrasisine, ezenlerin demokrasisinden ezilen sınıfların demokrasisine, belirli bir sınıfı baskı altında tutmaya yarayan özel güç olarak devletten, halk çoğunluğunun… baskıcılar üzerine uyguladığı baskıya dönüş en göze çarpar biçimde, işte burada ortaya çıkar."[19] Henüz sosyalizm değildir, çünkü yeniden-yerliyurtlulaşmış olmalarına karşın tüm parçalar halâ mevcuttur (özellikle de küçük üreticiler), ama proletarya üzerine yeniden-yerliyurtlulaşılmış olması nedeniyle kaçınılmaz olarak sosyalizme geçecek halk iktidarı, Sovyet tipi ya da Komün tipi devlettir bu. Bu biçimin varaca-

---

[16] *İki delilik rejimi*, s: 240
[17] *Mille plateaux* s: 264
[18] *Devlet ve ihtilal*, s: 48
[19] Age, s: 51

ğı sonraki sosyalist aşama için ise Lenin şöyle devam eder: "burada nicelik niteliğe dönüşür, bu aşamaya eriştikten sonra demokratizm, burjuva toplum çerçevesinden çıkar ve sosyalizme doğru evrimlenmeye, sosyalizme dönüşmeye başlar." [20] Seçilen sözcükler önemlidir, yersizyurtsuzlaşma safhası halk devrimi olarak tanımlanır, proletarya üzerine yeniden-yerliyurtlulaşma safhası ise, sosyalizmi enjekte etmekte aceleci olmayan, onu geliştirecek olan proleter demokrasi, Sovyet ya da Komün tipi devlet, halk iktidarı olarak tanımlanır (Lenin çoğu kez aceleci olmamak konusunda 1871 Paris komünü örneğini verir): "açıkça, Paris komünü deneyimine başvurduğuma göre, tezlerimde, henüz zamanını doldurmamış olan köylü hareketi ya da genellikle küçük-burjuva hareketinin üstünden atlamak gibi bir işçi hükümeti tarafından iktidarın ele geçirilmesi oyununu oynamak gibi her türlü olasılıktan… kaçındım."[21] Ve daha sonra nicelik niteliğe dönüşür, henüz burjuva toplum çerçevesinde işleyen proleter demokratizm, sosyalizme dönüşmeye başlar.

Lenin'in, sosyalizme bir devrimle derhal, çarçabuk bir atılımla değil ama halk devrimini takiben kurulan proleter demokrasinin sosyalizme dönüşmesiyle, onun evrimleşmesi ya da gelişmesi ile geçileceğini özellikle belirttiği gözden kaçmamalıdır; çünkü sınıfların nesnel iktisadi çıkarlarının ikili karşıtlığı temelinde işleyen sosyalist kuruluş, aslında bir olay, bir yersizyurtsuzlaşma ya da bir trajedi değildir, ama halkı teşkil eden yığınların, müttefiklik ilişkisi içindeki birçok parçanın, proletarya üzerine yeniden-yerliyurtlulaşmasıyla kurulan demokrasinin evrimleşmesiyle ortaya çıkacak sonuçtur; Komün tipi demokrasiden gelişecek molar bir toplumsal organi-

---

[20] Age, s: 111

[21] *Nisan tezleri*, s: 23-24

zasyon, yontulacak bir yapıttır. Şöyle devam eder Lenin: proleter demokratizmde halkın geniş kesimlerinin ya da "işçilerle köylü çoğunluğunun çıkarlarını son derecede dayanışık duruma getiren... basit ve anlaşılması kolay demokratik önlemler, aynı zamanda kapitalizmden sosyalizme götüren köprü işini de görürler..."[22] Burada artık yığın hareketi gibi anlaşılması zor, nesnel çıkarların analizi ile doğrudan açıklanamayan karmaşık devrimci durumların düzeyinde değiliz, sosyalizme götüren köprünün, anlaşılması kolay devrimci önlemlerin, yeniden-yerliyurtlulaşmayı takiben nesnel iktisadi ve politik uygulamaların düzeyindeyiz çünkü. "Toprağın, bütün bankaların, bütün kapitalist sendikaların ulusallaştırılması, ya da hiç değilse bu kurumların derhal işçi ve ötekiler vekillerinin sovyetlerinin denetimine bağımlı kılınması gibi tedbirler, hiçbir şekilde sosyalizmin kuruluşu olmaksızın, mutlak olarak ileri sürülüp desteklenmeli ve mümkün olduğu ölçüde devrimci yolla gerçekleştirilmelidirler. Ekonomik bakımdan pekala gerçekleşebilir olan ve sosyalizme doğru ancak ilk adımları temsil eden bu tedbirler alınmadan, savaşın neden olduğu yaraları iyileştirmek mümkün değildir..."[23] Proletarya öncülüğündeki devrimci cumhuriyetçi demokrasi ya da halk iktidarı, ikincisine geçer; demokratik devrimin yeniden-yerliyurtlulaştığı proleter demokrasi, sosyalizme dönüşmeye başlar. Komün deneyimi notlarını gözden geçiren Lenin, "Engels, burada tutarlı demokrasinin bir yandan sosyalizme dönüştüğü, öte yandan sosyalizmi gerektirdiği o ilginç sınıra varıyor"[24] diye yazacaktır. Başka türlü ifade etmek gerekirse, eğer devrim kavramını yığınların olaysal kalkışması anlamın-

---

[22] *Devlet ve ihtilal*, s: 52
[23] *Nisan tezleri*, s: 51
[24] *Devlet ve ihtilal*, s: 87

da ele alacak olursak, retorik dışında "sosyalist devrim" diye bir şey yoktur, ya da diyebiliriz ki Lenin tarafından bu sefer öncekinden başka bir anlamda, yığınsal kalkışma değil ama üretim araçlarının el değiştirmesi anlamında kullanılmaktadır, çünkü proleter demokratizmde sosyalizme geçiş halkın tekrardan ayaklanmasını, on milyonların hayatında ikinci bir trajediyi gerektirmez; daha ziyade, proleter demokrasinin, devrimci hükümetin, ne kapitalist iktisadi evrim yoluyla ne de trajik yolla yöneldiği, ama uygun devrimci önlemlerle geliştirdiği ve sınıfların ikili karşıtlığı temelinde anlaşılması gereken "sosyalist organizasyon," "sosyalist kuruluş," "sosyalist toplum" vardır. Çünkü yersizyurtsuzlaşma ile yeniden-yerliyurtlulaşma birbirinden farklı vektörlerdir. İlki moleküler bir halk devrimine, askeri-bürokratik makineyi yıkan kaçış çizgisine karşılık düşer ve ikincisi sınıfların ikili karşıtlığının bulunduğu molar toplumsal organizasyona döner. Örneğin yalnızca retorikte sosyalist olarak tanımlanan Ekim devrimi hakkında Lenin şöyle yazıyor: "Biz, Rusya'da (burjuvazinin iktidardan uzaklaştırılmasından üç yıl sonra), henüz kapitalizmden sosyalizme ya da komünizmin en aşağı aşamasına geçiş yolunda ilk adımlarımızı atmaktayız."[25]

Açıktır ki Lenin için de olay ve organizasyon kesinlikle farklı düzeylere karşılık düşüyor. Bu görüş öyle bir noktaya kadar ilerler ki, Şubat Devrimi ardından içine düşülen politik kriz ortamında bile, olay ile organizasyonu sentetik olarak birleştiren (derhal sosyalizm!) çeşitli ultra-sol mücadele yöntemlerini değil, yine duruma ve koşullara uygun bir halk devrimini savunmaktadır. Burayı kısaca gözden geçirelim. Şubat devrimi ardından de-

[25] *Sol komünizm, bir çocukluk hastalığı*, s: 35

mokratik cumhuriyetin iktidarını burjuvazi ele geçirir ve tutarsız burjuva demokratizmi de ilk fırsatta karşı-devrimci süreçleri tetiklemeye veya hatta desteklemeye başlar. Lenin bu süreci şöyle anlatıyor: "otokrasi devrildikten sonra, iktidar, birinci geçici hükümete geçti. Bu hükümet burjuvazinin temsilcilerinden, yani kapitalistler ile onlarla birleşen toprak sahiplerinden kuruluydu... Kadet partisi, inanmak gerekirse, 'halkın özgürlüğü'nün partisidir. Gerçekte kapitalistlerin partisidir ve toprak sahipleri, kralcılar, Yüz-karalar, hepsi hemen bir anda onun yanında yer almışlardır."[26] Dahası, "kapitalistlerin hükümeti, her ne olursa olsun devrim için hiçbir şey yapmadan zaman geçiriyordu. Ama devrimin aleyhinde olarak..."[27] Bu noktada bir kez daha, burjuvazinin çığırından çıkmış zamandan ürkerek çevrimsel zamanı onarmaya çalıştığına tanık oluyoruz, üstelik birçok devrimcinin de (içlerinde bazı Bolşevikler de var) yanılgıya düşerek hükümete destek verdiği bir aşamada. Sermaye çıkarlarının burjuva demokratik devrimin aleyhinde oluşunu, devrimler tarihinin bu tuhaf paradoksunu burada bir kez daha bulmuş olduk işte.

Peki bu kriz anında Lenin'in tepkisi nasıl olmalıydı? Halk devrimi fikrinden vazgeçip derhal işçi hükümetini savunmak mı? Yersizyurtsuzlaşma safhası olmadan ya da onu atlayarak doğrudan sosyalizme yeniden-yerliyurtlulaşmak gibi tuhaf türden bir tez mi (nasıl olacaksa?). Tersine, kendi politik konumunu, olayı organizasyonla karıştıran Troçki'nin "derhal işçi hükümeti!" sloganından keskin bir biçimde ayırarak başka bir slogan öne sürer ve bu tam da yine eşsiz bir halk devrimciliği stratejisinin ürünüdür: "tüm iktidar Sovyetlere!" Lenin'in bu aşama-

---

[26] *Nisan tezleri*, s: 102
[27] Age, s: 106

daki stratejisi, halkın liberal burjuvazi üzerine yeniden-yerliyurtlulaşmış parçalarını hareketten ayırarak, ki bu parçalar temel olarak büyük burjuvazi ile anlaşmış köylü küçük-burjuvazinin en üst tabakaları idi, yeni bir yersiz-yurtsuzlaşma safhasına girişmek idi; çünkü aksi takdirde, yani şayet salt işçi sınıfının nesnel iktisadi çıkarları düzeyinden sloganlar üretmek yanılgısına düşseydi, halk devrimini atlamak gibi yıkıcı bir sol oportünist tehlikenin kucağında bulacaktı kendisini: "eğer 'çar yok derhal işçi hükümeti var' deseydim, böyle bir tehlikeyle karşı karşıya bulunurdum. Ama öyle demedim, başka bir şey dedim. Rusya'da, işçilerin, tarım ücretlilerinin, askerlerin ve köylülerin vekillerinin Sovyetlerinden başka… bir hükümet olamayacağını söyledim… Bugün Rusya'da iktidar… ancak içinde açıkça köylülüğün, askerlerin, küçük burjuvazinin egemen bulunduğu Sovyetlere geçebilir dedim… Çünkü Marx'ın 1871'de, Engels'in 1891'de ayrıntılı olarak özenle gösterdikleri gibi, Komün deneyimi, Blankiciliği içine almamıştır, çoğunluğun doğrudan doğruya ve, dolaysız ve kayıtsız şartsız egemenliğini ve yığınların yalnızca bu çoğunluğun müdahalesine göre orantılı olan eylemini gerektirmiştir."[28]

***

Lenin'de devrimin yığınsal karakteri ve bunun yanı sıra sosyalizmin bir kademeli yeniden-yerliyurtlulaşma, geliştirilecek bir organizasyon oluşu, komünist enternasyonel (komintern) siyasetine de damgasını vurur. Hatta yığın hareketinin yalnızca sömürge, yarı-sömürge ya da feodal üretim ilişkilerinin baskın olduğu ülkelerde gerekli ve zorunlu bir aşama olduğu yönündeki önyargıları da silip süpürerek. Örneğin 1935'de sömürge ve yarı sömür-

[28] Age, s: 23-24 (çeviri değiştirildi)

ge ülkeler için elbette birleşik anti-emperyalist cephe önerilir: "Değişen uluslararası ve ulusal durum, tüm sömürge ve yarı sömürge ülkelerde anti-emperyalist birleşik cephe sorununa istisnai bir önem verilmesini gerektirir."[29] Ama öte yandan gelişmiş endüstriyel ülkeler için de yine yığın hareketi önerilmektedir: "faşizme karşı mücadelede, çalışan insanların yığınını harekete geçirmek, birleşik proleter cephe temelinde geniş bir anti-faşist halk cephesi kurmak özellikle önemli bir görevdir. Proletaryanın bütün mücadelesinin başarısı, bir yandan proletarya, diğer yandan tarım emekçileri ve şehirli küçük-burjuvazinin temel kitlesi arasında savaşçı bir ittifakının kurulmasına sıkı sıkıya bağlıdır ki, gelişmiş endüstriyel ülkelerde dahi nüfusun çoğunluğunu teşkil edecektir bunlar."[30] O halde yığın hareketlerinin, söz konusu ülkenin koşullarına göre üç farklı biçim alabileceği iddia edilebilir, ilkin monarşi ve onunla müttefik gerici büyük burjuvaziye karşı, proletarya öncülüğünde burjuva demokratik devrim, ikinci olarak emperyalist büyük burjuvazi ve onunla müttefik yerli işbirlikçilere karşı proletarya öncülüğünde anti-emperyalist birleşik cephe, üçüncü ve son olarak gelişmiş kapitalist ülkelerde, büyük burjuva diktatörlüğü (faşizm) karşısında proletarya öncülüğünde faşizme karşı birleşik cephe (ve bunların çeşitli kombinasyonları). Dördüncü bir biçim ise, göreceğimiz gibi, kuşkusuz ki kominternin öngörmediği, belirmesi için ancak 68 devriminin beklenmesinin gerekeceği, emperyalist Batı ülkelerinin tam da kalbinde kurulan birleşik anti-em-

---

[29] G. Dimitrov, *The fascist offensive and the tasks of the communist international in the struggle of the working class against fascism*, Main report delivered at the seventh world congress of the communist international, Selected Works, Volume 2, Sofia Press, Sofia 1972 (marxists.org)

[30] Age (marxists.org)

peryalist cephelerdir. Bu olaysal biçimlerin hiçbiri derhal işçi hükümeti sloganıyla ilerlememiştir, ilerleyemezdi de zaten, daha çok, başarılı olmaları halinde sosyalizme dönüşecek bir halk iktidarını, Komün tipi devleti hedeflemekteydiler. Yine Paris Komünü örneğine dönerek, "bizim doğan yeni devletimiz... yığının kendisidir, tüm halktır"[31] diye yazar Lenin.

Ancak Kominternin Leninist halk devrimciliği siyasetine karşı özellikle de soldan öyle bir muhalefet yükselir ki (ve hatta Leninizme muhalefet çoğu zaman Komintern taktiklerine ve Stalin'in kabalığına muhalefet olarak tanıtır kendisini), komünist hareketin bütünlüğü o noktada, daha doğmakta iken parçalanmaya başlar. Üstelik bu sol muhalefetlerin bir kısmı kominterne düşman kesilmişlerken, Leninizme sözde dost görünmektedirler. Bu yüzden salt Komintern siyaseti ve taktiklerine muhalefet biçimlerine değil, genel olarak Leninizmin muhaliflerine bakalım. Bunları temel olarak üç gruba ayırıyoruz.

İlkin, yığın hareketinin liberal burjuvazi üzerine yeniden-yerliyurtlulaşması gerektiğini öne süren sınıf indirgemecileri; Bernstein, Kautsky ve Menşevikler var burada; buna göre parçaları en çok yersizyurtsuzlaşmış parça değil tarihin ya da burjuva demokratik devriminin gerektirdiği parça üstkodlamalıdır. İktidar sıra dışı değil sıradan olmalıdır. Lenin'in oportünizm olarak adlandırdığı ve sıklıkla "burjuva devrimini burjuvazi yapar, proleter devrimi proletarya yapar" tarzı sol doktrinci yaklaşım çoğunlukla bu pozisyon. "Kautsky, iktisadi çözümleme görünüşü altında, tarihsel materyalizm konusunda kasıntılı sözlerle, bugün işçilerin burjuvaziye bağımlılığını savunuyor, ve Menşevik Maslov'dan yaptığı alıntılar yardımıy-

---

[31] *Nisan tezleri*, s: 65

la, Menşeviklerin eski liberal görüşlerini yineleyip duruyor; üstelik, alıntılara dayanarak, yeni bir fikri –Rusya'nın geriliği– tanıtlamaya çabalıyor ve bu fikirden de, burjuva bir devrimde burjuvaziden daha ileriye gidilemeyeceği yolundaki eski sonucu çıkarıyor!"[32] Elbette, Kautsky'nin Ortodoks Marksizmi, yani tüm ittifakların ve birleşik cephelerin reddi, işçi sınıfı gettosunun oluşturulması ve kuvvetlendirilmesi, ama tarihsel gelişmelerde ve nesnel iktisadi durumlarda takılı kalma hali, proletaryanın vaktinden önce harekete geçmemesi fikri; Bernstein'ın revizyonizmi, yani işçi sınıfı çevresinde geniş bir halkçı cephe kurma fikri, ancak sosyalizme geçişin burjuva iktidarından kerte kerte kazanılacak haklarla gerçekleşeceği yanılsaması; ve Menşevizm, yani burjuva demokratik devrimde burjuva iktidarının proletarya tarafından desteklenmesi gerektiği ve iktisadi koşullar geliştikten sonra, zamanı gelince (şayet gelirse), bu sefer proleter devrimin desteklenecek olması fikri, üç farklı ideolojidir. Bunların gerçekten de birbirleriyle hiçbir ilgisi yoktur. Ama tümünün ortak özelliği, burjuva demokratik devrime proletaryanın öncülük edemeyeceği, ama tarihsel ve iktisadi olarak yığına liberal burjuvazinin öncülük etmesi gerektiğinin önkabülüdür; buna göre parçalar en çok yersizyurtsuzlaşmış parça üzerine değil, sözümona tarihin gerektirdiği parça üzerine yeniden-yerliyurtlulaşmalıdır.

Ancak "burjuva devrimini burjuvazi yapar, proleter devrimi proletarya yapar" ifadesiyle vücut bulan sol doktrincilik yalnızca bu ilk sol muhalefet biçiminin çıkış noktası değildir. Troçkist muhalefet de aynı noktadan hareket eder. Buna karşın Troçkizm ilk grup ile karşılaştırıldığında öyle karmaşık, ilk bakışta öyle tuhaf ve anlaşılmaz,

---

[32] *Proleter devrim ve dönek Kautsky*, s: 78-79

öyle ele gelmez bir biçimdir ki, ilkinin komünist çevreler tarafından kabaca pasifizm, reformizm, revizyonizm, burjuvaziyle işbirliği vb. gibi terimlerle savuşturulması kolaysa da; bu ikinci biçim onyıllar boyunca komünizme tekrar tekrar ama farklı maskelerle, kılık değiştirerek musallat olmuştur (halâ da olmaktadır). İlerici hareketleri böler, devrimci cepheleri aşındırır, emperyalizm tarafından araçsallaştırılır, önü alınamayan bir virüs gibi her ülkenin devrimci partilerini vurur. Üstüne üstlük söz konusu hastalığın Troçkizm olduğu da ilk başta kolayca teşhis edilebilir bir durum değildir. Her şey sanki bilinç kaybıyla acil servise getirilen bir hastada komaya neden olan durumun belirsizliği gibidir. Bu yüzden ilkine göre daha ayrıntılı bir muayeneyi gerektirir.

Troçkizmi niteleyen birbirini tamamlayıcı üç özellik özetle şöyledir:

1) Devrimin olaysal karakterinin reddi: her ne kadar Troçki ittifakları bütünüyle reddediyor değilse de, müttefikliğin temeli olarak yalnızca işçi sınıfının nesnel iktisadi çıkarları çevresindeki bir toplanışı uygun bulur. "Lenin, proletarya diktatörlüğünün temeli olarak proletarya ile köylülüğün emekçi kesimi arasındaki ittifaktan söz eder, Troçki ise proleter öncü ile köylülüğün geniş yığınları arasında düşmanca bir çatışma görür."[33] Böylelikle halk devriminin ya da olay olarak yığın hareketinin yerini, Troçki'de iktisadi koşullar yönünde çıplak bir sınıf hareketi alır. Şöyle yazıyor Troçki: "Halk devrimi sloganı hem küçük burjuvaziyi hem de çalışanların geniş kesimlerini uyuşturur, onları halkın burjuva-hiyerarşik yapısıy-

[33] J. Stalin, *The october revolution and the tactics of the Russian communists*, 1924 (marxists.org)

la uzlaştırır ve kurtuluşlarını geciktirir."[34] Dolayısıyla, Leninist moleküler devrimin yerine iktisadi molar devrim geçer. Üstelik Lenin'in yığın hareketi fikrine cepheden bir saldırıyla birlikte; Troçki devam ediyor: "*Sadece iki taraf biliyorum, iyi yurttaşlar ve de kötü yurttaşlar*. Bu politik aforizma Maximilien Lenin'in kulaklarında çınlamaktadır ve geniş bir çerçevede eski Iskra'nın politik aklının da özetidir. Özellikle de güvensizlik pratiği Iskra takımının temel özelliğidir: içinde düştükleri yer, çeşitli şekillerde anti-proletaryan eğilimler sergileyen entelajansiya ortamıdır."[35]

2) Devrimin tekrarsal karakterinin reddi: Troçki, Lenin'e hafifseme maksadıyla "Maximilen" diye seslendikten sonra "ya jakobenizm ya sosyal demokrasi, seç tarafını bay Lenin" diye özellikle vurgulayarak şöyle devam eder: "Jakobenlerin yöntemlerini proletaryanın sınıf hareketine davet etmek her zaman en saf oportünizmin, geçici bir fayda pahasına proletaryanın tarihsel çıkarlarını feda etmenin işareti olacaktır."[36] Jakobenizmin artık geride kaldığını, bugün için uyandırılabilecek hiçbir kayıp potansiyelinin bulunmadığını ve bu sebeple de unutulması gerektiğini vurgulamak için Troçki, Jakobenizmin "eskimiş" yöntemlerinin tam karşı cephesine "işçi sınıfının güncel tarihsel" çıkarlarını yerleştirir; böylelikle devrimcileri bir hamlede geçmişten koparıverir. Bu amaçla da öncelikle, Jakobenizmin kayıp potansiyellerini karşıdevrimle ya da yükselen faydacı kapitalizmle eşleştirme yoluna gider: "Lenin'in tarifindeki *Jakoben* teriminin ye-

---

[34] *Thaelmann and the People's Revolution* (marxists.org)
[35] L. Trotsky, *Our Political Tasks*, Part 4: Jacobinism and Social Democrasy, 1904 (marxists.org)
[36] Age (marxists.org)

rine şunlar da gelebilirdi: liberal, popülist, Tolstoycu, Mennonit vb., aklınıza ne gelirse… [Lenin'in], siyasi düşüncesinin genel metodolojisinde ve özellikle de örgütsel tasavvurunda bir Jakoben olmaya son vermeden"[37] proleter devrimci olamayacağını belirterek Bolşevizme muhalefet eder.

3) İlkin devrimin olaysal karakterinin, sınıf ittifaklarının, yığın hareketinin, bir başka deyişle zaman sentezi olarak şimdi boyutunun ve ikinci olarak devrimin koşulu olarak geçmişin, yani grotesk özdeşleşme nesnesi olarak Jakobenizmin reddi, üç zaman sentezinden geriye yalnızca geleceği, *kendinde fark*ın geri dönüşünü bırakır. Ancak olayın kendisi olarak şimdi ve zemini olarak geçmiş yitirildikten sonra, yeni ve farklı bir devrim halâ nasıl mümkün olacaktır ki? Tam da bu yüzden, yani yersizyurtsuzlaşma vektörü olaydan ve zeminden mahrum kaldıktan sonra soyut ve boş bir nokta halini alacağı için, onu başka bir yere bağlamak gerekir. Troçki de öyle yapıyor. Yersizyurtsuzlaşmayı bu soyutluktan kurtarmak için onu yeniden-yerliyurtlulaşma vektörüne bağlar, iç içe geçmiş, melez bir biçim oluşturur: sosyalist yersizyurtsuzlaşma, sosyalist devrimcilik, derhal işçi hükümeti… Ya da "demokratik ve sosyalist devrimleri tek bir aşamanın çerçevesinde birleştiren sürekli devrim"[38] teorisi. Oysa görmüştük ki Lenin'de sosyalizm, yığının en çok yersizyurtsuzlaşmış parça olarak proletarya üzerine yeniden-yerliyurtlulaşmasını ve Komün tipi devletin ilkin asgari program uygulamasını takiben adım adım kurulacaktı.

---

[37] Age (marxists.org)

[38] L. Trotsky, *The challenge of the left opposition*, s: 348-9, alıntı D. Lorimer *Trotsky's Theory of Permanent Revolution: A Leninist Critique* içinde, Resistance Books, Sydney 1998

Çünkü sosyalizm bir yersizyurtsuzlaşma değil, sınıfların ikili karşıtlığı düzeyindeki bir yeniden-yerliyurtlulaşma, dünya-tarihsel bir organizasyon idi. Troçki'de ise yersizyurtsuzlaşma, yeniden-yerliyurtlulaşmanın içinde düşünülür: "sosyalist devrimin (sosyalizasyon uygulamalarının) demokratik devrimdeki görevler ile eşzamanlı yürütülebileceğine dair fikir[dir]."[39]

Bu üç tamamlayıcı özelliğin sonucu şudur: Lenin'i takiben Kominternin yığın hareketi siyasetine, bu sefer ikinci enternasyonel oportünizmi ile değil ama sosyalist devrimcilikle, bu melez, ara vektörle ciddi bir Troçkist muhalefet baş gösterir ve onyıllar boyu sürer gider. Teşhis ve tedavisi ilk grup kadar kolay değildir, çünkü onlarla aynı sloganla, "burjuva devrimini burjuvazi yapar, proleter devrimi proletarya yapar" fikriyle ilerlemesine karşın, bu sefer burjuvaziyle ittifak hiç mi hiç görünürde değildir, tersine proleter devrimcilerin her koşulda ve derhal sosyalist iktidar kurması gerektiğine ilişkin açıkça ultra-sol bir yaklaşımdır: Kautsky'nin devrimsiz Ortodoks Marksizm'inin tam tersi, devrimci Ortodoks Marksizm'dir. Devrim yapması hariç! Gerçekten de, tarihte ne yığın hareketine başvurmaksızın gelişen bir sosyalist toplum, ne de sosyalist devrimci tezlerin doğrulandığı bir örnek vardır: ne Rusya, ne Vietnam, ne Küba, ne Venezuela… Bu yüzden aslında söz konusu olan, bu tezin ne kadar solda olduğu ya da ne kadar keskin, aşırı olduğu değildir, tersine burjuvaziye görünür destek vermez iken nasıl olup da halâ destek olabildiğinin idrakidir. Troçki çevresindeki tüm tartışmalar da nihayetinde bu noktaya

---

[39] D. Lorimer, *In Defence of Lenin's Marxist Policy of a Two-Stage, Uninterrupted Revolution*, Links International Journal of Socialist Renewal (links.org)

döner: mesela Gramsci, yığına gözünü kapadığı için "Troçki'nin adını gitgide... devrim hakkında sorumsuz bir isyancı yaklaşım ile özdeşleştirir."[40] Çünkü tüm devrimci cephelere musallat olarak onları savunmasız bırakmaktadır (bilinçli veya değil).

Çok çeşitli maskeler takar, örneğin Türk Troçkizminin bugün Fikret Başkaya ile birlikte önemli temsilcilerinden Bülent Somay şöyle yazıyor: "Žİžek, Lenin'i tekrarlama çağrısı yaptığında, ilkin herkes bu çağrının bilindik Žİžek oyunbazlıklarından biri olduğunu düşünmüştü. Fakat kısa sürede... bunun da salt kelime oyunundan öte bir şey olduğu ortaya çıktı. Türkçe'deki 'hocanın dediğini yap, yaptığını yapma' deyimini defalarca duyarak büyümüş olduğum için, Žİžek'in gerçekte ne demek istediğini anlamak benim için nispeten kolay oldu. Deyimi ters çevirecektim o kadar: Žİžek, 'hocanın dediğini değil, yaptığını yapmayı' öneriyordu."[41]

Başkaya'nın bilindik, emperyalizm tarafından oldukça kullanışlı Troçkizm'inden daha kapsamlı bir şey söz konusudur burada. Daha çok, yirmi birinci yüzyıl devrimcilerinin bir daha asla yığın fikrine başvurmaması gerektiğini salık vermektedir yazar. Ama nasıl? Aslında Somay da bilindik bir Troçki oyunbazlığına başvurmaktadır; ve Ekim devrimi sırasında Lenin'in, o zamana kadar yazdıklarının, çizdiklerinin, savunduklarının aksine, Troçki'nin dediğini yapmış olduğu, nihayetinde Troçki çizgisine geldiği, yani sosyalist yersizyurtsuzlaşma tarzı melez bir vektöre başvurduğu iddiasını farklı sözcüklerle

---

[40] F. Rosengarten, *The Revolutionary Marxism of Antonio Gramsci*, s: 35, Brill, Boston 2014

[41] B. Somay, *Kaldığımız ders, Marx'ı tekrarlamak*, alıntı *Komünizm fikri, Berlin konferansı 2010* içinde, ed: A. Badiou, S. Žİžek, s: 193, çev: O. Doğan, S. Kılıç, H. Barışcan, Metis, İstanbul 2012

ama bir kez daha tekrarlamaktadır. Orijinal iddia Troçki'nin kendisine ait. Oysa devrimin adını ("sosyalist"), bir başka ifadeyle retoriği, devrimin olaysal karakteri ile bir tutmaktan öteye gidemeyen bu zayıf tezin Lenin'in yaptığı ile hiçbir ilgisi yoktur. Lenin ve daha sonra Stalin'in de belirttiği gibi, Ekim Devrimi işçilerle aşağı tabaka küçük-burjuvaziyi bir araya getirerek (yığını oluşturarak) büyük burjuvaziyi iktidardan indirmiş, ancak sosyalizmi enjekte etmede hiç de aceleci olmayan bir halk iktidarına yol vermiştir. Lenin, Ekim Devriminden bir yıl sonraki gelişmeler için, 1918 yılı hakkında şöyle yazıyor: "köylülüğün tümüyle birlikte burjuva demokratik devrimi tamamladıktan sonra, köylülüğü bölümlere ayırma, kırsal proleter ile yarı-proleterleri kendisine çekme; kulaklara ve köylü burjuvazi de dâhil olmak üzere burjuvaziye karşı onları bir araya getirme başarısını gösteren Rusya proletaryası, kesinlikle sosyalist devrime geçti."[42] Dikkat edilecek olursa, sosyalizme geçerken artık söz konusu olan yığınların trajik kalkışması değildir ama Komün tipi devletin sosyalizme doğru adım atmasıdır. Tam da bu nedenle bir kez daha geçiş fiilini kullanıyor Lenin: sosyalizme geçmek, onu geliştirmek, oraya doğru evrimleşmek vb.. Fakat aklındaki şey asla sosyalist yersizyurtsuzlaşma gibi bir kavrayış değil. Zaten devam eden pasajlarda konuyu çok daha berrak bir biçimde ortaya koyuyor (yine 1918 hakkında): "eğer, Bolşevik proletarya... kırda birden iç savaş ilân etmeye ya da kıra sosyalizmi sokmaya girişseydi, eğer orta köylüye ödün vermeksizin, tüm köylülük ile geçici bağlaşmadan vazgeçmeye girişseydi, marksizmi blankist biçimde bozmak olurdu bu... köylülüğün tümünün devriminin henüz bir burjuva devrim

[42] *Proleter devrim ve dönek Kautsky*, s: 87

olduğunu, ve bir dizi geçişler, geçici evreler olmaksızın… [bunu] sosyalist devrime dönüştürmenin olanaksızlığını anlamamak olurdu."[43] Görülüyor ki, önce Troçki'nin ve daha sonra Somay gibi birçoklarının, Lenin'in Ekim 1917'de kendi söylediklerini reddederek Troçki'nin söylediklerini yaptığına ilişkin iddiası doğru değildir, çünkü söz konusu örnekte yine sosyalizmi enjekte etmede aceleci olmaması gereken Komün tipi ya da Sovyet tipi devlet, yani halk iktidarı, bir dizi geçici evrelerle sosyalizme dönüşmektedir. "Burjuva rejimden sosyalist rejime geçmek için, proletarya diktatorasını korumak için (işçi, asker ve köylü vekilleri), Sovyetler cumhuriyeti… sosyalizme en acısız geçişi sağlamaya yetenekli tek biçimdir"[44] diye yazıyor Lenin. Daha başka biçimde söylemek gerekirse, Sovyetler başından itibaren sosyalizm değildir, burjuva toplum sınırlarından çıkarak sosyalizme aşama aşama geçecek devlet biçimidir (1871 deneyimi).

Lenin bir başka yerde şunları söylüyor: "Ekim 1917'de köylülerle bir bütün halinde iktidarı ele geçirdik. Kırsalda sınıf savaşı henüz gelişmemiş olduğunca bu bir burjuva devrimiydi. Daha önce söylemiş olduğum gibi, kırsalda gerçek proleter devrim ancak 1918 yazında başlamıştı... İlk aşama şehirlerde iktidarın ele geçirilmesi ve Sovyet tipi hükümetin kurulmasıydı. İkinci aşama tüm sosyalistler için elzemdir ve yokluğunda sosyalistler sosyalist değildir, yani kırsaldaki proleter ve yarı proleter öğeleri bir araya getirmek, kırsal kesimdeki burjuvazi ile mücadele etmek için onlarla proletaryanın ittifakını sağlamak."[45] Bir kez daha belirtmek gerekirse, Somay'ın yirmi birinci yüzyıla ilişkin baştan çıkarıcı sosyalist yersiz-

---

[43] Age, s: 87-88 (çeviri değiştirildi)
[44] Age, s: 103
[45] V. I. Lenin, *Collected Works*, Vol. 29, s: 203 (marxists.org)

yurtsuzlaşma fikri aslında hiç de orijinal bir fikir değildir, Troçki'nin yirminci yüzyıl başında öne sürdüğü tezin yalnızca farklı sözcüklerle yeni bir sürümüdür; ve hem Lenin hem de devrimci Rusya'nın gerçek tarihi tarafından, Ekim Devrimi ve takip eden hemen birkaç yıl içinde boşa çıkarılmıştır. Özetle Somay, Başkaya'nın anti-emperyalist cepheyi Türkiye özelinde geçmişe dönük bölme girişimindeki tezlerinden farklı olarak, komünist bir gelecek perspektifi içinde, yirmi birinci yüzyıl emperyalist kapitalizminin Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika kıtalarında devam eden saldırganlığı karşısında kurulacak olası anti-emperyalist cephelere, yani yığın hareketlerine muhalif bir yönde, ilk bakışta ultra-sol, ama nihayetinde yıkıcı bir konum almaktadır.

Leninizme sol muhalefet biçimlerinin üçüncü ve son biçimi, yani radikal demokrasi, daha yakın bir tarihten geliyor. Lenin ve komintern öldükten onyıllar sonra hem de. Ancak Laclau ve Mouffe'ye ait bu fikre ilişkin Türkiye'deki algılar çoğu zaman çarpıktır ve eleştirilirken nereye yerleştirileceği tam olarak bilinemez. Örneğin Cengiz Baysoy ve Sinem Özer şöyle yazıyor: "Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, Foucault'nun kendisini de kuramsal krize sokan bu tuzağa düşmüşlerdir. Toplumsal ilişkilere yayılan mikro-iktidarlar, her yerde mikro-kimliklerin ve öznelerin üretimidir. Kuvvetler arası iktidar ilişkileri, kimlikler ve özneler arası iktidar ilişkileridir. Sınıf mücadelesi bir kimlik mücadelesidir. Toplumsal ilişkilere yayılan antagonizm değil agonizmdir. Bu düzlem en radikal demokrasi de olsa iktidar ilişkileri üreten bir demokrasi olacaktır."[46] Her ne kadar Laclau ve Mouffe'de sınıfsal

[46] C. Baysoy, S. Özer, *Politik felsefede içkinlik düzlemi, Gilles Deleuze ve Antonio Negri*, s: 174, alıntı *Dışarıdan düşünmek* içinde, ed: Ö. Faruk, Chiviyazıları yayınevi, İstanbul 2016

talepler ile kimlik taleplerinin aynı düzeyde ve eşit önemde ele alındığı doğruysa da, antagonizmanın yerini agonizmanın almış olduğuna ilişkin iddia açıkça hatalıdır. Çünkü yazarlar birçok yerde ve sayfalar boyunca, halkçı hareketin, ancak baskıcı iktidarlar karşısında antagonistik olarak; ve farklı kimliksel ve sınıfsal taleplerin başıboş toplanışıyla değil ortak bir siyasi hat üzerinde zincirlenmesiyle kurulduğunu belirtirler. "Halkçı mücadeleler sadece, hâkim gruplar ile toplumun geri kalanı arasındaki aşırı dışsallık ilişkileri durumunda ortaya çıkar."[47] Bu yüzden radikal demokraside antagonizmanın yerini agonizmanın aldığına ilişkin iddia olsa olsa, Türkiye'de kendilerini radikal demokrat olarak tanımlayan sol grupların burjuva iktidarlarla kurduğu çeşitli agonistik ilişkiler açısından doğrudur. Ama orijinal teoride böyle bir ima hiç mi hiç bulunmamaktadır. Dolayısıyla diyebiliriz ki Baysoy ve Özer, Laclau ve Mouffe'deki hatayı yanlış yerde arıyorlar; hata antagonizmanın ortadan kalkmış olması değildir, ama daha vahimi devrim fikrinin ortadan kalkmış olmasıdır.

Lenin'in halk devrimi yaklaşımının yerini, radikal demokraside halkçı yeniden-yerliyurtlulaşma fikri alır. Ortada hiçbir yersizyurtsuzlaşma vektörü olmaksızın, yığın içindeki bir parça (*objet petit a*) öteki parçaları üstkodlar, tüm parçalar bu imtiyazlı parça üzerine yeniden-yerliyurtlulaşır; Laclau ve Mouffe'de halkın, halkçı siyasi organizasyonun olmazsa olmazı da budur zaten. "İlkin, popüler bir kimliğin kristalize ettiği bir talep ikiye bölünür: bir yandan kısmi bir talep olarak kalmaktadır; diğer yandan, kısmiliği kendisinden oldukça farklı bir şeyi (eşdeğer taleplerin bütünsel zincirini) göstermek üzere çıka-

[47] *Hegemony and socialist strategy*, s: 119

gelir. Kısmi bir talep olarak kalırken, aynı zamanda daha geniş bir evrenselliğin göstereni haline gelir."[48] Bolşevizmde olayın ya da yığın hareketinin ardından, sınıfların ikili karşıtlığı düzeyine dönme safhasında söz konusu olan yeniden-yerliyurtlulaşma vektörü, radikal demokraside yığın safhası olarak ve hatta yığının koşulu olarak sahneye çıkar. Bu sebeple yeniden-yerliyurtlulaşmanın sonucu olması gereken sosyalizm de nihayetinde radikal demokrasinin öğelerinden biri haline gelir: "sosyalizm, radikal demokrasi projesinin öğelerinden biridir, tersi değil."[49] Troçki'deki sosyalist yersizyurtsuzlaşma fikrinin yerini, Laclau ve Mouffe'de yığınsal yeniden-yerliyurtlulaşma fikri alır. Troçki'de sosyalizm, yersizyurtsuzlaşma vektörü olarak düşünülürken, Laclau ve Mouffe'de yığın, yeniden-yerliyurtlulaşma vektörü olarak düşünülür. Bolşevizmdeki gibi yığının yersizyurtsuzlaşma ve sosyalizmin yeniden-yerliyurtlulaşma olabileceği fikri ise iki teori tarafından da peşinen reddedilir. Çünkü her ne kadar farklı olsalar da, bu iki teori de tek bir aşamada hem demokratik hem sosyalist görevlerin yürütülebileceği iddiasındadır. Troçki'de demokratik devrim sosyalizmin içinde, Laclau ile Mouffe'de sosyalizm radikal demokrasi içinde. Ama dahası Laclau ve Mouffe'de devrim vektörü artık görünmez olduğundan, yalnızca sol değil sağ yığınlar da artık söz konusu ve sempatiktir (Laclau bu bakımdan sık sık Solidarność örneğini verir).

Özetle muhalif solların ilki yani oportünizmde, yığın hareketi en çok yersizyurtsuzlaşmış parça üzerine değil ama tarihin gerektirdiği parça üzerine yeniden-yerliyurtlulaşır; Troçkizmde yersizyurtsuzlaşma vektörü, yığın hareketi değil fakat iktisadi nesnellik ve sosyalizm

---

[48] E. Laclau, *On populist resaon*, s: 95, Verso, London 2007
[49] *Hegemony and Socialist Strategy*, s: 162

olarak ele alınır; radikal demokraside ise yığın hareketi, yersizyurtsuzlaşma olarak değil yeniden-yerliyurtlulaşma vektörü olarak kavranır. Ama hiçbirisi Lenin'in iki aşamalı kesintisiz devriminin, yani ilkin proletarya öncülüğündeki yığın hareketinin Komün tipi devlet olarak yeniden-yerliyurtlulaşması ve sonra Komün tipi devletin burjuva toplum yapısından çıkarak sosyalizmi geliştirmesine ilişkin teorinin yakınından geçmez. Hiçbirisi devrimci olay ile sınıfların ikili karşıtlığı düzeyindeki organizasyon arasındaki ilişkiye, ancak ve ancak Komün tipi devletin sosyalizmi geliştireceğine ilişkin Leninist siyasete uğramaz. Dahası, tarihteki gerçek devrimleri de ne örgütlemişler ne de açıklayabilmişlerdir. Çünkü ne zaman devrimden söz etseler yığınları unuturlar ve ne zaman yığınlardan söz etseler artık devrimci değillerdir. Çünkü yalnızca yığın ile devrimin ayrılamaz birliği, bir başka ifadeyle halk devrimi giderir bu eksikliği. "Marksizm-Leninizm, demokrasi uğrunda savaşıma her zaman önem vermiştir. Burjuva demokratik devrimin henüz tamamlanmadığı ülkelerde, proletaryanın, yığınları seferber etmesi, burjuva demokratik devrimin öncülüğü için her tür çabayı göstermesi ve bu devrimin zaferi için savaşması gereklidir. Burjuva demokrasisinin varolduğu ülkelerde, proletarya, kazanılmış demokratik hakları kullanarak yeni demokratik haklar için savaşmalıdır ki, burjuvazinin sömürü ve baskı sistemiyle savaşmak üzere yığınları eğitmesi, uyandırması ve örgütlemesi mümkün olabilsin."[50]

Tümü de halk devrimleri ile başarılmış sosyalizmlerden veya yarıda kalmış sosyalist girişimlerden birkaç örneği gözden geçirmek gerekirse:

---

[50] *Leninizm ve modern revizyonizm*, s: 74, alıntı *Bütün ülkelerin işçileri birleşiniz!* içinde, çev: S.Arslan, Bilim ve sosyalizm yayınları, Ankara 1990

a) Monkada saldırısı ve sonrasındaki gelişmeler hakkında: "Monkada kahramanlarının üstün yararlılıklarından biri de, özgürlük savaşının devrimci akışının yeraltından gelen uğultusunu duymaları, bunu yerüstüne çıkarmaları, başına geçip yönetmeleri ve halkın devrimci demokratik çıkarlarının savunucusu olan bir örgütü yaratmaları olmuştur."[51] Halk devriminin daha geniş bir çerçevesini ise Fidel Castro şöyle anlatıyor: "Anti-feodal ve anti-emperyalist mücadelede, işçi sınıfının, köylünün, çalışan entelektüellerin, küçük burjuvazinin ve ulusal burjuvazinin en ilerici katmanlarının ruhunu kurtuluş amacının arkasında kararlı bir şekilde birleştirmek mümkündür. Bu parçalar nüfusun büyük çoğunluğunu teşkil eder ve emperyalist ve gerici feodal düzeni kovmaya muktedir büyük kuvvetleri bir araya getirir."[52]

b) Vietnam'da halk devriminin başarıya ulaşması ardından sosyalizme geçiş hakkında: "Tüm halkın bugünkü ortak görevi şudur: ulusal birliği kuvvetlendirmek, barışı korumak için kararlı bir şekilde mücadele etmek için, Kuzey'de hızla sosyalist devrime ilerlemek; aynı zamanda Güney'de milli demokratik devrimi gerçekleştirmek, bağımsızlık ve demokrasi temelinde ulusal birliği yeniden kurmak gerekiyor... Bu ortak görev, açık bir şekilde, tüm halkımızın iki farklı devrimci görevi yerine getirdiğini gösteriyor..."[53] Burada bir kez daha, anti-emperyalist halk devrimi ardından, kurtarılmış bölgelerde yeniden-yerliyurtlulaşılan Komün tipi devletin adım adım sosyalizmi geliştireceğine ilişkin Leninist tezin doğrulandığına tanık oluyoruz.

---

[51] E. A. Grineviç, *Küba, devrimin geçtiği yol*, s: 77, çev: M. Beyhan, Bilim ve sosyalizm yayınları, Ankara 1999

[52] F. Castro, *The second declaration of Havana*, s: 18 (walterlippman.com)

[53] L. Duan, *On the socialist revolution in Vietnam* (marxists.org)

c) Chávez ve Venezuela'daki Bolivarcı devrim hakkında: "Bolivarcı devrim, emperyalizmin yerel işbirlikçisi olarak çalışan çürümüş ve gerici oligarşi düzeninden Venezuela halkını kurtarmak amacıyla, milli demokratik devrim olarak başladı. Marksist eğilim her zaman, Bolivarcı devrimi onun ikiz düşmanları, oligarşi ve emperyalizme karşı korumak için sağlam durdu, ama aynı zamanda, devrimin kendini kurtarması ve nihai bir zafere ulaşmasının tek yolunun toprak sahipliği ve kapitalizmin yok edilmesi olduğunu ısrarla belirtti."[54] Venezuela'da halk devrimi ardından kurulan mevcut Komün tipi devlet, henüz tam manasıyla sosyalist toplumu kurmuş değildir, çünkü demokratik görev olarak tam bağımsızlık ve egemenlik halâ sallantıdadır ve asgari programı gerektirir; ama nihai başarıya da ancak sosyalizmi geliştirmesi karşılığında ulaşacaktır.

d) İkinci dünya savaşı sırasında, Doğu Avrupa'daki devrimci gelişmeler hakkında: "Vatan cephesi programı temelde halkçı, anti-faşist, anti-emperyalist bir demokratik halk programıydı. Bu, Bulgaristan'ın özgül koşulları altında demokrasi savaşımını sosyalizm savaşıyla birleştirme taktiklerinin parlak bir belgesiydi. Program, kapitalist mülkiyetin yok edilmesi, sömürünün kökünün kazınması, yeni bir sosyalist mülkiyetin, bir sosyalist sistemin kurulması için herhangi bir madde taşımıyordu. Ama bu programın gerçekleşmesi bütün bu hedeflere yolu açtı."[55] Komün tipi devletin uyguladığı ulusal demokratik halk programı (asgari program), sosyalist hedeflerin yolunu açacaktır.

---

[54] A. Woods, *Chavez: Capitalism must be transcended* (marxist.com)

[55] V. Bonev, *Birleşik cephe, halk cephesi, vatan cephesi*, s: 200, çev: M. Yetkin, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1977

e) İlk dört örneğe bakıldığında, yığın hareketlerinin söz konusu ülkelerdeki ulusal sorunlar nedeniyle zaten kaçınılmaz olduğu ya da bunların yalnızca ezilen uluslardaki devrimlerin zorunlu birer aşaması olduğu düşünülebilir. Ancak bu bir yanılgıdır, çünkü hem halk devrimi kavramını coğrafi ve iktisadi bir indirgemeye tabi tutmak ve böylelikle onu kapsamlı teorik çerçevesinden koparta-rak daraltmak anlamına gelir, hem de 1935 komintern ana raporunda da belirtildiği gibi, gelişmiş endüstriyel ülkelerdeki devrimci taktiklerden vazgeçmek anlamına. Halk devrimi kavramının, yalnızca Rusya örneğindeki gibi karşı-devrimci ve ilk fırsatta monarşiyi diriltmeye çabalayan liberal burjuvazinin bulunduğu durumlarda gündeme gelmesi gerektiği fikri ne kadar hatalıysa, yalnızca emperyalist saldırganlıklara maruz kalan mazlum uluslar özelinde gündeme gelmesi gerektiğine ilişkin fikir de o kadar hatalıdır. Örneğin İtalya'da yaşananlar her iki durumdan farklı; her ne kadar ülke monarşi ile yönetiliyor olsa da (ondokuzuncu yüzyıldaki tüm cumhuriyetçi atılımlar bastırılmıştır), temel sorun halka karşı kralla anlaşmış bir liberal burjuvazi değil, büyük burjuvazinin liberalizmden dolanarak kurduğu diktatörlüktür (faşizm); ve öte yandan İtalya her ne kadar Almanya ve İngiltere gibi diğer kıta ülkeleriyle karşılaştırıldığında daha az gelişmiş bir kapitalizme sahip olsa da, yine de emperyalist yayılmacılık ve yağma hevesindeki bir burjuva sınıfına sahiptir. Koşullar yukarıdaki iki durumdan da farklı olmasına karşın Gramsci, işçi sınıfı öncülüğünde bir ulusal hegemonya yani halk devrimi taraftarıydı: "tüm ezilen sınıfların güvenilir demokratik partisi durumuna geldiği ve çalışan halkın tüm kesimleriyle daimi bir ilişki içinde bulunduğu ölçüde, komünist parti bütün bu kesimleri, devlet iktidarında kapitalist sınıfın yerini alması gereken

yönetici sınıf olarak komünist proletaryayı tanımaya yönlendirir... proleter devrimin, burjuva devlete karşı halk ayaklanmasıyla özdeşleştirilme koşullarını... yaratır"[56] Dolayısıyla bu sefer söz konusu olan, tarihte ilk defa faşizm koşulları altında ama yine de proletarya öncülüğünde bir ulusal yığın hareketidir. "Hegemonya kavramı ilk olarak Gramsci'nin Güney Sorunu (1926) üzerine notlarında ortaya çıkar; burada, hegemonik bir sınıfın ast sınıflar üzerinde siyasi bir liderlik yürütmesi olarak tanımlanmaktadır... kapsamlı bir hegemonya için, proletaryanın kendini ulusallaştırması gerekir... Bu da işin içine tüm ulusal ast sınıfların söylemlerinde bulunan ulusal-halkçı ideolojik öğelerin eklemlenmesini katacaktır. Ulusal ve vatanseverlik terimleri... hangi temel sınıfın onları hegemonik söyleminde sahiplendiği ve eklemlediğine göre değişik manalara gelir..."[57]

Görüleceği üzere, Rusya gibi örneklerde proletarya öncülüğünde burjuva demokratik devrim, emperyalizme direnen ülkelerde proletarya öncülüğünde anti-emperyalist milli cephe ve son olarak faşizm yani büyük burjuva diktatörlüğü kurulan ileri kapitalist ülkelerde proletarya öncülüğünde birleşik anti-faşist cephe arasında, gerek başvurulan taktikler gerekse sloganlar açısından bir tür yankılanma vardır; ancak yankılanmanın nedeni de aslında bunların tümünün halk devriminin farklı görünümleri, farklı tezahürleri olmasındandır. İtalya'daki devrimci taktikler de bu sebeple sanki 1950'lerin üçüncü dünya devrimlerine benzemekte ve hatta onlardan daha erken, onları önceden haber veren bir demokratik halk devrimi

---

[56] A. Gramsci, *Komünist partiye doğru*, s: 96, çev: A. Kanat, Belge, İstanbul 1998

[57] V. Ramos, *The concepts of ideology, hegemony, and organic intellectuals in Gramsci's Marxism*, Theoretical Review, No: 27, March-April 1982

ufkuyla gelişmektedir. Klugmann, İtalya özelinde yığına gözünü kapayan hatalı mücadele örnekleri için şöyle yazıyor: "devrimcilerin gençleri ya da köylüleri ihmal ettikleri ya da enternasyonalizmi anti-nasyonalizm ile karıştırdıkları, yani gerçek halkçı yurtseverliği ve emekçi halkın ülkenin geçmişindeki ilerici atılımlarla övüncünü yadsıdıkları yerde, faşizm hemen bundan yararlanmaya kalkar."[58] Ve sonra yığın hareketi hakkında şöyle devam ediyor: "deneylerimiz bize, işçi sınıfı ve bağlaşıklarının geniş ve militan yığın hareketinin nasıl demokrasiyi savunabilecek bir halk gücü geliştirebileceğini ve geniş demokratik bağlaşmanın halkı sosyalizm yönünde ileri doğru götürebileceğini de göstermiştir. Hatta uzun süreden beri yerleşmiş faşist rejimlerin bile yenilebileceğini gördük."[59] Dahası, Gramsci açısından sınıf ittifakı ya da bağlanma ilkesi kesinlikle olaysal bir vektördür; söz konusu olan Laclau ve Mouffe'deki gibi yığınsal yeniden-yerliyurtlulaşma değil, ama müttefiklerin nesnel iktisadi taleplerin ötesine ilerleyerek ortak bir kaçış çizgisine yerleştiği yığınsal yersizyurtsuzlaşmadır: Gramsci "bir grubun diğerine, ortak ve sınırlı bir amaca ulaşmak için stratejik ve geçici olarak bağlandığı tipik ittifak ilişkisinin ötesine geçmek istiyordu. Bunun yerine, grupların birbirlerine bağlanma süreci ile gözle görülür şekilde dönüştüğü kalıcı bir bağlantı hayal ediyordu."[60]

f) İspanya iç savaşı hakkında: Komün tipi devletin oluşumunu anlatan Togliatti, "İspanya'da şekillenen cum-

---

[58] J. Klugmann, alıntı P. Togliatti, Faşizm *üzerine dersler* içinde, s: 17, çev: Ş. Yalçın, Y. Demirekler, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1995

[59] Age, s: 21

[60] M. Purcell, *Gramsci is not dead: for a both/and approach to radical geography*, ACME: An international E-Journal for Critical Geographies, 2011

huriyet sıradan bir burjuva demokratik cumhuriyet değildir. İşçi sınıfının öncülüğünde, iç savaşın kıyameti sırasında biçimlenmiştir… Bu yeni demokratik cumhuriyetin temel özelliği şudur ki, halkın önüne dikilen faşizm halkın kendi silahlı gücü tarafından yenilmiştir. Sonuç olarak bu cumhuriyette halk düşmanlarına yer yoktur"[61] diye yazıyor. Ardından Lenin'i izleyerek, sosyalizmi derhal enjekte etmek gibi siyasi bir yanılgının Blankici bir macera olacağını belirtmektedir: "İspanya henüz sosyalist devrime hazır değil ve takvimine bunu yerleştiren her girişim, sadece cumhuriyeti koruyan birleşik cephenin parçalanmasına sebep olacak, bu da sadece faşizmin işine yarayacak."[62]

[61] P. Togliatti, alıntı *A. Agosti, Palmiro Togliatti: a biography* içinde, s: 121, I.B. Tauris, London 2008
[62] Age, s: 120

OLAY OLARAK 1968

Halk devrimine başka bir örnek, gerek yığınsal karakteri (nesnel iktisadi çıkarları farklı olan birden fazla sınıfı bağlaması), gerekse on milyonların hayatında ani bir değişiklik yaratması bakımından Mayıs 1968'dir. Ancak öncekilerden farklı olarak emperyalist ülkelerinde kalbinde kurulan anti-emperyalist cephe veya başka türlü ifade etmek gerekirse, emperyalist kıtanın içinde direnen üçüncü dünyadır. Dünyanın yaklaşık üçte birinin sosyalist, yine çok büyük bir parçasının Batılı emperyalist güçlerden bağımsızlığını kazanmış ülkelerden oluştuğu bir dönemde böylesi bir hareketlenme, şüphesiz ki sermayenin geleceği açısından büyük bir tehditti ve bu da onu hem şiddetli bir bastırma refleksine sevk etti hem de böylesi bir olayın bir daha tekrarlanmaması için onu unutturma ve örtbas kampanyalarına. Şimdi bu örtbas perdesini bir parça aralayarak, emperyalizmin kalbinde anti-emperyalist cephenin nasıl ve hangi mikro-mekanizmalarla kurulduğuna bakalım.

BİR[1]

Anti-Ödipus'un Mayıs 68 etkisiyle yazıldığına ilişkin cümlelerle çok sık karşılaşırız: *Anti-Ödipus* bir 68 kitabıdır; *Anti-Ödipus* 68 olaylarına sadıktır... Ancak bu etkinin ne olduğu ve esere nasıl yansıdığı aynı ölçüde açık ifade edilmez ve çoğu zaman muğlâk cümlelerle geçiştirilir. Elbette kitabın özgürleşmeci ve anti-faşist niteliği ile sokakları dolduran, üniversiteleri işgal eden ve grevlere katılan insanların değişim talepleri arasında yakınlıklar apaçıktır. Ancak bu talepler 68 hareketine özgü olmadığı gibi anti-faşizm dünyada ya da bir kitapta ilk defa dile getiriliyor değildi; öte yandan faşist-olmayan bir yaşam çağrısı için 68 olaylarının beklenmesi gerekli midir? Dolayısıyla işaret edilen bağlantı burada olamaz, başka bir yerde olmalıdır, ancak kolayca ifade edilebilir türden değildir.

Bu muğlâklığın iki nedeni var: ilki 68'in hemen sonrasında emperyalist devletlerin ve onlarla ilişkili entelektüellerin (ilk akla gelenleri, 1970'lerin başından itibaren özellikle televizyon programlarında "yeni filozoflar" olarak tanınmaya başlayan entelektüel şöhretler) yıllar boyunca yürüttüğü örtbas ve unutturma kampanyaları ve bunların sonucunda gelişen körlük, bir başka deyişle o Mayıs gerçekte ne olduğuna yönelik bir duyarsızlığın yıllar içinde organize edilmesi; ikincisi ise, kabul edilmelidir ki belirli bir ölçüde kitabın karmaşık yapısı ve zorlu dilinin de sebep olduğu çeşitli hatalı algılar ve bu algıların onyıllar boyunca kurduğu hâkimiyet, ama bunun yanı sıra Deleuze ve Guattari'nin okumaya dair uyarılarının dikka-

---

[1] Bu bölümün değişikliklerden önceki ilk hali YKY Cogito, Deleuze özel sayısında yayınlanmıştı; bkz. F. Ege, *68'in yansıması olarak Anti-Ödipus*, s: 164-176, *Gilles Deleuze: Ortadan Başlamak*, ed: H. Yücefer, YKY, İstanbul 2016

te alınmaması ya da daha kötüsü görmezden gelinmesi. İkisi bir araya geldiğinde ve yalnızca bu koşulda, *Anti-Ödipus*'taki 68 olaylarına yönelik açık referanslar çoğu zaman gözden kaçırılır; öyle ki, kitaptaki bazı pasajlar ve ifadesel süreklilikler, birçok tekrar ve vurgu doğrudan doğruya olayların kapsamıyla ilgilidir, olayların sebepleri ve patlak verişiyle ilgili birçok açık gönderme ve ima mevcuttur, ancak bugün bunları keşfetmek yayınlandığı 1972 yılına göre çok daha güç.

Kristin Ross, ilk sebebi, yani 68 olaylarına yönelik kasıtlı körleştirme kampanyalarını kapsamlı bir biçimde ele alır.[2] Sorun yalnızca polisin yığınların olayın uzağında tutması, olayı onların görmelerini ve algılamalarını engelleme çabası değildir ("bekleme yapma, burada görecek bir şey yok!"), ama adeta tarihin de böyle yazılmasıdır. Sanki görecek bir şey yoktur, sanki hiçbir şey olmamıştır, zaten hiçbir şey de değişmemiştir. Peki kimse o Mayıs'ta hiçbir şey olmadığını iddia edemezken saklanan şey nedir? Bugün öğrenci protestolarını, Fransa genelinde hizmet sektörü de içinde olmak üzere dokuz milyondan fazla işçinin grev yaptığını, yaygın çiftçi eylemlerini, olayın Avrupa ve Kuzey Amerika boyunca bir olaylar silsilesine dönüştüğünü herkes bilir; o halde örtbas edilmek istenen başka bir şey olmalıdır. Ross'a göre öncelikle üçüncü dünya. Aslında olayların tetikleyicisi büyük ölçüde üçüncü dünya, Cezayir ve Vietnam savaşlarıydı: "Cezayir Savaşının 68 olaylarıyla ilişkisi açıkça, politik formasyonu 1960'ların başındaki militan antifaşizm döneminde Paris'te şekillenen eylemciler tarafından uyandırılır."[3] Ve Buchanan'a göre 68, aslında "Gaullecü rejimin Cezayir'e özgürlük vermeme girişimlerinin iğrenç acıma-

---

[2] *May 68 and Afterlives*

[3] Age, s: 35

sızlığı ile büyümüş ve buna tanıklık etmiş tüm yaşlardan işçilerin ve öğrencilerin geniş bir kesiminin isyanıydı."[4] Öte yandan ve belki daha önemlisi, Vietnamlı gerillaların ABD emperyalizmi karşısında kazandığı zaferler, başta Sartre olmak üzere Batılı entelektüelleri heyecanlandırmış ve bütün can kayıplarına rağmen onları yeni olasılıkları görmeye sevk etmişti. "Vietnam, Batı'da bütünüyle uyuduğu düşünülen süreçleri uyandırmıştı... ayrıca süper devletlerin kırılganlığını ve onların tabandan gelen bir devrim karşısında hassas olduğunu faş etti."[5] Ancak birçok değerlendirmede, bin dokuz yüz ellilerin başından itibaren gelişen ve 68'de doruk noktasına ulaşan küresel anti-emperyalist hareket örtbas edilir ve olayların coğrafi ve tarihsel sınırlarından sömürgeler çıkarılır, bu sınır Fransa olarak daraltılır.

Ama Ross hemen ardından başka bir şeyin daha gizlendiğine dikkat çeker. "Tablodan sadece üçüncü dünya bertaraf edilmiş değildir, ama şimdi Fransa da görünmez olmaktadır."[6] Olayların özellikle Fransa'da yoğunlaştığı tartışmasız bir gerçeklikken, bir kez daha saklanan şey ne olabilirdi ki? Aslında 68'in tarihsel ve coğrafi sınırlarından üçüncü dünya ya da dış sömürgeler bir kez çıkarıldığında, olayın katılımcılarının sömürgelerden farksız gördüğü iç sömürgelerin de (fabrikaların, üniversitelerin, tarlaların) bertaraf edilmesi ve kurgusal bir 68'in yaratılması kaçınılmazdı. Çünkü işçiler fabrikalar ile, ve öğrenciler üniversiteler ile Vietnam arasında (veya daha geniş olarak üçüncü dünya arasında) herhangi bir fark görmüyordu; "tüm devrimciler aynı mücadeleye dâhil olmaktaydı:

---

[4] I. Buchanan, *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipus'u*, s: 34, çev: F. Ege, H. Erdoğan, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 2014

[5] Age, s: 38

[6] *May 68 and Afterlives*, s: 19

Fransız işçileri, Kuzey Vietnamlılar, ve hatta Fransız öğrencileri aynı düşmana sahipti, yani emperyalist kapitalizm."[7] Buna karşın en popüler yorumlar aşağı yukarı şöyledir: "Aslında Fransa'da politik açıdan hiçbir şey olmamıştır, işçi grevleri, işçi ve öğrencilerin dayanışması herhangi bir şey değiştirmemiştir, ama gençliğin etkisiyle 68 sonrasında kültürel olarak bazı şeyler değişmiştir." Görüyoruz ki artık olayın tarihsel ve coğrafi sınırlarında Fransa ve Fransa'nın iç sömürgeleri de yoktur, ama 68 sanki yalnızca Sorbonne'daki çılgın öğrencilerin çeşitli özgürlükçü fantezilerinden ibarettir. "Burada bekleme yapmaya gerek yoktur, görülecek herhangi bir şey yoktur, ama evet olaydan sonra yaşam tarzlarında ve kültürde bazı değişiklikler olmuştur."

Bu türden yorumların, sınırların önce Fransa'ya sıkıştırılmasının, sonra Fransa'nın da tablodan bertaraf edilmesinin, yani olay analizinden önce dış sömürgelerin, sonra da iç sömürgelerin çıkarılmasının amacı; verimsiz, düşsel, fantastik bir gençlik imgesini 68'in yerine ikame etmektir. "68 nedir?" sorusuna verilen tek yanıt olarak: düşler, fanteziler. Ama analizden atılan, tarih yazılırken gizlenen terimlere dikkat edelim: sömürge ve iç-sömürge; bunlar *Anti-Ödipus*'ta da defalarca tekrarlanan terimler değil mi?

Ve *Anti-Ödipus*, içerideki ve dışarıdaki sömürgecilikle mücadele etmek için devrimci siyasetin yeni ve yaratıcı biçimlerini icat etmeye çalışmaz mı? Ama 68'in başına ne geldiyse *Anti-Ödipus*'un başına da o gelir ve eserin bu devrimci boyutu büyük ölçüde görmezden gelinir. Şüphesiz ki kitabın 68'le bağını koparan ikinci sebepten, yani hatalı algıların hâkimiyetinden bir ölçüde onun

---

[7] Age, s: 80

zorlu retoriği de sorumludur. Ancak sorun bu kadar basit mi? Çünkü Deleuze ve Guattari uyarıcı ve apaçıkken, kitaba yönelik birçok algının yönü bambaşkadır. "Bizi buraya kadar okumuş olanlar, belki bize birçok kez şunları yaptığımız için saldırdılar: sanatın ve hatta bilimin saf potansiyelliklerine çok fazla inanmış olmak; sınıfların ve sınıf çatışmasının rolünü yadsımak veya küçültmek; arzunun akıl dışılığının yanında yer almak; devrimciyi şizoyla özdeşleştirmek, bilinen, çok iyi bilinen bütün bu tuzaklara düşmek. Bu kötü bir okuma olacaktır, ve hangisinin daha iyi olduğunu bilmiyoruz, kötü bir okuma mı, yoksa hiç okumamak mı." [8]

Bu çarpık algılar Perry Anderson'ın *Anti-Ödipus* için "taşkın öznellik" yakıştırması ile başlar[9] ve Buchanan'ın uzun bir bölümde açıkladığı gibi yıllar boyunca hemen hemen aynı minvalde devam eder.[10] Yorumlar genel olarak şöyle bir çerçeve içinde: Deleuze ve Guattari arzu filozoflarıdır, *Anti-Ödipus* akıl dışılığa yeni boyutlar açar, yeni-dirimselciliktir, aşırı-rölativizmdir, krizin semptomudur, imgesele dönüştür vb.. Bu yorumların bazıları yalnızca açıkça yanlış değildir, ama esas sorun *Anti-Ödipus*'un 68 olaylarıyla bağlantılı devrimci ağırlığını bütünüyle yok saymaları, ve onu düşlere, fantezilere doğru kaydırmadaki başarılarıdır. Hem de kitap tam olarak aksi yöndeyken. O halde 68 unutulduğu ya da unutturulduğu ölçüde *Anti-Ödipus*'un yanlış algılandığı, hem olaydan hem de olaya sadık bir kitaptan olayın kendisinin boşaltıldığı söylenebilir. Geriye 68'i seks, uyuşturucu ve müzikle geçiştiren ve buna mukabil Deleuze ve Guatta-

---

[8] *Anti-Ödipus,* s: 545

[9] Bkz. P. Anderson, *In the tracks of historical materialism*, s: 51-2 Verso Books, London 1983

[10] *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipus'u*, s: 192-200

ri'nin devrimciyi şizoyla özdeşleştirdiğini iddia eden hafifseyici yorumlar kalır.

***

O halde, *Anti-Ödipus*'un 68'le bağını diri tutan bazı noktaları belirginleştirmek, açıklayıcı bir çerçeve çizmek gerekiyor. Bu bağlamda öncelikle, kapitalist yersizyurtsuzlaşma sürecinin yeniden-yerliyurtlulaşma ya da bir sömürgeleştirme sürecini, kapitalist mantık içinde bir tamamlayıcılığı gerektirdiğini veya başka türlü ifade etmek gerekirse, düz çizgiye tutarsızca yerleşen burjuvazinin durmaksızın çevrimsel zamanı yardıma çağırdığını iddia ederler. Kitap boyunca kararlı bir biçimde geliştirilir bu. Ve daha sonra, bu kaçınılmaz eğilimin hem üçüncü dünyada hem de kapitalizmin güvenli merkezlerinde nasıl ilerlediği, hangi mekanizmalardan yararlandığı ve hangi bastırma tekniklerini kullandığı, böylelikle dış ve iç sömürgelerin karşılıklı benzer durumları gündeme gelir. Son olarak, devrimci arzunun nesnel iktisadi ve tarihsel koşullardan kaçarak sömürgeleştirme süreçlerine karşı nasıl faaliyete koyulduğu sorusu belirir. 68 hareketi ile *Anti-Ödipus*'un politik dili arasındaki yakınlıklar buradan itibaren tekrar ele alınabilecektir.

Dolayısıyla en başta, Deleuze ve Guattari'nin çılgınca veya şizofrenik olarak tanımladığı, yerleşik kodları ve üst-kodlamaları yıkan, kodu çözülmüş akımları peşi sıra uzaya sürükleyen kapitalist yersizyurtsuzlaşma sürecini buluruz, ki bunu zaten Marx ve Engels, çok önceleri yine benzer bir tarzda tanımlamıştı: "Bütün durağan, donmuş ilişkiler, ardı sıra getirdikleri kadim ve saygın önyargılar ve düşünlerle birlikte silinip süpürülüyor, bütün yeni biçimlenmeler daha kemikleşmeden tarih oluyor. Katı olan ne varsa buharlaşıyor…"[11]

---

[11] *Komünist manifesto*, s: 23-4

Ancak *Anti-Ödipus*, feodalitenin kapitalizmin önüne tekrar tekrar dikilip onu defalarca ertelediği yaşlı Avrupa'dan örnekler vermekle birlikte, Marx'tan farklı olarak daha çok, ilkel kodlama süreçleri ile kapitalist kod çözümü süreçlerinin dramatik ve şiddetli karşılaşmalarının vuku bulduğu bakir topraklardan örnekler verme eğilimindedir. Şüphesiz ki bunun amacı, evrensel tarihin sonu olarak kapitalizmin yalnızca feodaliteye değil aslında tüm toplumlara musallat olduğunu vurgulamak, sisteme sermayenin eklenişinin bir arkaik kodlama düzenini ne ölçüde ve ne hızda ayrıştırdığını saf sistemler üzerinden görünür kılmak, ama göreceğimiz gibi bunu yine de emperyalist ülkelerde doğrudan görünür olmayan karmaşık süreçleri tanımlamak için yapmak. Bunu göstermek için, yirminci yüzyılın başında İngiliz sömürgecilerin Nijerya topraklarında karşılaştığı yerli Tiv halkına bakacak olursak: "Örneğin Bohannan, üç cins akımı, tüketim mallarını, itibar mallarını, ve kadınlar ile çocukları kodlayan Tiv ekonomisini tarif eder. Para eklendiğinde, sadece bir itibar malı olarak kodlanabilir, yine de tüccarlar geleneksel olarak kadınların elinde bulunan tüketim malları sektörlerine sahip olmak için ondan yararlanırlar: tüm kodlar sendeler. Kuşkusuz ki parayla başlayıp parayla bitirmek, kodlara dayanarak ifade edilemeyecek bir işlemdir; ihraç edilen mallarla yüklü kamyonların uzaklaştığını gören 'Tiv yaşlıları bu duruma teessüf ederler ve neler olup bittiğini bilmekte ama kimi kınayacaklarını bilememektedirler,' zalim bir gerçeklik."[12]

Bu ilk boyut, kapitalist yersizyurtsuzlaşma, kodlanmış arzu akımlarının kod çözümüdür, peki bu dönüşüm nasıl mümkün olur? Açıktır ki, kadınları, çocukları, tüke-

[12] *Anti-Ödipus*, s: 258-9

tim ve itibar mallarını bir arada ve belirli toplumsal kurallara göre kodlayan Tiv ekonomisi sömürgeciler tarafından parçalanıp ikiye bölünmüştür. Sermayenin eklenmesinden sonra, kadınları ve çocukları kodlayan, evlilikleri ve mübadeleleri organize eden arkaik toplumsal ittifaklar çöker; toplumsal saha, aile yeniden üretimi ve toplumsal yeniden üretim olarak bundan böyle iki farklı kategori halinde belirecektir. Tüketim ve itibar mallarını toplumsal kodlardan kurtarabilmenin ve onları parayla alınıp satılabilir pazar mallarına dönüştürebilmenin yöntemi olarak bundan böyle bir tarafta aile yeniden-üretimi ve aileyle ilişkilendirilmiş libido vardır ve diğer tarafta toplumsal yeniden-üretim ve mülkiyet biçimlerinde somutlaştırılan emek. Veya bir tarafta libidoyu kuşatan özel kişiler ve diğer tarafta emeği kuşatan pazar. "Sömürgeci şöyle der: baban sadece babandır, ya da büyükbaban, onları şeflerle karıştırma, ...kendi köşende üçgenleşebilir ve evini baba ve anne tarafından soydaşlarının evleri arasına dikebilirsin, ...ailen sadece ailendir, toplumsal yeniden-üretim artık oradan geçmiyor..."[13]

Ancak boyutlardan bir tanesidir bu, çünkü asla mutlak bir yersizyurtsuzlaşma yoktur. Deleuze ve Guattari ekler, "ideoloji haricinde hiçbir zaman... liberal bir kapitalizm olmamıştır."[14] Her şeyin bir kez daha engellenmesi, kaçıp gidenlerin dünyaya geri getirilmesi gerekecektir. Dolayısıyla ilk hareketin hemen ardından onun tamamlayıcısı olan yeniden-yerliyurtlulaşma vektörü ile karşılaşırız. Aslında ikisi aynı andadır, yersizyurtsuzlaştırdığı anda zaten çoktan yeniden-yerliyurtlulaştırmıştır. Kapitalist yersizyurtsuzlaşma genel üretim faaliyetini kodlardan serbestleştirirken, yeniden-yerliyurtlulaşma onu iki kısım

---

[13] Age, s: 247
[14] Age, s: 537

halinde bir kez daha geri çağırır. Ailenin bundan böyle yalnızca aile olması, aile yeniden-üretiminin toplumsal yeniden-üretimden bağımsız bir saha olarak belirmesi neye işaret eder? Akımların kodu çözüldüğü anda, yersizyurtsuzlaşmış arzuya onun olası devrimci toplumsal yatırımlarından el çektirmek için yapay, kalıntı, son bir yeryurt olarak ailenin, ödipal üçgenin tahsis edilmesine. O halde libido, aile ile ilişkilendirilerek derhal yeniden-yerliyurtlulaştırılır. Artık yalnızca anne ve babayı sayıklayacaktır. Ve ailenin dışına taşınmış toplumsal yeniden-üretim faaliyetinde, emek onu yeniden somutlaştıran mülkiyet biçimleri içinde yeniden-yerliyurtlulaştırılır.

Bir taraftan, yersizyurtsuzlaşmış arzuya Ödipus ya da söylencenin emperyalizmi dayatılır, ve diğer taraftan, yersizyurtsuzlaşmış emeğe ya da üretim için üretime, sermaye için üretim ya da sermayenin artma gereksinimi dayatılır. Veya daha doğrusu, aile ve ekonomi politik olarak iki kısım halinde yeniden-yerliyurtlulaştırılan yersizyurtsuzlaşmış genel üretim faaliyetinin izleri olarak, iki ayrı düzlem içinde organize edilmiş arzu ve emeği buluruz. Ödipus toplumsal sahayı bölen bu eşzamanlı ikili hareketin sonucudur. "Ödipus'un varolmasına sebep olan şey sömürgeciliktir, ama Yabanılların kendi toplumsal üretimleri üzerindeki denetimden yoksun oldukları, ve geriye bırakılan tek şeye, onlara dayatılan, alkolik veya hastalıklı olduğu kadar ödipalleştirilmiş de olan aile yeniden-üretimine indirgenmek için elverişli oldukları varsayıldığı ölçüde, neyse o olarak alınmış salt bir eziyet olarak Ödipus."[15]

İlk bakışta ikincil ya da önemsiz bir ayrıntı, yersizyurtsuzlaşma sürecinin kaçınılmaz doğal bir sonucu ya da

---

[15] Age, s: 261

bir geri çekilme vektörü gibi görünmesine karşın, yeniden-yerliyurtlulaşma süreci de ilki kadar elzem ve gürültülüdür. Çünkü arzu, ailede tuzağa düşürüldüğünde bile anne ve baba aracılığıyla toplumsal yatırımlarına devam eder, ancak Ödipus bu sefer ırklara, mevkilere, egemen sınıflara, evrensel tarihe ilişkin paranoyak ve gerici yatırımları ima etmektedir. Öyle ki, aile yeniden-üretimine kıstırılan kişi asla orada kalmaz, ama arzunun devrimci toplumsal yatırımlarını engelleyen bastırıcı toplumsal mekanizmalardan yararlanmak için gücün ve sürüselliğin biçimlerine, nesnel iktisadi koşullara ve çıkarlara tabi olur; şöyle söyler sömürgecilere teslim olanlar: "toplumsal basamakları tırmanarak, terfiler kazanarak, sömürgecilerin bir parçası olarak, on üç yaşımdan beri sıkı çalıştım..."[16]

Ortaya çıkan durum yersizyurtsuzlaşmış akımların basit bir karşılığı ya da doğal bir sonucu değildir, ama yalnızca onları geri çağırmanın, ilk harekette buharlaşan akımları yapay da olsa yeniden katılaştırmanın yöntemi de değildir. Çünkü akımları geri çağırmak ya da onları yeniden dizginlemek, modern zamanlara eklenmiş karşıdevrimci yapay bir geri-akışı, despotik devletin sermaye aracılığıyla bir kez daha dirilişini gerektirir. Kapitalist mantık içindeki tamamlayıcılık da işte bu noktada belirgin hale gelir: bir yandan yatırım, kod çözümü ve serbestleştirme, ama öte yandan geri ödeme akışı, despotizm ve itaat ettirme. Çünkü sömürgeciler yalnızca paralarıyla değil, ama yanlarında polis gücü ve bürokrasi ile gelirler. "Sistemdeki her şey çılgıncadır: böyledir, çünkü kapitalist makine kodu çözülmüş ve yersizyurtsuzlaşmış akımları destekler, onların kodlarını çok daha çözer ve onları

---

[16] Age, s: 156

çok daha yersizyurtsuzlaştırır, ama onları birleştiren bir aksiyomatik aygıtına onların geçmesini sağlıyorken, ve sahte kodları ve yapay yeniden-yerliyurtlulaşmaları üreten birleşim noktalarında bunu yapıyorken. İşte bu anlamda kapitalist aksiyomatik, her zaman için yeni yeryurtları ortaya çıkarmaktan ve yeni despotik Urstaat'ı diriltmekten başka bir şey yapmaz. Sermayenin büyük mutant akımı saf yersizyurtsuzlaşmadır, ama ödeme araçlarının bir geri akışına dönüştürüldüğünde, o ölçüde bir yeniden-yerliyurtlulaşma da icra etmektedir."[17]

***

Tiv ekonomisinin kodları çözüldüğünde, bir başka deyişle sömürgeciler tarafından ikiye bölündüğünde, genel üretim etkinliği olduğunca arzu ile emeğin ortak özü de keşfedilir ve ikiye bölünür (bir yanda aile yeniden üretimi ve diğer yanda toplumsal yeniden üretim); bu aşamada emperyalist müdahalenin sonucu olarak libidoya karşılık düşen psikanalizi ve emeğe karşılık düşen ekonomi politiği buluruz. Yeniden-yerliyurtlulaşma sürecine uygun ve onun bir sonucu olarak bu kuramlardan ilki libidoyu aileyle ya da söylenceyle ve ikincisi toplumsal üretim faaliyetini mülkiyet biçimleri ile ilişkilendirir. Ama Deleuze ve Guattari bunu söylemek için neden kapitalizmin güvenli merkezlerinden, örneğin Avrupa'dan değil de daha çok bakir topraklardan örnekler vermeyi tercih eder? Aslında Ödipus orada da burada da aynıdır, ancak ailenin bir kalıntı olduğu ve Ödipal üçgenin asla tam olarak kapanamayan yapay bir yeryurt olduğu Avrupa'da ya da Ödipus'un zaten herkese içsel hale geldiği coğrafyalarda ilk bakışta görünür şeyler değildir. Bunları görmek için kodlama ve kod çözümü süreçlerinin şiddetli

---

[17] Age, s: 538

karşılaşmalarının ve politik mücadelelerin vuku bulduğu süreçlerin izlenmesi gerekir. "Arzu akımlarının başka yönlere kaçıştığı kötü kapanan bir üçgen, gözenekli ya da sızdıran bir üçgen, darmadağınık bir üçgen. Bunu görmek için, sahte üçgenin tepe noktalarında annenin misyoner ile dans ettiğinin, babanın vergi tahsildarı tarafından düzüldüğünün, egonun ise bir beyaz tarafından dövüldüğünün ayırt edildiği, sömürgeleştirilmiş halkların düşlerinin beklenmesinin gerekmiş olması ilginçtir."[18]

Nihayet dış topraklardan yeniden içeriye dönüyoruz. Ancak Freud'un tarzıyla değil. Freud bilinçdışını Aborjin halkına benzettiğinde bastırılması gereken evrensel bir ilkel fantezi keşfettiğine inanıyordu.[19] Ancak Deleuze ve Guattari'ye göre Ödipus'un yaban topluluk üyeleri tarafından düşlenmesi komplekse tabi olunması ya da komplekse sahip olunması anlamına gelmez. Ödipus'un işgal edilebilmesi için toplumsal üretim ve yeniden-üretim sahası, aile yeniden-üretiminden bağımsız hale gelmeli, yaban toplumlardaki bir sınır olarak ensest, aile yeniden-üretimi sahasında arzunun temsilcisi haline gelmelidir. Bir başka deyişle, arzuya yapay bir yeryurt olarak aile dayatılmadan Ödipus başlamaz, Ödipus yola koyulamaz. Bu koşullar sömürgecilikle mümkün hale gelir. Dolayısıyla Deleuze ve Guattari'yle beraber dış topraklardan iç topraklara döndüğümüzde insanlığa ilişkin bir evrenselliği, söylencenin ebediliğini keşfetmiş olarak değil, ama iç sömürgeleri yani söylencenin tuzağına çoktan düşülmüş olunduğunu keşfetmiş halde döneriz. "[S]ömürgenin kişisel ve özel, herkese içsel hale geldiği yer, kapitalizmin yumuşak merkezi, burjuvazinin ılımlı bölgeleridir."[20]

---

[18] Age, s: 146
[19] S. Freud, *The Unconscious* XIV (2nd ed.), Hogarth Press, 1955
[20] *Anti-Ödipus*, s: 391

"Orada veya burada, aynı şeydir: Ödipus her zaman için, başka vasıtalarla takip edilen sömürgeciliktir, iç kolonidir, ve göreceğiz ki biz Avrupalılarda dahi o bizim kişisel sömürgeci oluşumumuzdur."[21] "Hepimiz ufak sömürgeleriz ve bizi sömürgeleştiren Ödipus'tur."[22]

Ama dahası, arzunun söylence tuzağına düşürüldüğü fark edildiği anda, dış ve iç topraklar arasındaki yankılanmayı da keşfetmiş oluruz. Deleuze ve Guattari öncelikle psikanalizin bir özgürleşme girişiminin parçası olmak yerine, burjuva bastırıcılığının bir uygulaması, bir polis önlemi olduğunu iddia eder. Psikanalist şöyle seslenir: "Ödipus'un emperyalizmine boyun eğmeyenler tehlikeli sapkınlar, toplum ve polis baskısına teslim edilmeleri gereken solculardır; çok konuşurlar."[23] Deleuze ve Guattari bu noktada çok basit bir şey söylemektedir: arzu aslında anneyle yatma ve babayı öldürme isteği değildir, devrimci olduğu için toplumu tehdit etmektedir (anneyle yatma isteği olarak temsil edildiğinde ise zaten tuzağa düşürülmüştür, bunu yasanın içselleştirilmesi izler). Ama sorun yalnızca arzunun devrimci yatırımlarını bastıran ve gerici yatırımlarını destekleyen Ödipal paranoyak bilinçdışının orada veya burada ne işe yaradığını bilmek değildir (kodu çözülen akımların devrimci gücüne her zaman yeni sınırlarla karşı koymak, arzuyu yapabileceklerinden alıkoymak, arzunun hali hazırda gerici toplumsal yatırımlar yapması vs.), bu yolla, sömürgeleştirilen toplumlarla aynı libidinal ve ekonomik sınırlara sahip olunduğunun idrakidir. Bir başka deyişle, dış topraklardan çok önce zaten iç toprakların sömürgeleştirilmiş olduğunun. Hattâ çevre ülkelerden ithal edilen malların yalnızca arkaik sek-

---

[21] Age, s: 249
[22] Age, s: 384
[23] Age, s: 163

törlerden değil, gitgide daha fazla modern endüstrilerden ve büyük tarım işletmelerinden geldiği, öte yandan merkezin kendisinin organize edilmiş kendi iç azgelişmişlik bölgelerine, kendi üçüncü dünyalarına sahip olduğu ölçüde: "çok fazla işsiz gerekli, çok fazla ölüm, Cezayir Savaşı hafta sonu meydana gelen trafik kazalarından, Bangladeş'teki planlı ölümlerden vb. daha fazlasına neden olmaz."[24]

***

Geriye dış topraklardaki sömürgecilik karşıtı mücadelenin bir tersine şok dalgası biçiminde içeriye nüfuz edişi kalır. Yani sessiz süreçleri uyandıran ve eşsiz bir olay olarak 68 Mayıs'ını doğuran hareket. Ancak dikkat edilmelidir ki, arzu ve emeğin ortak özü keşfedildikten sonra anti-kapitalist çözüm artık yapay yeryurtlar, neo-arkaizmler ya da kapitalizm-öncesi korunaklı toplumsal biçimler icat etmek değildir –öyle ki bunu zaten kapitalizm dışarıda ve içeride fazlasıyla yapıyor gözükmektedir– ama ileriye doğru adım atmaktır. Bu aşamada ileri adımın ne anlama geldiğini bilmek önem kazanır. Şok dalgası, eşzamanlı iki boyuta sahip bir harekettir. Öncelikle bir azınlık öğesi vardır, örneğin Vietnamlı, Kübalı veya Cezayirli direnişçi figürüdür bu. "Vietnamlı savaşçı, 1960'ların başındaki Cezayirliyi, iç sömürgenin ötekisini, 68 döneminin Fransız işçisine nakleden geçişli bir figür sunar... Vietnam ile kuvvetli bir özdeşleşme, çeşitli Fransız militan kamplarının neredeyse hepsinde, Almanya'da, Japonya'da, ABD'de ve başka yerlerde olduğu gibi yaygındı."[25]

Bu bağlamda, hareketin ilk boyutunu Deleuze ve Guattari "etkin aracı" ya da "vasıta" olarak tanımlar ve

---

[24] Age, s: 482

[25] *May 68 and Afterlives*, s: 81

bunun ancak azınlıkların içinden, ama egemen gruplarla ilişkili tanımlanır kümeler olma haline son veren azınlıkların içinden yükselebileceğini belirtir: devrimciler, direnişçiler, savaş makinesi vb.. Yine de belirtilmelidir ki, Ross'un kuvvetli özdeşleşme olarak tanımladığı durum aslında bir taklit, simülasyon ya da ötekiler adına konuşma, onları temsil etme hali değildir; kuvvet daha çok, bir önceki cümlede işaret ettiği gibi nakledici unsur ya da vasıtadır. Anti-emperyalist direnişçi bir simülasyon nesnesi değil ama şok dalgasının vasıtasıdır. Çünkü simülasyon ya da temsil bir kez daha yeniden-yerliyurtlulaşmaya işaret eder, oysa ileri atılan adımın bir yersizyurtsuzlaşma olması gerekir.

Vietnamlı direnişçiler yersizyurtsuzlaşarak azınlıkların içinden yükselir, buna karşılık eşzamanlı ikinci boyutta egemen gruplardan da bir öğe yersizyurtsuzlaşmalı ve ilkiyle asimetrik bir blok, bir ittifak bloğu ya da bir oluş bloğu kurmalıdır. Vietnamlı olan ile olmayan, ikisi birlikte bir Vietnamlı-oluşa ya da bir azınlık-oluşa dahil olur. Bir azınlık-oluş bloğu olarak, zaten dış sömürgelere nazaran çok daha önceden sömürgeleştirilmiş olunduğunun dış sömürgeler vasıtasıyla keşfi ve eşzamanlı olarak Vietnamlı gerillalar haline gelen Fransız işçilerinin, çiftçilerinin ve öğrencilerinin iç sömürgelerle mücadele etmesi. Fabrika kapılarına asılan "Vietnam Fabrikalarımızda" yazılı pankartlar, yürüyüşlerde Castro'nun Batista karşıtı ayaklanmasını anımsatan slogan "26 Temmuz Hareketi"ni kasten çağrıştıran "22 Mart Hareketi" afişlerinin taşınması, Cezayir savaşının radikalleştirdiği genç kuşaklar. Burada kimse Vietnamlı, Kübalı ya da Cezayirli taklidi yapmaz, kimse ötekiler adına konuşmaya ya da ötekileri temsil etmeye de çalışmaz, ama iki taraf bir yakınlık, ayırt-edilemezlik bölgesine dâhil olur. Dış ve iç sömürge-

ler yankılanmaya başlar. Deleuze ve Guattari bu noktada azınlık-oluşun politik bir sorun olduğunu özellikle vurgular, ancak bunu simülasyon ve temsil sahası olan liberal demokratik söylemin kasten uzağına, anti-kapitalist bir politikanın içine yerleştirirler. "Genel olarak azınlıklar, sorunlarına bütünleşme ile daha iyi bir çözüm bulamazlar, aksiyomlar, mevkiler, özerklikler, bağımsızlıklar ile de [bulamazlar]. Elbette taktikleri kaçınılmaz olarak buradan geçiyor. Fakat eğer devrimci iseler dünya çapındaki aksiyomatiği sorun eden daha derin bir hareketi beraberinde taşıdıkları içindir bu. Azınlığın gücü, tarzı, kendi özelliğini veya evrensel şuurunu proletaryada bulur... Benzer şekilde, azınlık sorunu daha ziyade kapitalizmi devirmektir, sosyalizmi yeniden tanımlamaktır, başka araçların yanı sıra, dünya savaşı makinesine karşı koymaya muktedir bir savaş makinesini tesis etmektir."[26]

Bütünüyle farklı kaynaklara başvuran Ross "tüm devrimciler aynı mücadeleye dahil olur" [27] diye yazar. Žižek ise bir söyleşide şöyle der: "hayır, onlar kendilerini anlamıyorken ve biz kendimizi anlamıyorken, biz onları nasıl anlayalım ki? ...hakiki tek evrensellik mücadelenin evrenselliğidir, kendi mücadelemizin onlara da ait aynı mücadelenin parçası olduğunun keşfi."[28] Elbette aynı mücadeledir, ancak olayın aynı nesnel koşullara sahip olmayan coğrafyalar ve aynı nesnel iktisadi çıkarlara sahip olmayan gruplar boyunca yayılıp büyümesini mümkün kılan şey azınlık-oluş süreçleridir. Veya başka bir şekilde söylemek gerekirse, mücadeleyi ortak kılan şey, devrimci arzunun, nesnel koşullara tutunan ve bastırılmış özne-

---

[26] *Mille Plateaux*, s: 589-90

[27] *May 68 and Afterlives*, s: 80

[28] S. Žižek, *What does it mean to be a great thinker today?* (www.youtube.com)

nin nesnel çıkarlarını ima eden Ödipal bilinçdışını, gerici ve paranoyak toplumsal yatırımları arkada bırakıp mikro-politik devrimci kutba sürüklenmesidir; bilinçdışının, toplumsal hezeyanın paranoyak kutbundan şizofrenik kutba savruluşudur. Bu kutupta azınlık-oluş, makro-politik terimlerle, iktisadi koşullarla ve çıkarlarla açıklanamayan, onlarla bağını kesen ve onların altından ya da üstünden kaçıp giden bir olay olarak belirir. Deleuze ve Guattari'ye göre, şüphesiz ki devrimin kaderi sömürülen ve ezilen yığınların çıkarlarına bağlıdır ve elbette nedensellik zincirleri içinde hazırlanır, ancak devrimin kendisi nedensellik zincirlerini koparan arzunun saldırısını, bilinçdışı devrimci yatırımları, mikro-politik öğeleri gerektirir. Azınlık-oluş "etkin bir mikro-politikadır."[29]

Sonuç olarak iddiayı tekrarlayabiliriz: *Anti-Ödipus* bir 68 kitabıdır. Ancak 68 olayları çılgın üniversite gençliğinin özgürlükçü fantezileri olduğu için değil, dış ve iç sömürgelerin yankılandığı anti-kapitalist bir azınlık-oluş süreci, bir asimetrik blok, ve eserin kendisi taşkın öznellik ya da imgesele dönüş olduğu için değil, mikro-politika sahası içinde ilerleyen şizoanaliz, analitik-makineyi devrimci-makineye bağlayan politik bir girişim olduğu ölçüde. Ve Deleuze ve Guattari bu politik dili kullanırken asla gizli kapaklı değildir:

"Ölüm gibidir: nerede, ne zaman? Çok uzaklara akan, çok keskin kesen, kapitalizmin aksiyomatiğinden kurtulan kodu çözülmüş, yersizyurtsuzlaşmış bir akım. Bir Castro mu, bir Arap mı, bir Kara Panter mi, ufuktaki bir Çinli mi? Bir Mayıs 68 mi, keşiş gibi fabrika bacasına yuva kurmuş yerli bir Mao mu? Önceki bir hendeği kapatmak için hep bir aksiyom daha eklenmesi, faşist albay-

---

[29] *Mille Plateaux*, s: 357

lar Mao okumaya koyulurlar, artık aldatılamayacaklardır, Castro imkânsız hale gelmiştir, kendisiyle ilişkili olarak bile, boşluklar yalıtılır, gettolar yaratılır, yardıma sendikalar çağırılır, en uğursuz caydırma biçimleri icat edilir, [iktisadi] çıkarlar tarafından icra edilen bastırma kuvvetlendirilir—ama arzunun yeni saldırısı nereden gelecektir?"[30]

İKİ

1968'in olaysal karakterini teşhis etmek ilk bakışta kolay değil, olayın üzerinde birçok örtü, birçok polisiye önlem mevcuttur bugün. Örneğin, "Bertolucci'nin Mayıs 68 hakkındaki gerçeklerden oldukça uzak filmi, *The Dreamers* (2003), olayların özellikle Paris'le sınırlı bir imgesinin canlı bir resmidir... grevdeki işçilerin kendileri asla gösterilmez... öğrencileri naif, benmerkezci ve sapkın olarak betimler."[31] Bu ve benzer örnekler titiz bir biçimde ele alınırsa görülecektir ki, olayın polisiye anlatısı yalnızca bir kötü niyetin eseri değildir, daha çok olayın gerçek niteliği hakkında körleşme, bakışın çarpıklaşması, algının kapanmasıdır; polisiye önlem bu nedenle sağ kadar solun içinde de yer bulabilmektedir. Elbette her olayda olduğu gibi 68'de de bireylerin ve grupların çeşitli ütopyaları, fantezileri mevcuttur ve olayın bütünlüğü içinde bakılacak olursa bunların da belirli bir yere, paya ve az çok etkiye sahip olduğu yadsınamaz bir gerçeklik. Zira milyonların hayatında ani ve sarsıcı bir değişiklik, muazzam çalkantı, birçok akımı serbest bırakacaktır. Ancak olayı adeta örtbas edercesine, açığa çıkmış düşsel bir imgenin harekete gayrımeşru bir biçimde temsilci olarak

---

[30] *Anti-Ödipus*, s: 544-5

[31] *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipus'u*, s: 33-34

atanması ya da yığın hareketinin bir küçük-burjuva klişesi tarafından soğurulması doğru bir değerlendirmeyi olanaksız kılmaktadır. Olayın kendisine sadık daha uygun bir değerlendirmeyi birkaç madde halinde özetleyecek olursak:

1) Olay, başından itibaren ve sonrasında da anti-emperyalist bir karaktere sahipti. 20 Mart 1968'de Paris'te Vietnam savaşı dolayısıyla ABD'nin protesto edildiği küçük çaplı bir gösteride American Express binasının bir camı taş atılarak kırıldı. Polisin göstericilere sert bir biçimde karşılık vermesi nedeniyle birkaç gün içinde gelişen tepkisel öğrenci eylemleri sokaklara taştı ve önceden birbirinden bağımsız ve politik hedefleri farklı olan birkaç sol grubu Vietnam savaşı protestolarında birleştirdi. ABD emperyalizminin protesto edilmesi, Cezayir bağımsızlık savaşının yarattığı toplumsal bunalım içinde büyümüş ve Fransa'nın savaştaki meşruiyetine inanmamış olan genç kuşakların yanı sıra, küresel sistemin mağduru olan öteki grupları da etkiledi, bunu istihdam edilmemiş işçi rezervi yaratma politikası izleyen Fransa'nın bütününe hızla yayılan genel işçi grevleri ve çiftçi eylemleri izledi. Ama ortaya çıkan durum, öğrencilerin, işçilerin ve çiftçilerin yan yana denk gelmiş olmasından daha fazlasıydı, ortak iktisadi çıkarları olmayan ve sonrasında da olamayacak olan farklı grupların karşılaşması, buluşması, dayanışma ve kenetlenmenin mümkün ve gerekli olduğunun görülmesi, ve bir değişim arzusunun bireyler ve gruplar boyunca adeta bir salgın gibi yayılması, bugün Mayıs 1968 olarak bilinen büyük yığın hareketini yarattı.

2) 68 tarihte ilk kez bizzat emperyalist ülkelerin kalbinde kurulan anti-emperyalist cephe idi. Şüphesiz İkinci

Enternasyonal oportünizminin emperyalist savaşa desteğine sol muhalefet yalnızca Doğu'da değil bir ölçüde Avrupa'da da vardı. Buna rağmen emperyalizm ya da büyük burjuvazi karşısında birden fazla sınıfı yığınsal bir tarzda yan yana getiren bir hareket o dönemin koşullarında asla doğmamıştı. 68'de ise Fransa ve hemen sonra birçok Batı ülkesinde, işçiler, çiftçiler, öğrenciler ve entelektüeller, nesnel iktisadi çıkarların analizi ile tam olarak açıklanamayan bir tarzda, yani bir yığın hareketi, bir halk devrimi görüntüsüyle, üçüncü dünyaya saldıran büyük burjuvazi ya da dünya savaşı makinesi karşısında bağlandığında, durum kolayca anlaşılır türden olmadı. Çünkü Komintern Batılı ülkelerin faşist hükümetleri karşısında anti-faşist cephe siyasetini öngörmüş ve salık vermiş, ancak liberal demokrasinin kalbinde anti-emperyalist cephe olasılığı doğal olarak hiç düşünülmemişti. Öngörülmesi ve algılanması proleter devrimciler açısından bile öyle güç oldu ki, örneğin Fransız Komünist Partisi, yığın hareketinin en önüne geçip öncülük edeceği yerde, sınıf indirgemeci bir konumdan nesnel iktisadi durumu analiz ederek ve koşulların sosyalizm için henüz yeterli olmadığı sonucunu çıkararak, pasif kalmayı tercih etmişti.

3) Şok dalgasına üçüncü dünyadaki direniş hareketleri neden olur. Bu nedenle olayın başlangıcını 20 Mart 1968 olarak ele almak da bir parça hatalıdır. "Vietnam, Batı'da bütünüyle uyuduğu düşünülen süreçleri uyandırmıştı. Bunun bir nedeni de, hem postmodern kapitalist devlete içsel şiddeti, hem de onun, gücünü korumak için gitmeye hazır olduğu mesafeyi ortaya çıkarmış olmasıydı."[32] Gerek Küba, Vietnam ve Cezayir gibi direniş ör-

[32] Age, s: 38

neklerinin etkisi, gerekse bu etkinin Batılı ülkelerde yıllar içinde dalga dalga algılanması, nihayet 1968'deki ani patlamaya, biriken yükün açığa çıkışına, bireylerin ve grupların hızlı bir biçimde devrimci-oluşlarına neden oldu. "Örneğin eğitim sistemi, genç insanları, emperyalist savaşlara katılsınlar diye askeri bürokrasilere, veya bastırıcı bir sistem içinde destekleyici birer dişli olarak hayatlarını kazansınlar diye kamusal veya özel kapitalist bürokrasilere yönlendiren bir mecra olarak görünür hale geldi."[33] Hep aynıdır, ama bir noktada artık görünür hale gelir.

4) Nesnel iktisadi çıkarların düzeyinden bakıldığında açıklanamaz oluşu, tarihin olağan gidişatına sığmaması ve öte yandan yığınsal karakteri bakımından, tam anlamıyla bir olay olarak açığa çıkar, ancak tam da bu nedenle, iktisadi ya da tarihsel bir bakışla kavranmak istendiğinde algılanamaz. Mayıs 68 olaylarını nesnel çıkarlara ya da olası tarihsel sonuçlarına göre açıklamak isteyen hantal akademik aygıt ve birçok parti ve sendika onu bu yüzden algılayamamıştır, ama değişim arzusuyla harekete geçen olayın katılımcıları onu algılayabilmiştir.

Olaylar kolayca algılanamaz, ama algılanmalıdırlar. Algılanamamalarının nedeni yalnızca göreli hızlara hassas olan tarihsel bir perspektiften ya da fazlasıyla rasyonel bir politikacının konumundan incelenmeleri ve bu nedenle algı eşiğinden kaçmalarıdır. Ancak başka bir düzeyden, bizi pasifliğimizden ayıran ve hareketin içine yerleştiren moleküler algıların düzeyinden bir dizi duygu; sevgi, hayranlık, sersemlik, heyecan, tutku vb. olarak yakalanırlar. Veya aynı anlama gelmek üzere olaylar bizi

---

[33] B. Fields, *French Maoism*, alıntı *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipus'u* içinde, s: 35-36

yakalar. Algılanamaz olan devrim, kişinin alışkanlığını, pasifliğini geride bırakıp harekete, aktif-oluşa, devrimci-oluşa sürüklenmesiyle nihayet algılanır. "Devrimciler, devrimin görev olarak değil, arzu dolayısıyla istendiğini ve yapıldığını sıklıkla unuturlar veya bunu idrak etmeyi sevmezler."[34] Önce seneler boyunca üçüncü dünyadan Fransa'ya, sonra ani bir patlama ile Fransa'dan taşarak dünyaya yayılan anti-emperyalist dalga, birbirinden oldukça farklı coğrafi, tarihsel ve iktisadi koşullara sahip ülkelerin devrimcileri tarafından işte bu mekanizmalarla algılanabilmiştir. Aksi takdirde, yani olay şayet tarihin olağan akışı ve nesnel iktisadi koşullar vasıtasıyla doğru açıklanabilir olsa idi, yalnızca belirli nesnel koşullara sahip ülkelerde sınırlı bir etkisi olacak ve asla bugün bildiğimiz 68 olmayacaktı.

5) Azınlıklar evrensel şuurunu proletaryada bulur. Anti-emperyalist yığın hareketleri, halk devrimleri ancak, sosyalizme dönüşecek Komün tipi devletler olarak yeniden-yerliyurtlulaşırlar ise nihai başarı kazanırlar. Küba ve Vietnam'da olan da buydu; önce emperyalizm ve yerli işbirlikçilerine karşı proletarya öncülüğünde ulusal halk savaşı, ardından ilkin asgari program (örneğin "Küba'nın tam bağımsızlığına ve egemenliğine kavuşturulması, halkın demokratik hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi, işsizliğin yok edilmesi, ülkenin sanayileşmesi ve yabancı sermayeye sömürgesel bağlılığa son verilmesi..."[35]) uygulayan halk iktidarının, yani Komün tipi devletin, gücü ölçüsünde sosyalizme geçmesi. Ama Fransa'da hem proleter devrimcilerin olaya hazırlıksız yakalanışı, bir başka ifadeyle Fransız Komünist Partisi'nin devrim için hiçbir

---

[34] *Anti-Ödipus*, s: 495

[35] *Küba, devrimin geçtiği yol*, s: 77

hazırlığının olmayışı, olaylar sırasında pasif kalmayı tercih etmesi ve belki de bu sebeple yığında en çok yersizyurtsuzlaşan parça olarak proletaryadan söz edilemeyişi, hem de askeri-bürokratik makinenin eylemleri bastırması (ve orada da kalmayarak 68'e yönelik devrimci algıları da yıllar boyunca körleştirmeye devam etmesi), yığın hareketinin, proletarya üzerine yeniden-yerliyurtlulaşmasına değil askeri-bürokratik devletin koyduğu sınırlara geri çekilmesine neden olur. Olay yine tarihi değiştirmiş, yine önce ile sonranın ritmini bozmuştur elbette (68 hareketi yenilmesine karşın devletlerde ve toplumlarda köklü değişikliklere sebep olmuştur); ama Komün tipi devlet yerine despotik kapitalist bürokrasi üzerine yeniden-yerliyurtlulaşma, azınlık-oluşun nihai başarısını (kapitalizmi devirmek, sosyalizmi yeniden tanımlamak), yapıtın ortaya çıkışını engelleyerek burjuva klişesinin geri dönüşüne sebep olmuştur.

Hakan Yücefer, ele aldığımız konu hakkında Deleuze'ü alıntılıyor: "68 Mayısı saf haldeki bir oluşun dışa vurulması, akın etmesiydi;"[36] ancak hemen ardından ekliyor, "politika olayın yaratılmasıyla değil korunmasıyla ilgili."[37] Örneğin 68 Mayıs'ı çalışma alanında ve okul alanında hiçbir yeni şey önermeyi başaramamıştır (68'in hiçbir etkisi yok demek değilse de bu), bazı devrimlerse bu konuda daha başarılıdır. Kuşkusuz kendini saf halde açığa vuran olaylar bir şekilde son bulacak, olay sönecek. Esas sorun ise olayın geride, tarihte ne bırakacağıdır. "Yeni bir yapıt ortaya koymak… yeni bir şey yaratmak, virtüel buluttan, potansiyeller alanından, yeni, öngörülemez edimselleri çekip çıkarmak demek."[38] 68'de birçok

---

[36] Alıntı *Potansiyelleri Düşünmek, Deleuze'de Virtüellik, Oluş ve Tarih* içinde, s: 113

[37] Age s: 117

[38] Age s: 112

şey olmuştur, şüphesiz önce ile sonranın ritmini de bozmuştur, ancak yığın, Komün tipi devlet olarak yeniden-yerliyurtlulaşma aşamasına henüz gelemeden bastırıldığından, sosyalizmi yeniden tanımlamayı, örneğin çalışma alanında yeni bir şey önermeyi başaramamıştır. Buna karşın Deleuze ve Guattari, "Mayıs'ta hiçbir şey vuku bulmadığını iddia eden Raymond Aron ve (daha yenilerde) Pierre Nora gibi yorumcuların görüşlerini kesinlikle paylaşmazlar. On yıl sonra Mayıs 68'in mirasını gömmeye çalışan *Yeni Filozofları*n çabalarına da ortak olmadılar."[39] Çünkü karşı-devrimler gelecekteki devrimleri tüketemediği gibi, tarihin önceki seyrini de onaramaz.

[39] *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipus'u*, s: 203 (not: 1/28)

TEKRAR OLARAK 1968

Yığın hareketi ya da halk devriminin tüm biçimlerinin, büyük burjuvaziye karşı tercihen (Marksist Leninistlerin tercihi) proletarya öncülüğünde bir cephe siyaseti, bir sınıf ittifakı olduğu açıktır.[1] Monarşiye ve gerici, işbirlikçi büyük burjuvaziye karşı proletarya öncülüğünde burjuva demokratik devrim, tekelci büyük burjuva diktatörlüğüne karşı proletarya öncülüğünde birleşik anti-faşist cephe, emperyalizm ve yerli işbirlikçi sermayeye karşı proletarya öncülüğünde anti-emperyalist cephe; ve son olarak 68 Fransa'sında olduğu gibi, emperyalizme karşı bizzat emperyalist ülkelerin kalbinde kurulan birleşik demokratik cepheler (gerçi birçok yerde proleter devrimciler ideolojik öncülüğü alamadığından yenilgiye mahkum olarak yola koyulmuştu). Belki daha yakın tarihli yeni bir biçim, 90'ların başından itibaren gelişen ve yıllar boyu etki alanını genişleten küreselleşme karşıtı hareket

[1] Lenin, proletaryanın bu görevi başarabilecek örgütlü gücü yoksa, onun öz örgütünü koruyarak anti-emperyalist burjuva radikalleşmesine dışarıdan destek vermesi gerektiğini belirtir (bir başka tercih).

olabilirdi, ancak burada da yine proleter devrimcilerin önderlik rolünün muamma olması, hareketin çoğu yerde neo-anarşizan yönelimli sollar tarafından domine edilmesi, asla tutarlı anti-emperyalist ve anti-kapitalist ilkeler bütünü belirleyememiş olması ve son olarak Batılı askeri-bürokratik makineler tarafından şiddetle bastırılmış olması nedeniyle başarı elde edilmesi mümkün olmadı.

Ancak yenilmiş olsa da 68 küresel anti-emperyalist dalgasının ikincil etkileri kayda değerdir ve hassas bir çözümlemeyi gerektirir. Şimdi üçüncü dünya direnişlerinin etkisiyle Fransa'da patlayan anti-emperyalist hareketin Türkiye'ye etkisine bakalım. Türk devrimcileri tarafından 68 hareketi algılanabilmiş midir? Bu soruya yakın zamanda verilmiş iki yanıt var. Kürşat Bumin şöyle yazıyor: "68 Türkiye'de yaşandı mı? Her kurumunu otoriter bir zihniyetin fethettiği bugünün Türkiye'sinde kim iddia edebilir 68'in yaşandığını? 68 hareketinin sesini yükselttiği ve değiştirdiği ilk kurum olan üniversiteden bizim payımıza düşenin durumu ortada. Biz halâ başlarında rektörleri olmak üzere yüzlerce hocanın hep birlikte marş söyleyerek cumhuriyeti kurtarmaya çalıştıkları bir ülkedeyiz. 68 için bu manzaralar çok can sıkıcı ve gülünçtü. Bu konuda tek tesellimiz üniversite önünde toplanan her cenahtan öğrencinin 'rektör, tırnak muayenesi ne zaman?' diye sormasıdır. İşte bizi gülmeye davet ederek otoriteyi otoritersiz kılan bu slogan tam da 68 modelidir."[2] İkinci yanıt Bülent Somay'dan geliyor: "Türkiye'de 1960'larda oluşan yeni devrimci hareketlerle, dünyada aynı dönemde oluşan yeni sol arasında eşzamanlılık dışında temel bir akrabalık bulunmadığını söylemek yanlış olmayacaktır... Kısaca özetlemek gerekirse, 68 gündeme getirdiği çevre-

[2] K. Bumin, *68 Türkiye'de yaşandı mı?*, Birikim dergisi s: 109 – Mayıs, İstanbul 1998

cilik, 2. Kuşak feminizm, cinsel devrim, özgürlükçü sosyalizm / komünizm ve hatta uyuşturucu kullanımının savunusu gibi noktalarla, kendisinden önceki sosyalist ve ulusal kurtuluşçu hareketlerden temelde farklıdır."[3] Benzer tarzdaki yanıtları çoğaltabiliriz. Çoğunun ortak özelliği Avrupa'daki 68 ile Türkiye'deki 68 hareketlerini birbirine tamamıyla zıt yönelimler olarak ele almaları, Avrupa'daki 68'i yeni sol ve Türkiye'deki 68'i eski sol olarak sınıflandırmaları, dolayısıyla 68 hareketinin Türk devrimcileri tarafından algılanamadığını öne sürmeleridir (tırnak muayenesi esprisi hariç). Oysa olay analizi değil doktrin analizi yapan, yani olayın dünya genelinde nasıl ve hangi mekanizmalarla büyüyüp yaygınlaştığına bakmaktansa, solu eski ve yeni diye ikiye ayırarak bu iki kampı teorik ve soyut düzeyde ele alıp yarıştıran bu yorumlar, dikkat edilecek olursa, halâ 68'e yönelik polisiye tarih incelemelerine sadıktırlar. Hem polisin hem de tarih yazımının anti-emperyalist hareketi örtbas etmesi ve 68'den geriye yalnızca gülünçlükleri, uçarılıkları, marjinallikleri bırakması veya askeri-bürokratik makinelerin geriye dönük olarak Vietnamsız, Afrikasız ve hatta Fransasız bir öyküsel olay kurgusuna başvurmasına benzer olarak; bu türden yorumlar da Türkiye'deki 68 hareketinin anti-emperyalist niteliğini, örtbas edemediklerinden olacak, onu gerçek 68 olmamakla, Avrupa'da doğup büyüyen harekete benzememekle suçlarlar. Gerçekte Türkiye'deki devrimciler tarafından 68 anti-emperyalist dalgası algılanmamış değildir, tarih basitçe gözden geçirildiğinde görülecektir ki fazlasıyla algılanmıştır, ama polisiye tarih yazımının öne çıkardığı marjinal haller (ki her

[3] B. Somay, *Türkiye solunun Kemalizmle imtihanı*, s: 654-5, alıntı *Modern Türkiye'de siyasi düşünce, cilt 8, sol* içinde

devrimde mevcuttur bunlardan) Türkiye'de pek de algılanmamıştır.

Avrupa'daki örtbas hakkında Ross, "olaydan on yıl sonra… 68'in hâkim sloganı, yani 'eşitlik,' kesin olarak 'özgürlük' ile değiştirildi"[4] diye yazar. Daha açık bir ifadeyle, tarih yazımında eşitlik sloganının yerini burjuva liberalizminin nesnel iktisadi çıkarlarına uyarlanmış kültürel bir revizyonizm alır. "Bu tarihi sulandırarak, Mayıs'ı onun yeniden yazımından ayıran on yıl, bir tinsel / kültürel dönüşüm olarak Mayıs'ın revizyonist yeniden modellemesinden başka geriye çok az şey bıraktı, onu buharlaştırdı."[5] O halde yalnızca Mayıs 68'in anti-emperyalist devrimci dalgasının Türk devrimcileri tarafından kesinlikle algılanmış olduğu doğru değildir, ama Avrupa'daki polisiye önlemlerin ve örtbas kampanyalarının da Türkiye'deki bir grup entelektüel tarafından algılandığı ve 68'in mirasını gömmek için onların da benzer bir tarih yazımına başvurduğu o ölçüde doğrudur (bu bakımdan yeni filozoflara tekabül ederler). Şu farkla: Avrupa yeni-solundaki tahribat, anti-emperyalist hareketi marjinalliğin örtüsü altında gizlerken, Türkiye yeni-solundaki tahribat, anti-emperyalist hareketi yeterince marjinal bulmadığı için gerçek 68'den saymaz. Veya şöyle söylenebilir: Avrupa'daki polis sarı şeritler çekerek kişilerin 68'de gerçekte ne olduğunu görmesini engellerken (bekleme yapma burada görecek bir şey yok!), Türkiye'deki polis "aranızda provokatörler var!" diye seslenerek algılanmış anti-emperyalist hareketi dağıtma yöntemini seçmiştir.

Buna karşın olayların Türkiye'deki seyri yalnızca Fransa ile değil 68'in küresel sarsıntısı ile de oldukça benzer gelişmelerdi. Özellikle Avrupa'da olduğu gibi yine

---

[4] *May 68 and afterlives*, s: 169
[5] Age, s: 180

üniversite öğrencileri hareketin tetikleyici özneleridir. Öğrenciler dünyayı değiştirme arzusuyla bir yandan sol teorileri araştırıyor, öte yandan üniversite kurumuna ve daha geniş çerçevede topluma ilişkin sorunları dile getiriyordu. Sorunların hem kolektif olarak ele alındığı hem de öğrencilerin hızla politize olmasına vesile olan pratikler, boykot ve işgal eylemleriydi. "Daha 1967'nin başlarından itibaren İstanbul ve Ankara'daki çeşitli üniversitelerde büyüklü küçüklü boykotlar düzenlenmeye başlamıştı. 1968 yılında ise boykot ve işgaller 'eğitimde reform,' 'üniversite içi demokrasi' ve 'öğrencilerin de yönetime katılması' talepleri eşliğinde yaygınlaştı ve kitleselleşti."[6] Öte yandan öğrenciler yalnızca kendi çıkarları adına hareket etmiyor, toprak işgalleri vasıtasıyla köylü nüfusla dayanışıyor, toprak reformu taleplerini dile getiriyordu. İlginç olarak, yaygınlaşan öğrenci eylemleri karşısında Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) soğuk ve tedirgin tavrı, Avrupa genelindeki sol partilerin o dönemde benimsediği revizyonist yöntemlere yönelik gençlerdeki eleştiriyle bir araya gelince, partiden kopmalara, parlamenter pasifizmin reddine, doğrudan eylem vurgusuna ve radikalleşmeye neden olmuştu. Daha sonra geniş halk kesimleriyle bütünleşerek "ikinci kurtuluş savaşı" sloganıyla anti-emperyalist bir hareketin yaratılması ve yine bu motivasyonla üçüncü dünya ülkeleriyle, özellikle de Filistin halkıyla dayanışma fikri de uluslararası konjonktür ile uyumsuz değildir.

Dolayısıyla çoğu yerde öne sürüldüğünün aksine, 68 hareketinin devrimci öğrenciler tarafından değil ama TİP tarafından algılanamadığı iddia edilebilir. Öte yandan gerek konjonktürel olarak anti-emperyalist sloganlara baş-

---

6 Y. Akın, *Uluslararası Etkileşim Yapısı İçinde Türkiye Sol Hareketinin Önemli Polemikleri*, s: 89, alıntı *Modern Türkiye'de siyasi düşünce, cilt 8, sol* içinde

vurmaları, gerekse bu sloganlar altında moleküler olarak proletaryanın ideolojik öncülüğünde geniş halk yığınlarını (örneğin işçilerin yanı sıra köylü ve kentli küçük-burjuvaziyi) bir araya getirme fikrine sahip olmaları bakımından, öğrenciler 68'in olaysal karakterinin tam olarak içindedirler.

Burada Lenin'in üç zaman sentezinden şimdi boyutu, yani trajedi, proletarya öncülüğünde anti-emperyalist cephedir (halk devrimi). Veya proletarya öncülüğünde milli demokratik devrim. Örneğin Mahir Çayan şöyle yazar: "Tabii, hemen müdahale ettik, Ereğlili birkaç devrimci arkadaşla birlikte Sadun Aren'in konuşmasına. Milli demokratik devrimin, proletaryanın öncülüğünde, diğer devrimci sınıf ve tabakalarla birlikte başarıya ulaştırılabilecek bir devrim olduğunu, demokratik devrimin Marksizmin zorunlu bir aşaması olduğunu, milli demokratik devrimin yarı sömürge, yarı-feodal ülkeler için geçilmesi gerekli aşamayı oluşturduğunu ve III. Enternasyonel'in (Lenin ve Stalin'in katıldığı en devrimci enternasyonel) kararı ve Mao Tse-Tung'un işlediği bir tez olduğunu ve Türkiye'de hiçbir proleter sosyalistinin küçük burjuva bürokrasisine öncülük tanımadığını, milli demokratik devrimin öncüsünün proletarya olduğunu, ancak bu öncülüğün a priori, durağan bir biçimde değil, hareket içinde elde edilebileceğini söyledik."[7] Bu yöndeki bir başka siyasi algı THKO savunmasında ifade ediliyor: "Gerici üçlü ittifaka karşı koyacak, devrimci potansiyele sahip sınıflar, işçi sınıfı ile şehir ve köy küçük burjuvazisi ve onun en aktif kesimi olan asker sivil aydın zümredir. Devrimci sınıfların, *başta işçi sınıfı* ve yoksul köylülüğün, önlerine çıkan anti-demokratik engelleri aşıp bilinçli

[7] M. Çayan, *Toplu yazılar*, s: 23-4, Su yayınları, İstanbul 2016

ve örgütlü güçler olarak Türkiye'nin tarihi gelişimine damgalarını vurmaları kaçınılmazdır."[8] Her iki örnekte de yığınsal yersizyurtsuzlaşma vektörü (moleküler halk devrimi), emperyalizm ve yerli işbirlikçi sermayeye karşı anti-emperyalist cephe olarak kurulur ve öte yandan yığın içinde en çok yersizyurtsuzlaşan parça proletarya olacaktır. Elbette anti-emperyalist halk devriminde proletaryanın öncülüğünden çekinen ya da bunu o günün koşullarında mümkün görmeyen gruplar da vardı altmışlar boyunca. Bu yüzden örneğin Mahir Çayan, ilkin kendi çizgisini halk devriminde küçük-burjuva radikallerinin öncülüğünü savunma konumuna gelen Mihri Belli çizgisinden ayırt edebilmek, ve sonradan da milli demokratik devrim kavramını emperyalizmin topuyla tüfeğiyle işgal ettiği durumlara (emperyalizmin birinci ve ikinci buhran dönemine) tahsis etmek ve emperyalizmin üçüncü bunalım dönemini (yerli işbirlikçiler ve finans kapital vasıtasıyla gizli işgal) öncekilerden ayırt edebilmek amacıyla, demokratik halk devrimi kavramına da başvurmuştur. Ama proletarya öncülüğünde milli demokratik devrim terimi ile demokratik halk devrimi terimi arasında yine de ilkesel açıdan herhangi bir fark yoktur; çünkü her ikisinde de yığın (halk), emperyalizm ve yerli işbirlikçilerine (oligarşi) karşıtlık ilişkisi içinde bağlanır. Sadun Aren ile yaşanan polemikte ifade ettiği gibi harekette en çok yersizyurtsuzlaşacak parça proletarya olacaktır, ve halk devriminde işçi sınıfına müttefik olacak parçalar, emperyalizm ile istese de hiçbir çıkar ilişkisi bulamayacak, işbirlikçi olmayan, bir başka deyişle ulusal karakterdeki kentli ve köylü küçük-burjuvazidir. Mahir Çayan'da ilk terimin (MDD) emperyalizm tarafından aşikâr işgal dönemlerinin

---

[8] D. Gezmiş, Y. Aslan, H. İnan, *THKO savunma*, s: 199, 68'liler Birliği Vakfı, İstanbul, 2016

devrimlerine özgü olması, ve ikincisinin (DHD) gizli / mali işgal dönemlerine özgü devrimlere işaret etmesi, yani iki farklı emperyalist sömürü safhasına özgü devrimlerin farklı terimler yardımıyla ayırt edilmesi, yığın hareketinin anti-emperyalist ya da ulusal niteliğini değiştirmez, ama bu niteliğin, emperyalist saldırganlığın farklı evrelerindeki konumunu ayırt eder (örneğin sonradan yapılan bu ayrım sebebiyle Küba devrimi, Mahir Çayan'ın farklı tarihli yazılarında bazen MDD bazense anti-emperyalist, anti-oligarşik DHD olarak tanımlanmasına neden olmuştur). Şöyle yazar: "anti-empertalist, anti-oligarşik devrim kavramı, kavram olarak milli demokratik devrimden pek farklı değildir. Ancak daha geniş bir muhtevayı ve niteliği belirtmektedir. Emperyalizmin III. Bunalım döneminin emperyalist işgal biçimini belirtmesi açısından bu kavram daha tutarlıdır. Milli demokratik devrim kavramı, genellikle emperyalizmin eski istismar metotlarının temel olduğu dönemi karakterize etmektedir."[9] Hemen ardından (ki bu Mahir Çayan'ın son yazısı), bir kez daha baş çelişkiyi Türkiye'deki yerli sınıfların nesnel iktisadi çıkarları arasından geçirmeye çalışan sol oportünizm aleyhine, ulusal halk devrimi fikrine başvurarak şöyle devam eder: "ülkemizdeki baş çelişki oligarşi ile halkımız arasındadır. Oligarşi içinde, bizzat emperyalizm yer aldığı için devrimci savaş sadece sınıfsal planda yürümeyecektir. Savaş sınıfsal ve ulusal planda yürüyecektir. Şüphesiz oligarşik devlet cihazının militarize gücü yetersiz kalıp, Amerikan ordularının açıkça savaş içinde yer almasına kadar sınıfsal yan ağır basacaktır... Ülkemizde revizyonist ve pasifistler, emperyalizmin II. yeniden paylaşım savaşından sonra istismar metodlarında yap-

[9] *Toplu yazılar*, s: 319

tığı değişikliği yani ekonomik, politik, ideolojik ve askeri gizli işgal esprisini gözden kaçırarak, emperyalizmin eski sömürü metodunun ağırlıklı olduğu dönemlerdeki geri bıraktırılmış ülkelerin devrimcilerinin yaptığı gibi, emperyalizmi dışsal bir olgu kabul edip, onunla hakim sınıfları kalın çizgilerle ayırmaktadır. İster baş çelişkiyi feodalizm ile köylüler arasında tespit eden oportünistler olsun, ister yerli tekelci burjuvazi ile emekçi kitleler arasında tespit eden oportünistler olsun, bu tespitleri ile Amerikan emperyalizminin ekmeğine yağ sürmektedirler."[10]

Elbette buradaki amacımız 68 hareketini Mahir Çayan ve düşüncesine indirgemek değil, ama Türkiye proleter devrimcilerindeki Avrupa'daki hareket ile uyumlu genel bir 68 algısını bazı figürler üzerinden görünür kılmak. Gelelim Leninist zaman sentezlerinden geçmiş boyutuna. Olayın zemini nedir veya bir başka ifadeyle devrimcilere musallat olan hayalet hangisidir? Bolşeviklerin Jakobenizmin atipik tekrarına başvurması gibi, Chávez'in de Bolivar'ı atipik olarak tekrarladığını belirtmiştik. Ancak bu atipik tekrarların saygı, hürmet, hayranlık ya da kahramanlık anılarına sahip çıkma biçiminde ele alınması yanlış olacaktır, çünkü ampirik belleğin düzeyinde değil ama onun koşulu olan ontolojik belleğin düzeyindeyiz; bir yandan geçmişin kayıp potansiyelleri gerçekleşme ya da intikam talep eder, öte yandan şimdideki yığınsal olay ancak geçmişin zemininde ve paradoksal olarak onunla eşzamanlı vuku bulur. "Chávez'in amacı, kendisinden öncekilerin çoğunun lafta gösterdikleri saygıyı sunmak değil sadece, fakat aynı zamanda Kurtarıcının tarihi kişiliğini ve başarılarını masal ve efsane sarmalından kurtar-

[10] Age, s: 320-1

mak… [Chávez], Bolivarcı hayaleti yeniden tutuşturmak ve Latin Amerika'nın siyasi birleşmesini yeni bir temel üzerinde, her ülkenin iç bütünleşmesi temeli üzerinde kurmak istiyor."[11] Benzer olarak Türkiye'deki 68 devrimcileri de, algılanan proletarya öncülüğündeki anti-emperyalist devrimi, küçük-burjuva radikalleri öncülüğündeki anti-emperyalist devrimin tarihsel zemininde tekrarlama amacındadırlar. Şöyle de ifade edilebilir: Bolşeviklerin küçük-burjuva radikalleri öncülüğündeki burjuva demokratik devrimini proletarya öncülüğünde tekrarlaması gibi, 68 devrimcileri de küçük-burjuva radikalleri öncülüğündeki milli demokratik devrimi proletarya öncülüğünde tekrarlamaya çabalarlar. Dolayısıyla grotesk özdeşleşme nesnesi milli kurtuluşçular iken, atipik tekrar ya da trajedi, proletarya öncülüğünde ulusal kurtuluş hareketi ya da demokratik halk devrimi olacaktır (ikinci kurtuluş savaşı).

Bu yüzden milli kurtuluş ruhu yalnızca yürüyüşlerle, anti-emperyalist sloganlarla, taşınan bayraklarla değil, ama bilimsel söylemle de canlandırılır. "Halkımız, 52 yıl sonra, tekrar 1919'ları yaşamaktadır"[12] diye yazar Mahir Çayan, ardından şöyle devam eder: "1971'in Türkiye'sinde, emperyalizme karşı bir tavır alış açısından 1919'da olduğu gibi, üç politik akım ve kümelenme mevcuttur. Birincisi, Amerikan emperyalizminin dümen suyunda kayıtsız şartsız rota izleyen, emperyalizme teslimiyetçi grup… Bu akımın tam zıddı ise, çoğunluğunu sosyalistlerin teşkil ettiği, tam bağımsızlığı savunan İkinci Milli Kurtuluşçu (II. Kuvayı Milliye) akımıdır…"[13]

---

[11] R. Gott, *Hugo Chavez ve Bolivarcı devrim*, s: 102-3, Yordam Kitap, İstanbul 2008

[12] *THKPC savunma*, s: 133, 68'liler Birliği Vakfı, İstanbul 2016

[13] Age, s: 135

THKO savunmasında ise bu özdeşleşme şöyle ifade ediliyor: "Ve bizler, emperyalizmin, yerli işbirlikçilerinin ve onların ittifak kurduğu çağ dışı, bilim dışı tasfiyelerinin ancak, tüm yurtsever sınıf ve tabakaların ortak devrim stratejisi olan Milli Demokratik Devrim'le olabileceğine inanıyoruz. Yurdumuzun bu noktaya, çok güç ve zor şartlar altında ulaşabileceğinin de bilincindeyiz. En az, Atatürk'ün kumanda ettiği Milli Kurtuluş Savaşı kadar zor ve çetin. Ama mümkün. Şimdiye kadarki şartlar bizi mücadelemizden yıldırmadı, bundan böyle de yıldırmayacak."[14]

***

Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: eğer 1923 cumhuriyet devrimi, küçük-burjuva radikalleri öncülüğünde yani sıra dışı iktidarlı burjuva demokratik devrimi olmasaydı, eğer bilindik yolla tamamlanmış yani liberal burjuvaziyi iktidara taşımış burjuva demokratik devrimi olsaydı, devrimin vaat ettikleri kaybolmayacak ve böylelikle canlandırılmayı talep eden bir ruhu da 1968'e sunmayacaktı. Çünkü böyle bir durumda komprador burjuvazinin 1923'teki çıkarlarıyla işbirlikçi burjuvazinin 1971'deki çıkarları arasında niteliksel açıdan pek de bir fark olmayacak, iki tarih arasında olsa olsa bir derece farkı olacak, devrimin önerdiği hiçbir düzenleme liberal burjuvazinin yine tam bir tahakkümünün bulunduğu dönemde kaybolmayacaktı. Oysa ulusal kurtuluş ve cumhuriyet devrimleri liberal burjuvazinin değil küçük-burjuva radikallerinin öncülüğündedir ki, devrimle eşzamanlı mobilize olan karşı-devrimci liberal burjuvazinin tetiklediği gerici süreçler birçok potansiyeli daha doğarken boğmuş ve birçoklarını yarı yolda engellemiştir; bu yüzden kayıp

---

[14] *THKO savunma*, s: 200

potansiyeller durmaksızın gerçekleşme ya da intikam talep etmişlerdir, dahası tam da bu sayede Türkiye 1968'i de, her devrimin önceki devrimlerin tekrarı niteliğiyle ortaya çıkıyor olması kuralından münezzeh kalmamıştır.

Küçük-burjuva radikalizmi ile reformist liberal burjuvazinin farkına ilk bölümde değinmiştik. Küçük-burjuva radikalizmi saf siyasettir, bir başka deyişle ontolojide ekonomiyi ihmal eder; jakobenlerin özgürlük, eşitlik ve vatanperverlik idealleri nasıl ki süreç içinde liberal burjuvazinin (Gironde) iktisadi çıkarları ve gerici, kralcı politikalarıyla çatışma haline girmişse, ama yine de saf siyaset olduğu için piyasayı bütünüyle tasfiye etmemiş, sosyalist bir organizasyona yönelmemişse, Kemalizmin tam bağımsızlık ideali de 1923-29 arasında ılımlı olarak ve 1929 sonrası katı bir biçimde, liberal burjuvazinin (sonradan Demokrat Parti iktidarında tam olarak konsolide olacak Terakkiperver ve Serbest Fırka kadroları ve geçmişte onların tetiklediği gerici Şeyh Said ve Menemen isyanlarının ideolojisini taşıyan gruplar) iktisadi özgürlük ve bu uğurda *ancien regime* yanlısı politik görüşleriyle çatışma haline girmiştir, yine de saf siyaset olması nedeniyle piyasayı bütünüyle tasfiye etmek ve sosyalist organizasyona yönelmek gibi bir yönelimi olmamıştır. Daha çok, örneğin global iktisadi buhran döneminde Batı liberal burjuvazisinin seçtiği gerek korporatizm (faşizm) yolundan, yani tekelci sermayeyi devletin emniyet gücüyle korumak ve geliştirmekten, gerek Keynesçilikten, yani piyasanın devamlılığı için hükümetlerin finansal müdahalelerine başvurmaktan farklı olarak, onlara sol bir alternatif olarak, başlangıçta kabul edilmelidir ki milli özel sektörün kalkınmayı tek başına sağlayamaması yüzünden ve bu sebeple milli serveti yaratmak amacıyla, ama sonradan gitgide emperyalizme karşı tam bağımsızlığın teminatı

haline gelecek biçimde kamu iktisadi teşebbüslerini (KİT) yaratmıştır. Ki ne korporatizm ne de Keynesçilik'te kamu iktisadi teşebbüslerinin yeri vardır. Korporatizmde liberal burjuvazi ile işçi sınıfının sözde işbirliği yaptığı ama aslında tekelci sermaye yararına işleyen meclisler, Keynesçilik'te ise piyasa istikrarı yararına işleyen mali müdahaleler vardır; kamu iktisadi kurumları ve kamu ekonomisi ise yurtsever bir radikal politikanın ürünüdür. Atatürk, kurulmakta olan KİT'leri 1935'de şöyle tanıtıyor: "görüyorsunuz ki arkadaşlar, yepyeni bir güdümlü ekonomi düzenini kurmakla uğraşıyoruz. Partimizin ekonomik anlayışı bu yöndeki programımızın, yurdun ihtiyaçlarını karşılayacak ve onu az zamanda gelişmişliğe ve genişliğe erdirecek en iyi program olduğunu gösterecektir."[15] 1930'lu yıllardan başlayarak, özel sektörün yanı sıra gelişen, Devlet Sanayi Ofisi, Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası, Türk Hava Yolları, Posta Telgraf Telefon İdaresi, Etibank, Devlet Ziraat İşletmesi Kurumu, Toprak Mahsülleri Ofisi gibi birçok KİT kurulmuş (elbette işbankası çevresinde örgütlenen karşı-devrimci liberal burjuvazinin temsilcileri rant elde etme amacıyla bu kurumlara da sızmıştır), ekonomideki bu tam bağımsızlıkçı eğilim, gelip geçen bütün sağ iktidarlara karşın çeşitli devlet organları ve ülkenin iktisadi-siyasi-hukuki-askeri güç dengeleri sayesinde sürdürülmüş ve büyütülmüş (sağ iktidarlar döneminde bile birçok KİT kurulabilmiştir bu sayede); ve ancak 24 Ocak kararları ve 1980 neoliberal darbesinden sonra frenlenebilmiştir. 1990'lardan itibaren ise KİT'ler hızla özelleştirilmeye başlanıyor ve bu özelleştirmelere karşı en büyük tepki de Kemalistlerden ve sosyalistlerden geliyor. Jakobenlerin saf siyaseti (eşitlik,

---

[15] M. K. Atatürk, *CHP 4. Kurultay konuşması*, 1935

özgürlük, vatanperverlik) nasıl başlangıçta piyasayı yok etmek için yola çıkmamış ama nihayetinde liberal burjuvazi tarafından düşman bellenmişse, Kemalistlerin saf siyaseti de (anti-emperyalist tam bağımsızlık) başlangıçta serbest piyasaya düşman değildir ama nihayetinde kıran kırana çatışmaya girmiştir onunla. "24 Ocak 1980 kararları Türk ekonomi tarihinde bir dönüm noktası olarak gösterilir. Bu tarihten itibaren ithal ikameci ekonomik kalkınma modeli resmen terk edilmekte, yerine, iç ve dış rekabete dayalı, ihracata açık, liberal bir ekonomik strateji tanımı yapılmaya çalışılmaktadır. Böyle bir yöneliş içinde KİT'lerin ekonomideki yerinin yeni bir değerlendirmeye tabi tutulması kaçınılmazdı."[16] Bir başka deyişle, Türkiye'de liberal ekonomik model, KİT'lerin özelleştirilmesi ya da yağmalanması temelinde varlık bulacaktır (zalim bir gerçeklik). Burada da yine sıklıkla düşülen bir hata, devrimci ve karşı-devrimci bu iki zıt sürecin, karmaşık, dallı budaklı, bazen ılımlı ve barışçıl, bazense şiddetli çatışmacı ilişkilerinin görmezden gelinmesi; karşı-devrimci akımın galip gelişinin (finans kapitalin yükselişi) devrimin doğal sonucu sayılması, böylelikle ihanete uğramış devrimci potansiyellerin ihmal edilmesidir.

Özetle saf siyaset olarak Kemalizm (küçük burjuva radikalizmi), ontolojide iktisadı görmezden gelerek ilerlemiş, başlangıçta yalnızca tam bağımsızlık kaygısıyla güdümlü iktisadi organizasyona yönelmiş, ama devrimci süreç içinde liberal burjuvazinin kozmopolit çıkarlarıyla çatışır duruma gelmiştir. Mahir Çayan bu niteliği şöyle anlatır: "Kemalizmin belirli bir iktisadi politikası yoktur ve olmamıştır... Kemalizmi bugüne kadar ayakta tutan, ona ruh veren milli bağımsızlıkçı niteliğidir... Bu neden-

---

[16] A. Ş. Aksoy, *Türkiye'de kamu iktisadi teşebbüsleri: genel bir bakış*, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 27, Haziran 1994

le ancak emperyalizmin karşısındaki saflarda yer alanlar, Kemalizme sahip çıkabilirler."[17] Milli kurtuluşçuların tam bağımsızlık kaygısıyla kurduğu güdümlü ekonomi de zaten bu sebeple derhal Amerikan emperyalizmi ve yerli işbirlikçi sermaye (oligarşi) tarafından hedef tahtasına oturtulmuştur. Şöyle de söyleyebiliriz: Batı emperyalizmi ve yerli işbirlikçi sermaye, hızla yol alan küçük-burjuva radikalizmini ve gelişmekte olan kamu ekonomisini durdurabilmek için bulduğu ilk fırsatta, devrim daha doğar doğmaz müdahale eder ve ancak 1980'lerden itibaren bu amacına tam olarak erişir: "Thornburg'un asıl önerisi şuydu; Türk hükümeti özel teşebbüse geniş imkân tanımalı ve yabancı sermayeyi teşvik kanunu çıkarmalıdır. O zaman sermaye sahipleri, uygun gördükleri alana girer yatırım yaparlar. Nitekim bugün sayıları yüzleri bulan meşrubat fabrikaları ve sayılamayacak kadar çok olan benzerleri bu tip yatırımlardır."[18]

***

Zaman sentezleri açısından ifade etmek gerekirse karşımıza şöyle bir tablo çıkıyor: küçük-burjuva radikalleri öncülüğünde ulusal bağımsızlık devriminin kaybolan birçok potansiyeli gerçekleşme talep eder ve proleter devrimcileri uzaklardan uyarır, proleter devrimciler Mustafa Kemal Atatürk ile özdeşleşerek (geçmiş) bu sefer proletarya öncülüğünde milli demokratik devrime kalkışırlar (şimdi), dönen fark ise, trajedi olarak halk devriminin geçmişin kaybolan potansiyellerini diriltecek olması bakımından ikincisini ilkinden farklılaştırır (gelecek). Ama üç zaman sentezi de eş zamanlıdır. Geçmişin hayaleti diriltildiğinde dönen fark tarafından yeni bir dünya da açıl-

---

[17] *Toplu yazılar*, s: 111
[18] *THKO savunma*, s: 134

mış olur. Lenin'in üç zaman sentezi ya da bilinen ismiyle Marksizm-Leninizm, yalnızca Rus devrimcileri tarafından değil Türk devrimcileri tarafından da böylelikle tekrarlanmış olur. Bir yandan Bolşevizm ile Jakobenizm, öte yandan Türkiye 68 devrimcileri ile Kemalizm arasında paradoksal bağlantılar bulunması gibi, bu anlamda Lenin ile 68 arasında da uzaklardan yankılanmalar mevcuttur. Her ikisinde de devrimciler önce geçmişe döner ve sonra trambolinden güç alan atletler gibi, eklenen yay kuvvetiyle ileriye doğru zıplarlar. Geçmişin ya da trambolinin yokluğunda (koşulun eksikliğinde) ise trajedi zeminsiz kalacak, bir halk devrimi ya da olay asla vuku bulmayacaktır.

Yersizyurtsuzlaşma vektörü (gelecek), geçmiş ve şimdi ile eşzamanlı olarak ama öte yandan onlardan taşarak yeni bir trajediyi, bir halk devrimini var eder; veya aynı anlama gelmek üzere, şimdiki devrimi, özdeşleşme nesnesi olarak öncekinden ayırır (dram). Ama halâ sosyo-ekonomik organizasyon olarak sosyalizmin düzeyinde değiliz, yalnızca proletaryanın ideolojik öncülüğünde bir halk hareketinin, yığınsal cepheleşmenin düzeyindeyiz. Bu cephe, belirtmiş olduğumuz gibi, proletarya öncülüğünde burjuva demokratik devrim cephesi olabileceği gibi, göz önüne alınan ülkelerin koşullarına göre anti-emperyalist ya da anti-faşist cepheler de olabilir. Ancak sınıfların ikili karşıtlığının bulunduğu düzeye yeni bir organizasyon getiremezse, bir başka deyişle devletin aktüel politik düzeyine dönerek bir yapıt ortaya koyamaz ise hiçbir şeydir. Bu geri dönüş hareketi ise öncü sınıf olarak proletaryanın yığını üst-kodlaması veya aynı anlama gelmek üzere yığının proletarya üzerine yeniden-yerliyurtlulaşması olacaktır. Dahası, düz çizgideki üç zamansal boyutun eşzamanlı olması gibi, yersizyurtsuzlaşma vektörü ile yeniden-yerliyurtlulaşma vektörü de eşzamanlı-

dır. "Tarihçinin görevi, bu iki hareketin (kod çözümü – yersizyurtsuzlaşma ve üst kodlama – yeniden-yerliyurtlulaşma) bir arada varolduğu ya da eşzamanlı bulunduğu dönemi adlandırmaktır."[19] Yığın yersizyurtsuzlaşırken, aynı zamanda en ileri gitmiş parça olan proletarya üzerine yeniden-yerliyurtlulaşmaya başlar. Bir başka deyişle, kaçış çizgisi daha kaçmaya başlarken organize olmaya başlar. İşte bu zamansal dilim Komün tipi devletin doğduğu aşamadır. Ama burada da yine sosyalizmin düzeyinde değiliz, çünkü proletarya-dışı parçalar (kentli ve köylü küçük-burjuvazi vb..) yeniden-yerliyurtlulaşmış olsalar da halâ mevcutturlar, burada halâ kapitalizm çerçevesinde işleyen ama proleter demokratizmin iktidarda olduğu asgari programın aşamasındayız. Lenin'e göre bu aşamadaki adımlar olgunluğu ve ölçülü olmayı gerektiriyor. "Komün, yani işçi ve köylü vekilleri Sovyetleri, kendisi tam bir olgunluğa varmadıkça hiçbir reform yapmaz, yapmak niyetinde değildir ve yapmamalıdır da."[20] Ve daha sonra Komün tipi devlet, devrimci önlemlerle kapitalizmin çerçevesinden çıkarak sosyalizme geçer. Hatta yalnızca Komün tipi devlet sosyalizme geçebilir. "Marksizm, sosyalizme geçmek için… 1871 Paris Komünü tipinde… bir devletin zorunluluğunu kabul etmesi bakımından anarşizmden ayrılır."[21] Demokratik devrim sosyalizme dönüşür, ilki ikincisine evrilir, proleter demokratizm sosyalizmi geliştirir. Leninist iki aşamalı kesintisiz devrimin anlamı budur: ilk aşamada yersizyurtsuzlaşmış yığın eş zamanlı olarak proletarya üzerine yeniden-yerliyurtlulaşır, halk devrimini takiben Komün tipi devletin kurulduğu aşamadır bu (proletarya öncülüğünde bur-

---

[19] *Mille Plateaux*, s: 269
[20] *Nisan tezleri*, s: 46
[21] Age, s: 65

juva demokratik devrim, milli demokratik devrim ya da birleşik anti-faşist cephe vb.), ve daha sonra Komün tipi devlet, kapitalizmin çerçevesinden çıkarak sosyalizmi organize etmeye başlar. Dolayısıyla bir ayrıksı formül olarak sosyalist yersizyurtsuzlaşma vektörü söz konusu değildir (Lenin bu melez vektörü bazen Blankicilik, bazen Troçkizm; Mahir Çayan ise yarı-anarşist Troçkist ideoloji olarak adlandırır). Çünkü bu çarpık konum, olayı organizasyon ile karıştırır veya daha doğrusu onları birleştirir; Leninist zaman sentezlerine başvurmak yerine, sosyo-ekonomik organizasyon olarak sosyalizm ile yığınsal yersizyurtsuzlaşma vektörü olarak halk devrimini sentezler.

Peki karşı-devrim nasıl savaşır? Askeri-bürokratik makineler devrimi elbette polis şiddetiyle bastırma yolunu seçerler, ama bundan fazlasını da yaparlar. Bir devrim başarılı olsun ya da olmasın, devletler bir daha benzer bir olayın vuku bulmaması amacıyla gerekli tüm önlemleri alırlar; ondokuzuncu yüzyıldaki ayaklanmaların ardından şehirlerin ve kent meydanlarının bile yeniden düzenlenmesi gibi…

Bir önceki bölümde Fransa 1968'inden sonra sağın bastırma tekniklerini görmüştük: anti-emperyalist dalga örtbas edilir, üçüncü dünyacılık unutturulur, olayın kendisinden eşitlik sloganı çıkartılır ve soyut bir özgürlük söylemiyle tarih geriye dönük olarak yeniden kurgulanır vb. (revizyonizm). Diyebiliriz ki askeri-bürokratik makinenin kolları yalnızca sokaklarda değildir, söylem üretimi ile tarih yazımında, akademide, kültürde, sinemada, gazetelerde, kitaplarda da mevcuttur; ve en kötüsü yeni sol başlığı altındaki çeşitli sol örgütlenmelerde. Türkiye'de de benzer mekanizmalar derhal devreye girer, emperyalizm önce 68'in anti-emperyalist proleter devrimcilerini

yok eder (devrimdeki şimdi boyutunu şiddetle bastırır), 1980'le birlikte ise hem Kemalizm'i gerek bürokrasinin düzeyinde gerekse akademide ve hatta akademisyenlerin eliyle tahrif eder, bir başka deyişle küçük-burjuva radikalizmini büyük burjuva diktatörlüğü yani faşizm olarak tanıtır yığınlara, hem de bir dizi Kemalist aydını (Uğur Mumcu, Necip Hablemitoğlu, Ahmet Taner Kışlalı vb.) peşi sıra katleder ya da bu yolla onları susturmuş olur (devrimdeki geçmiş boyutunu siler). Olaysal boyut ve tarihsel zemin böylelikle tasfiye edildikten sonra, sol için geriye dayanaksız ve belirsiz bir umut olarak sadece gelecek boyutu kalacaktır. Veya aynı anlama gelmek üzere bir umutsuzluk olarak. Çünkü ilk iki zaman sentezi tablodan çıkartıldıktan sonra, yersizyurtsuzlaşma vektörü boşa düşer ve bundan böyle ancak sosyalist toplumsal organizasyonla sentezlenerek düşünülebilir, bir başka ifadeyle, devrimciler hem şimdi boyutunu (devrimin olaysal boyutunu, halk devriminı, sınıf ittifaklarını) hem de geçmiş boyutunu (anti-emperyalist küçük-burjuva radikalizmini) unutarak veya bazen onlarla kavga etmeye zorlanarak, gelecekteki olası (umutla beklenen) ama asla vakti gelmeyen (umutsuzlukla yüz çevrilen) sosyalist yersizyurtsuzlaşma fikrine teslim olurlar.

Bütün makineler durakalır, işleyen bütün çarklar kırılır, devrimci arzu yalnızca sekterliğin tuzağında debelenmektedir artık; veya şöyle ifade edilebilir: devrimciler sosyalist devrime ilişkin canlı bir umutla "duvara ulaşır ve bazen aşırı bir şiddetle ona çarpıp geri dönerler... Bu katatonik bedenler kurşun gibi nehre düşerler, yüzeye bir kez daha ulaşamayacak devasa, yerinden oynayamayan suaygırlarıdır"[22] artık onlar. Bu kaybı da çoğu zaman

[22] *Anti-Ödipus*, s: 203

umutsuzluk, karamsarlık, devrim yolundaki tam bir inançsızlık izleyecektir. Daha doğrusu iki duygu da aynı düzeydedir, aynı tepkisel kaynaktan beslenirler; umutsuzluk kadar umut da aslında kederli bir duygudur ve kişilerin bugünkü devrimci-oluşlarını (olayı) bastırmak üzere çıkagelir. Şöyle de söyleyebiliriz: "devrim ne zaman olacak?" tarzı görünüşte masum, ve sosyalist devrim umuduyla dolu bir soru, bir yandan devrimcileri şimdi boyutundan mahrum bırakması, öte yandan devrimi tarihsel ve iktisadi gelişmelerin nesnelliğine mahkûm etmesi bakımından, çünkü yersizyurtsuzlaşmayı sosyalist organizasyon ile sentezlemiş olması nedeniyle devrimi olay (halk devrimi) olarak değil ama kesin bir biçimde işçi sınıfının nesnel çıkarları temelinde düşündüğünden, devrimi olası ama bir türlü gerçekleşmeyen iktisadi bir efsane, bir fantazm olarak sunar. Ve söz konusu artık ufukta gitgide soyutlaşarak kaybolan bir sosyalist efsane olduğunda, umut da artık umutsuzluk kadar işe yaramaz ve bastırıcı bir duygu olarak ve hatta bu kaybın semptomu olarak belirecektir. Oysa gerçek devrimciler "devrim ne zaman olacak?" diye sormazlar, stratejik hesapların egemenliğine tabi değillerdir, onlar zaten devrimin içindedirler ("duygu bizim içimizde değil, biz duygunun içindeyiz"[23]), devrimci olay tarafından zaten motive edilmiş ve büyülenmişlerdir, zaten devrim yapmaktadırlar: devrimde "sarhoş olan fail de en az stratejist kadar gereklidir. Devrimin tarih perspektifinden, yani nesnel olgular ve çıkarlar açısından düşünülemez olmasının nedeni budur. Ne zaman ki insanlar arzularını devrimci oluşlara yatırır, bir olayı ele geçirmeyi ve kendilerini olaya kaptırmayı arzu-

[23] B. Massumi, *Politics of affect*, s: 124, Polity books, Cambridge 2015

lar, işte o zaman devrimin anlamı / hissi ortaya çıkar ve insanlar devrimi görebilir."[24]

Ama karşı-devrim yalnızca sağdan saldırmaz, sola sızan savaşma teknikleri de mevcuttur. Örneğin bazı sol siyasetlerin, ülkelerin farklı koşullarını görmezden gelerek belirli bir devrimci ilkeyi tüm coğrafyalar boyunca bir kural kabul etmesi, özel koşulları ve istisnai durumları resimden silmesi, böylelikle devrim için özel fakat elzem koşulları ultra-sol siyasi yaklaşım adına yok etmesi... Birçok biçim edinebilir bu, örneğin parlamentoların ve sendikal hareketlerin devrimdeki rolü, iktisadi kalkınma düzeyinin direnişteki önemi vb. ülkelerin özel koşullarına göre farklılık gösterebilir, veya benzer idari biçimler ve yönetsel yapılanmalar bazı ülkelerde devrim için kolaylık sağlarken bazı ülkelerde dezavantaj olabilir; buna karşın istisnai ve avantajlı durumları genel kural adına ihmal eden karşı-devrimci yaklaşım, devrimci potansiyel içeren koşulları her durumda gerici bir sapma olarak tanımlayarak devrimci kalkışmaları çoğu yerde ve üstelik devrim adına boğmaya kalkar. Bunun en bilindik biçimi, emperyalist bölüşüm savaşları sırasında koşulları farklı ülkeleri aynı soyut ilke ile yargılayan savaş-karşıtı edebiyattır. Lenin'in, emperyalist ülkelerin saldırganlığı halinde, saldırgan ülkelerin burjuvazisine soldan yurt savunması gerekçesiyle verilen desteği sosyal şovenizm olarak tanımladığı ve bu konuda İkinci Enternasyonelin bazı liderlerini suçladığı iyi bilinir; söz konusu türden ülkelerin oportünistleri için şöyle yazar: "yurt savunmasını kabul etmek demek, gerçekte emperyalist, sömürücü burjuvaziyi desteklemek demektir, sosyalizme ihanet etmek demektir."[25] Ama söz konusu olan, savunma pozisyonunda-

---

[24] *İsyan, devrim, eleştiri*, s: 25

[25] *Proleter devrim ve dönek Kautsky*, s: 65

ki, yani yabancı sermaye işgali tehdidi altındaki ülkeler olduğunda politik dil değişir: "üçüncü olarak Çin, İran, Türkiye gibi yarı-sömürge ülkeler ve toplam olarak 1000 milyon nüfusa sahip bulunan tüm sömürgeler. Bu ülkelerde burjuva demokratik devrimler ya ancak yeni başlıyor, ya da sonlarına erişmekten uzakta bulunuyor. Sosyalistlerin yalnızca sömürgelerin hemen, kayıtsız ve kurtulmalık ödemeksizin özgürleşmesini istemekle kalmayıp (kaldı ki bu istem, siyasal dışavurumu ile ulusların kendi yazgılarını belirleme hakkının kabul edilmesinden başka bir şey oluşturmuyor), bu ülkelerin burjuva demokratik ulusal kurtuluş hareketlerindeki en devrimci öğeleri en gözüpek bir biçimde desteklemeleri ve onları ezen emperyalist güçlere karşı ayaklanmalarına (ya da gerekirse devrimci savaşlarına) yardımcı olmaları gerekiyor."[26] Buna karşın, Lenin'in koyduğu ayrımlara riayet etmeyen ve burjuva demokratik ulusal kurtuluş hareketlerini liberal burjuvazinin piyasadaki çıkarları ile eşitlemeye yeltenen hafifseyici yarı-anarşist yaklaşım, tüm yurt savunmalarını sosyalizme ihanet ile damgalayarak görünüşte sol ama nihayetinde emperyalizm güdümünde veya başka bir deyişle sosyal-kozmopolit bir oportünizme savrulur. Nasıl ki karşı-devrimci birinci biçimde, yani emperyalizmin ilk iki zaman sentezine saldırarak gelecek boyutunu boşa düşürmesinde yalnızca sağ siyaset değil sol entelektüalizm de etkiliyse, bu ikincisinde, yani fiili durumları farklı olan ülkeler arasında genel geçer bir kural belirlenmesinde de hem emperyalizm hem de yine işgal edilmiş sol etkindir. Böylelikle anti-emperyalist cephe yalnızca dış saldırganlığa maruz kalmaz, ama sözde sosyalist mücadele adına içeriden de tahrip edilir. İleri kapitalist ülkeler-

---

[26] V. I. Lenin, *Ulusların kendi yazgılarını belirleme hakkı*, s: 147, çev: K. Somer, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1998

deki kalkınmacı iktisadi politikayı, emperyalizm tarafından montaj sanayisine mahkûm edilmiş az-gelişmiş ülkelerdeki kalkınmacılık ile eşitleyen ve böylelikle aynı tonda eleştiren sol yaklaşımlar da benzer bir sapma içindedir.

Üçüncü bir biçim, son birkaç on yılda gündeme gelen turuncu devrim ya da daha kapsayıcı bir ifadeyle renkli devrim kavramıdır. Bunun da yine hem emperyalizm hem de çeşitli yeni sollar tarafından desteklendiğini ayrıca belirtmeye gerek yok. Renkli devrim, aslında sınıf ittifaklarına başvurması ve olaysal bir karakter sergilemesi bakımından halk devrimini andırır. Buna karşın sorunludur, ancak ultra-sol tarafların iddia ettiğinin aksine burada sorun çıkaran şey sınıf ittifakı değildir, daha ziyade ittifaka dâhil olan büyük burjuvazidir. Halk devrimleri büyük burjuvazi karşısında bağlanan sınıfları kapsarken, renkli devrim büyük burjuvaziyi de ittifaka bağlar; proletarya öncülüğünde değil liberal burjuvazi öncülüğünde demokratik hareket olduğu için Komün tipi devlet olarak yeniden-yerliyurtlulaşmak yerine, ulus devletleri aşındırmaya, anti-emperyalist bariyerleri geçmeye, emekçileri koruyan yasaları gevşetmeye vb. yarar. Liberal burjuvazi öncülüğünde anti-otoriter hareketler, emperyalizm destekli özgürlükçü demokrasiler ya da postmodern kimlikçi hareketlerin tümü bu kümeye girmektedir. 1990'lardan itibaren Asya ve Avrupa boyunca birçok örneği var ama daha yakın zamanlı birkaç örnek vermek gerekirse, NATO destekli Arap Bahar'ı, Ukrayna'daki neo-faşist kalkışma ve Türkiye'deki 2010 Yetmez Ama Evet hareketiyle onu izleyen Anayasa değişikliği bu kategoridedir. Liberal burjuvazinin öncülüğünü (ve elbette emperyalizmin teşvikini) Türkiye'deki hareket üzerinden tanımlamak gerekirse, karşımıza aşağı yukarı şöyle bir tablo

çıkıyor: neoliberal iktisadi politikaya başkaldıran TEKEL işçileri birkaç dağınık eylem yaptıktan sonra nihayet Ankara Kızılay'daki Sakarya Caddesi'nde haftalar süren bir işgal eylemi gerçekleştirir. İşgal eylemi sürerken, TEKEL işçilerinin gasp edilmiş hakları konusunda yüksek yargıda devam eden davada, Türkiye Cumhuriyeti yasaları ve anayasa gereği işçiler lehine kararlar çıkar. Ama hükümetin sürdürmek ve yükseltmek istediği neoliberal iktisadi politikaya karşı gelecekte emsal niteliğinde kararlar halini alacakları için bunlar, liberal burjuvazi, eylemler sırasında işçilere karşı sahaya sürdüğü henüz az sayıda olan sivil toplum kuruluşlarının sayısını arttırma, onların etki alanlarını genişletme, ve hükümet yüksek yargıyı yeniden düzenleyen veya aynı anlama gelmek üzere yargı gücünü yürütmeye bağlayan anayasa değişikliğini halkoylamasına getirdiğinde, birçok sokak eylemi ve il toplantılarıyla söz konusu neoliberal anayasa değişikliğine destek olma yoluna girer. Özetle, Yetmez Ama Evet hareketi, hem başından itibaren iktidardaki tekelci burjuvazinin güdümünde olması, hem çeşitli sollardan ve kimlikçi siyasetlerden fazlasıyla destek almış olması, hem de sözde demokrasi söylemiyle işçileri koruyan yasal barajları ve aynı anlama gelmek üzere cumhuriyetin temel kurumlarını yıkması bakımından, tam anlamıyla bir renkli devrimdir. Ve bu renkli devrim sonucunda, yani anayasal düzenlemeler halkoylamasından galip çıktığında, "emekle toplu pazarlık ve müzakere kategorileri… siyasi düzenin kuruluş sistematiğinden dışarı sürülmeye başlanmıştır."[27]

Bu eleştirinin yeni sollar tarafından geliştirilemiyor olmasının bir nedeni, neoliberalizm kavramıyla, kapita-

---

[27] M. Hardt, A. Negri, *Dionysos'un emeği*, s: 344, çev: E. Başer, İletişim, İstanbul 2007

lizm, para hırsı ya da kâr güdüsü terimlerinin hatalı olarak aynı veya benzer anlamlarda kullanılmasıdır. Çoğu zaman sosyalistler tarafından da paylaşılan bu hatalı kavrayış, kapitalizmin oldukça geniş tarihi ile neoliberalizmin yeni ve özel durumunu birbirine karıştırmaktan ve eşleştirmekten ileri gelir. Ama neoliberalizm, para ya da kâr güdüsü ile doğal ve / veya insani kaynaklara hunharca saldırmak anlamına gelmez (çünkü bunlar kapitalizmin yüzyılları aşan tarihi boyunca hep vardı ve sermayenin egemenliği devam ettiği sürece de hep olacak), ama daha ziyade sömürüye bir anayasal güvence getirilmesi anlamına gelir. Neoliberal anayasalar, liberal burjuvazinin bastırıcılığı karşısında halkın kısmen de olsa nefes alma ve direniş aralığı bulduğu yasama ve yargı sahalarını metinde daraltır ya da onları tamamen siler, buna karşılık yürütmeyi başat güç haline getirir; bundan böyle siyasetin bütünü, kariyerine onyedinci yüzyılda tüccar burjuvazi olarak başlayan ve yirminci yüzyıl sonunda yürütme organını tam anlamıyla teslim alıp onu öteki kuvvetlerden soyutlayarak egemen kılan liberal siyasi temsilcinin dilediği gibi yürütülecektir. Örneğin ABD neoliberalizminde "bir yandan tüm yetkiler doğrudan yürütme organlarında toplanıyor, bir yandan da bunu tamamlayıcı mahiyette, yargı organlarını yürütme organlarının dümen suyuna sokacak bir dönüşüm başlatılıyordu."[28] Bu bakımdan tekrar vurgulamak gerekirse, 2010 anayasal düzenlemesi, hem liberal burjuvazinin öncülüğünde olması, hem yürütmeyi egemen güç kılması, ve ayrıca postmodern çeşitli sol örgütler tarafından doğrudan ve başka sol örgütler tarafından da sandıkta boykot kararı vasıtasıyla dolaylı yoldan

[28] Age, s: 346

desteklenmiş olması nedeniyle, tam anlamıyla emperyalizm güdümlü renkli devrimdir.

***

Özetlemek gerekirse, Türkiye'deki 68 devrimcileri, Leninist üç zaman sentezini izleyerek, geçmiş boyutunda grotesk özdeşleşme nesnesi olarak milli kurtuluşçularla, Mustafa Kemal ile özdeşleşirler (küçük-burjuva radikalizmi), şimdi boyutunda milli kurtuluş devrimini proletaryanın ideolojik öncülüğünde tekrar ederek bir halk devrimi yapma niyetindedirler. "Demokratik halk devrimi, adı üstünde bütün halkın devrimidir. Bu aşamada halk ise, proletarya, köylüler ve şehir küçük burjuvazisidir. Halk devriminin temel güçlerini bu sınıflar teşkil ederler."[29] Gelecek boyutunda ise, anti-emperyalist kurtuluş bu sefer proletarya öncülüğünde gerçekleşeceğinden, geçmişin kayıp ve bastırılmış potansiyelleri uyanacak, dönen fark 1968 hareketini 1923 devriminden farklılaştıracaktır.

Gelelim yeniden-yerliyurtlulaşma safhasına. Burada halkı teşkil eden parçalar, en çok yersizyurtsuzlaşmış parça olan proletarya üzerine yeniden-yerliyurtlulaşacak, Komün tipi devlet ya da proleter demokratizm tesis edilecektir. Dikkat edilmesi gereken nokta, yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi, hem düz çizgideki üç boyutun, geçmiş, şimdi ve geleceğin, hem de yersizyurtsuzlaşma safhasıyla yeniden-yerliyurtlulaşma safhasının eşzamanlı olduğudur. Halk proletarya öncülüğünde yersizyurtsuzlaşırken, zaten o sırada onun üzerine yeninden-yerliyurtlulaşmaya da başlar. Ve daha sonra Komün tipi devlet, kapitalizmin çerçevesinden çıkarak sosyalizme ilerlemeye, onu geliştirmeye başlayacaktır.

---

[29] *Toplu Yazılar*, s: 200

Öte yandan yukarıda saydığımız tüm önlemlere başvurarak karşı-devrim, doğal bir refleks olarak ve bilimsel sosyalizmin ilkelerini sezercesine, mevcut olayı şiddetle bastırdıktan ve ardından anti-emperyalist üçüncü dünyacı hareketleri sola unutturduktan sonra (bu bağlamda Fransa'daki yeni filozofların yerini Türkiye'de sol liberaller alır), derhal zaman sentezlerinden geçmiş boyutuna dönerek bu sefer onu boğmaya başlar (bir kez daha ilkinin zemininde atipik tekrar gerçekleşmesin diye). Grostesk özdeşleşme nesnesi olarak 1923 milli kurtuluş devrimi bir yandan Batı emperyalizminin hedefi haline gelir (hem liberal akademik yazında hem de Kemalist aydınlara şiddet kullanarak), öte yandan 68 sonrası ve daha geniş olarak 1980 sonrası yeni-sol tarafından, bundan böyle tekrarlanması gereken değil fakat aşılması, geride bırakılması, unutulması gereken bir devrim olarak tanıtılır ya da hatırlanır. Daha doğrusu ancak tekrarlanarak aşılabilecek değil ama tekrarlanmadan aşılması gereken bir devrim olarak. Elbette tekrarsız aşma fiilinin de çeşitli biçimleri vardır: bazen geçmişteki devrim tahrif edilir, karalanır ve ona başvuru adeta utanılacak bir durum haline getirilir (Robespierre, Stalin ve Atatürk'ün başına tarih yazımında sıklıkla geldiği gibi), bazense geçmiş, saygı, hürmet, hayranlık çerçevesinde korunarak, ama yalnızca bu çerçevede korunarak, özdeşleşme nesnesi değil ama ampirik bellekte geride kalmış güzel bir hatıra, yalıtık bir nokta haline getirilir... ve ayrıca bu iki uç biçim arasındaki tüm örnekler. Ancak her durumda amaç aynıdır: geçmişin intikam talep eden potansiyellerini daha parlar parlamaz tarihin tozlu sayfalarına geri göndermek. Bu emperyalist müdahale neticesinde ortaya çıkan sonuçlardan birinin sosyalist yersizyurtsuzlaşma fikri (katatoni), bir diğerinin geçmişsiz, köksüz ya da Türkiye özelinde söylemek ge-

rekirse ulusal-olmayan (anti-emperyalist olmayan) halk devrimi, yani renkli devrim (heteroklit) olduğunu görmüştük. Devimci makine (başlangıçtaki sağlıklı beden), ilkinde kontrolsüz bir atılımla en uca zıplar, geçmişten yararlanmadan ve sahada ittifaklara izin vermeyerek muazzam bir umut ve müthiş bir hızla duvara çarpar ve nehre düşer, hareketsiz, üretimsiz, ümitsiz boş bir bedendir artık; ve ikincisinde bir kara delik gibi, kapsayabildiği kadar çok parçayı (sınıfı, partiyi, zümreyi, kimliği, görüşü, talebi vb.) kapsamaya çalışarak otoriter iktidar karşısında bir özgürlük tümörü oluşturmaya kalkar ve bir noktadan sonra liberal ideoloji öncülüğünde bir devrim karikatürü haline gelir. "Her an, her saniye, bir hücre daha kanserli hale gelir, çıldırır..."[30] Bu aşamadan sonra ya hızla dağılacak ya da parçaları kısmen bütünleşik halde tutacak bir harç görevi gören emperyalizm tarafından kullanışlı hale gelecektir. Süreç faşizmin homojen kanseröz yayılışına çok benzemektedir, ancak şu farkla: faşizmde tüm parçalar büyük burjuvazi üzerine yeniden-yerliyurtlulaşarak aynı şarkıyı söylerken, renkli devrimde parçalar bulundukları konumları ve aralarındaki farkları keskin bir biçimde korurlar ama ortak bir özgürlükçü türkü tutturmaya çabalarlar. Gerçek bir devrim ya da yığınsal yersizyurtsuzlaşmada olduğu gibi, parçaların yersizyurtsuzlaşarak, yani hem proletarya öncülüğünde bağlanarak hem de kendilerinden farklılaşarak bir nakarat (bir ruh, ulus, ülke vb.) bulması ise hem faşizme hem de renkli devrime yabancıdır.

İlginç olan şey, ilk bakışta birbirini dışlıyormuş gibi görünen bu iki tercihin, yani sosyalist yersizyurtsuzlaşma ile renkli devrimin arasında da çokça gelgit olduğu, kişi-

---

[30] *Mille Plateaux*, s: 201

lerin ve grupların birinden ötekine değişik hızlarda kaydığı ve bazen derin bir pişmanlıkla öncekine geri döndüğü vakıasıdır. Bazense aynı grupların her iki bakış açısını da içerebilme kıvraklığı. Çünkü görünüşte ortak bir yanları bulunmamasına, bambaşka teorik ve pratik öncüllerden beslenmelerine karşın, dışladıkları açısından, bir başka deyişle tekrar olarak devrim nosyonuna her ikisinin de şiddetle itiraz etmesi nedeniyle, belirli ve kritik noktalarda yine de kesişebilmektedirler. Bu tekrarsız devrim yaklaşımlarını kaba bir çerçevede ortaya koyabilmek amacıyla, Kemalizmin atipik tekrarına değil ama onun kesinkes aşılması fikrine başvurarak bu konuları teorize eden Metin Çulhaoğlu'na bakalım; şöyle yazıyor: "yani bundan sonra herhangi bir siyasi hareket Kemalizme hiçbir referansta bulunmayacaktır iddiasında değilim, ama en azından 12 Eylül'den sonraki şu on bir sene içinde, bu ihtimalin çok büyük ölçüde zayıfladığı kanısındayım. Onu da şuna bağlıyorum; Türkiye'de yaşanan siyasi pratik, amorf da olsa, Kemalizmi likide etmiştir. Nitekim bu likidasyonun sonucu olarak bugün Kemalizmle, kendi bütünlüğü olan bir ideoloji olarak değil, tek tek bazı öğelerine referans yapılarak ilişki kurulabilmektedir. Sözgelimi, 'bugün Kemalizm şudur, biz de bunun izleyicisiyiz' diyen siyasi hareket ya yoktur ya da varsa bile bunun ciddi bir teorik temeli yoktur..."[31] Dikkat edilecek olursa, yazarın tekrar nosyonunu reddettiği ama birbirini görünüşte dışlayan sosyalist yersizyurtsuzlaşma ve heteroklit tarzı bir araya gelme olasılıklarından herhangi birine de kapıyı kapatmadığı görülüyor. Bu ve çokça başka örnekler üzerinden görüleceği üzere yeni sol, 12 Eylül 1980 emperyalist müdahalesinin amaçlarına uygun bir biçimde

---

[31] M. Çulhaoğlu, s: 622, alıntı O. Koçak, *Kemalizmi aşmak?* içinde, *Modern Türkiye'de siyasi düşünce, cilt 8, sol*

geçmişten koparak, yani tekrar olarak devrim nosyonundan vazgeçerek, bir başka deyişle kendi siyasi takvimini karşı-devrimin taktikleri ve gerekliliklerine göre yeniden düzenleyerek, yeni ve ama bugüne kadar herhangi bir sonuç vermemiş alternatif çıkış arayışlarına başvurmuştur (katatoni ya da heteroklit). Benzer süreçlerin başka birçok ülkede de yaşandığını belirtmemiz gerekir: "Allen ve diğer sözü geçen akıl hocalarının müdahalesi, 'ulusal-halkçı' ajandanın yerine enternasyonalist olanını koydu... proleter ve sosyalist ilkeler, ironik olarak ABD komünist partisinden güvenilir bir öğretici / danışman vasıtasıyla, girişimci bireycilik ve ABD tarzı çoğulculuk ile değiştirildi."[32]

[32] E. S. Juan, *Gramsci's theory of the "national-popular"*, alıntı *Perspectives on Gramsci, politics, culture and social theory* içinde, s: 179, ed: J. Francese, Routledge, Abingdon 2009

VEKTÖREL KAVRAYIŞ

TİPİK BURJUVA DEVRİMİ

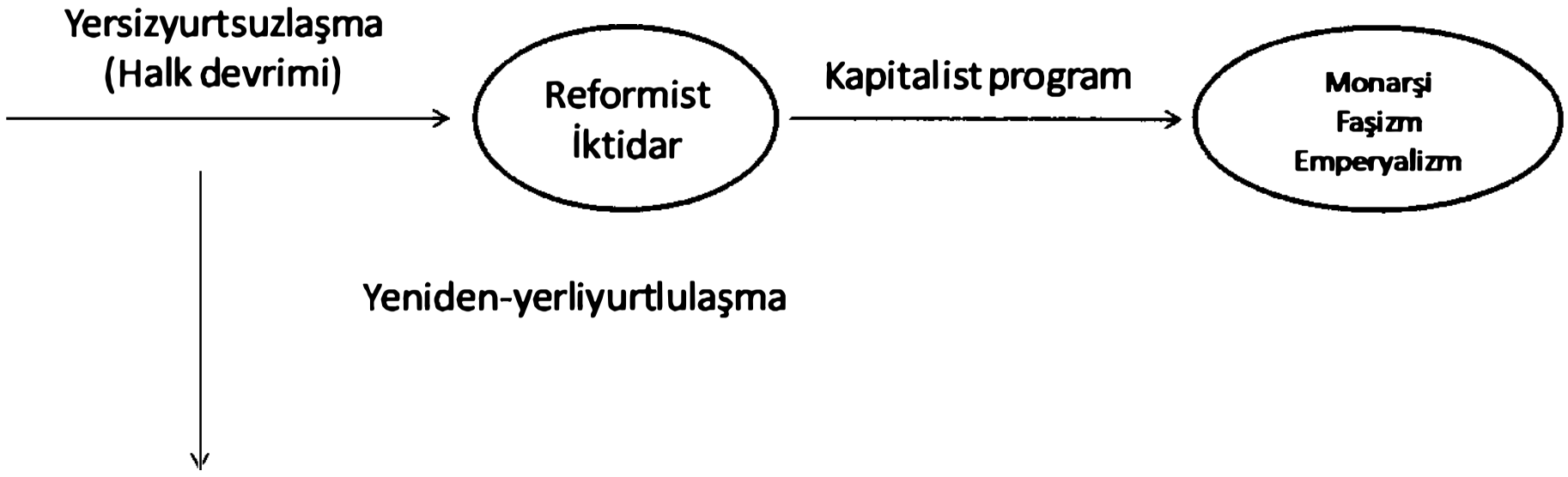

1. Tipik (bilindik yolla tamamlanmış) burjuva demokratik devrimi: Liberal burjuvazi öncülüğünde halk devrimi reformist iktidar üzerine yeniden-yerliyurtlulaşır. Uygulanan piyasacı program, bir noktadan sonra ve ele alınan ülkenin koşullarına göre, ya eski rejimi (monarşiyi) diriltmeyi ya da korumayı seçecek, ya emperyalizme teslim olacak, ya büyük burjuva diktatörlüğüne (faşizme) dönüşecek, ya da ancak sermaye ihraç edebildiği oranda liberal demokratik kurumları koruyabilecektir.

2. Küçük-burjuva radikalizmi: Küçük-burjuva radikalleri öncülüğünde halk devrimi, ilerici iktidar olarak yeniden-yerliyurtlulaşır. Ontolojiden ekonomiyi silen saf siyaset bir noktadan sonra liberal burjuvazinin gerici çıkarlarıyla çatışacağı için, süreç içinde kamu güvenliği tesis edilir (örn. eğitim seferberliği, köy enstitüleri, halkevleri, hıfzıssıhha, sağlıkta sosyalleşme vb.) ve serbest piyasayı yok etmeksizin kamucu iktisadi önlemler alınır (örn. ulusallaştırmalar, kamu iktisadi teşebbüsleri, fiyat tarhları, yabancı imtiyazlarının kaldırılması vb.).

LENİNİST İKİ AŞAMALI KESİNTİSİZ DEVRİM

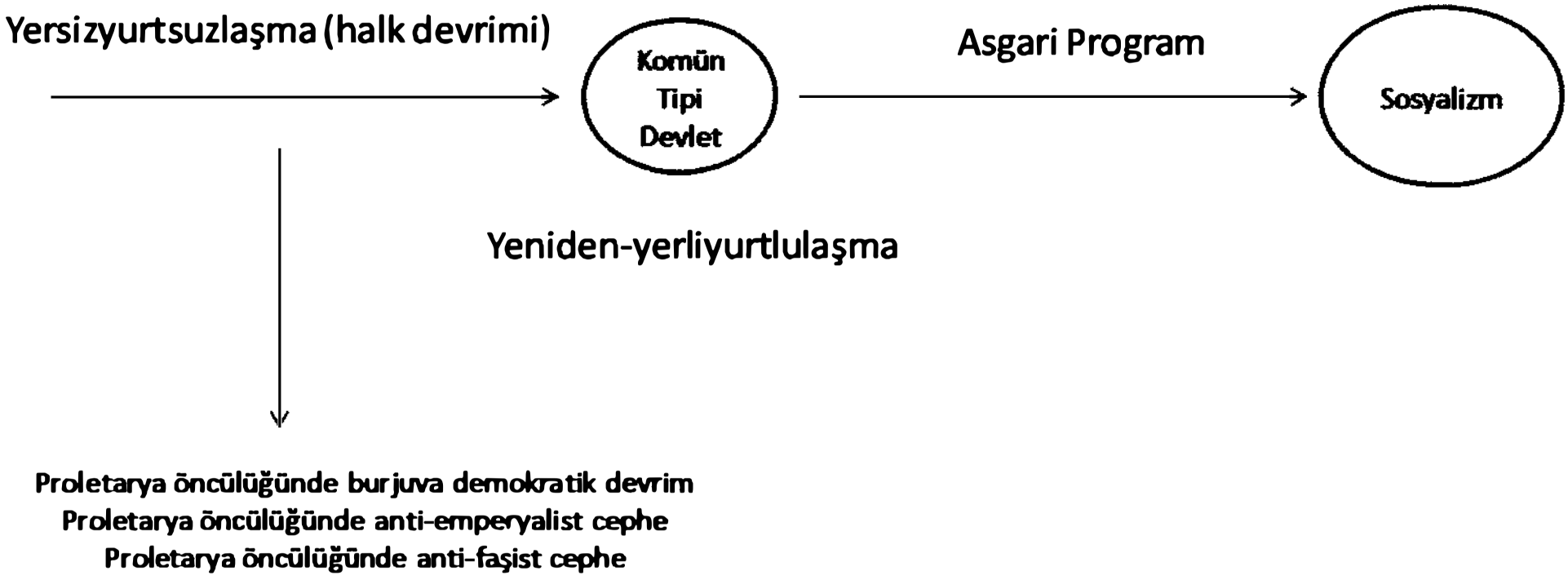

3. Leninist iki aşamalı kesintisiz devrim: Proletarya öncülüğünde halk devrimi, Komün tipi devlet olarak yeniden-yerliyurtlulaşır. Asgari program, sosyalizmi enjekte etmekte aceleci olmaksızın, ancak uygun devrimci önlemlerle adım adım sosyalist kuruluşu sağlar.

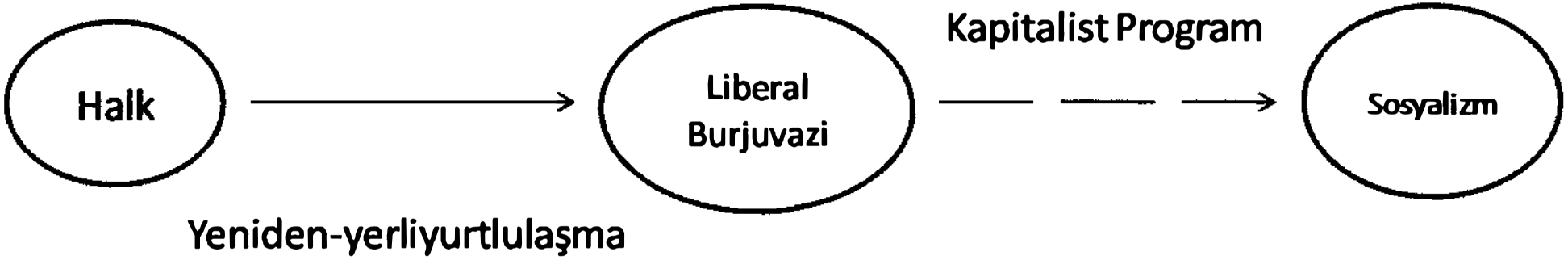

4. Bernstein'da halkın örgütlü gücü liberal burjuvazi üzerine yeniden-yerliyurtlulaşmalıdır. Uygulanacak kapitalist yöntem, işçi sınıfının kazanılan hakları hesaba katıldığında, ulusu adım adım sosyalizme taşıyacaktır.

KAUTSKY

5. Kautsky'de halk devriminin yeri yoktur. Proletaryanın örgütlü gücü devrime hazırlıklı olmalı ve altyapı krizi başgösterdiği anda sosyalist devrimi yapmalıdır.

TROÇKİZM

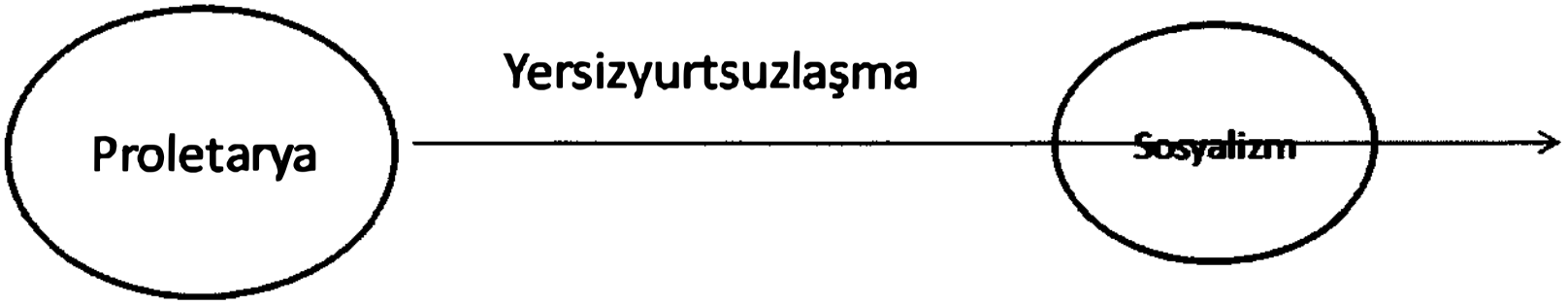

6. Troçki'de halk devriminin yeri yoktur. Proletaryanın örgütlü gücü sosyalist devrim için çalışmalıdır, ama sosyalizm bir organizasyon olmasının yanı sıra yersizyurtsuzlaşma olarak tahayyül edildiğinden, tek ülkede asla tam olarak gerçekleşmeyecek ve sürekli hale gelecektir.

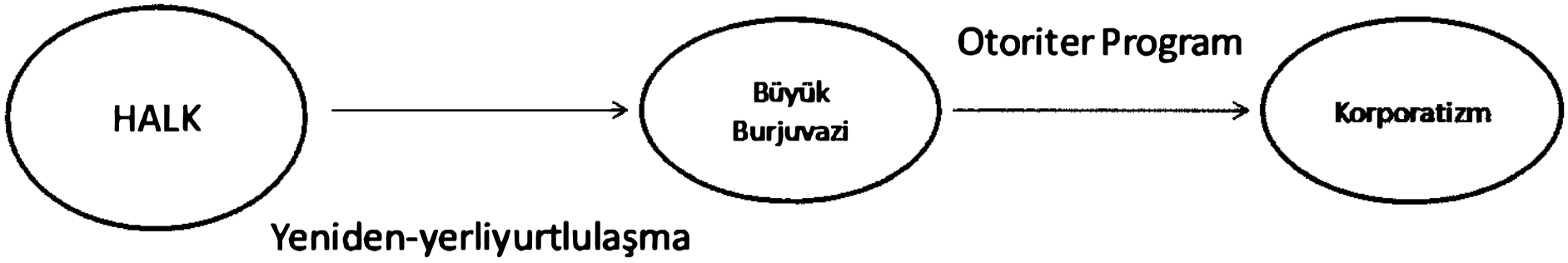

7. Faşizmde halk büyük burjuvazi üzerine yeniden-yerliyurtlulaşır. Uygulanan tekelci kapitalist program, uzlaşı adı altında işçi sınıfını korporasyonlarda hareketsiz hale getirecek şekilde organize olur (bir bakıma neoliberalizme benziyor, ancak günümüzde sendikalar işlevsizleştiği, güvenceli emek yaşamı aşındığı ve işsizlik tehdit edici boyuta geldiği için, neoliberalizmde korporasyon tarzı uzlaşma mekanizmalarının yerini günlük yaşamın kaygısı almıştır).

LACLAU ve MOUFFE

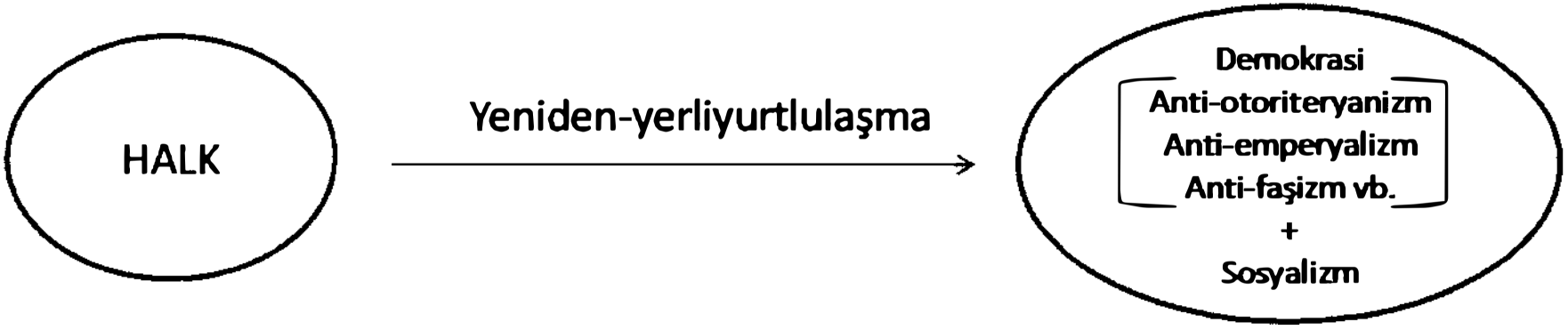

8. Laclau ve Mouffe'de halk, herhangi bir sınıfın öncülüğünde olmaksızın demokratik iktidar olarak yeniden-yerliyurtlulaşır, öte yandan sosyalizm de radikal demokrasinin öğelerinden biri olacaktır.

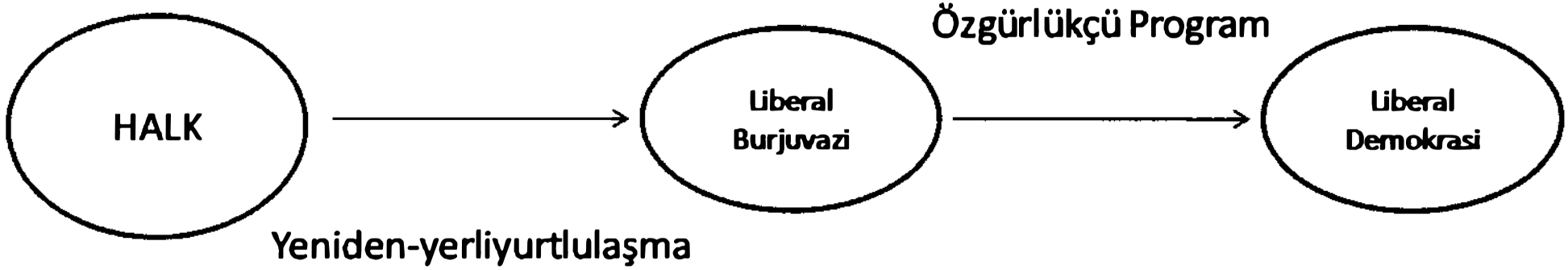

9. Renkli devrimde halkı teşkil eden parçalar otoriter iktidara karşı emperyalizm destekli liberal burjuvazi üzerine yeniden-yerliyurtlulaşır. Uygulanan özgürlükçü ve piyasacı program liberal demokrasiyi tesis edecektir.

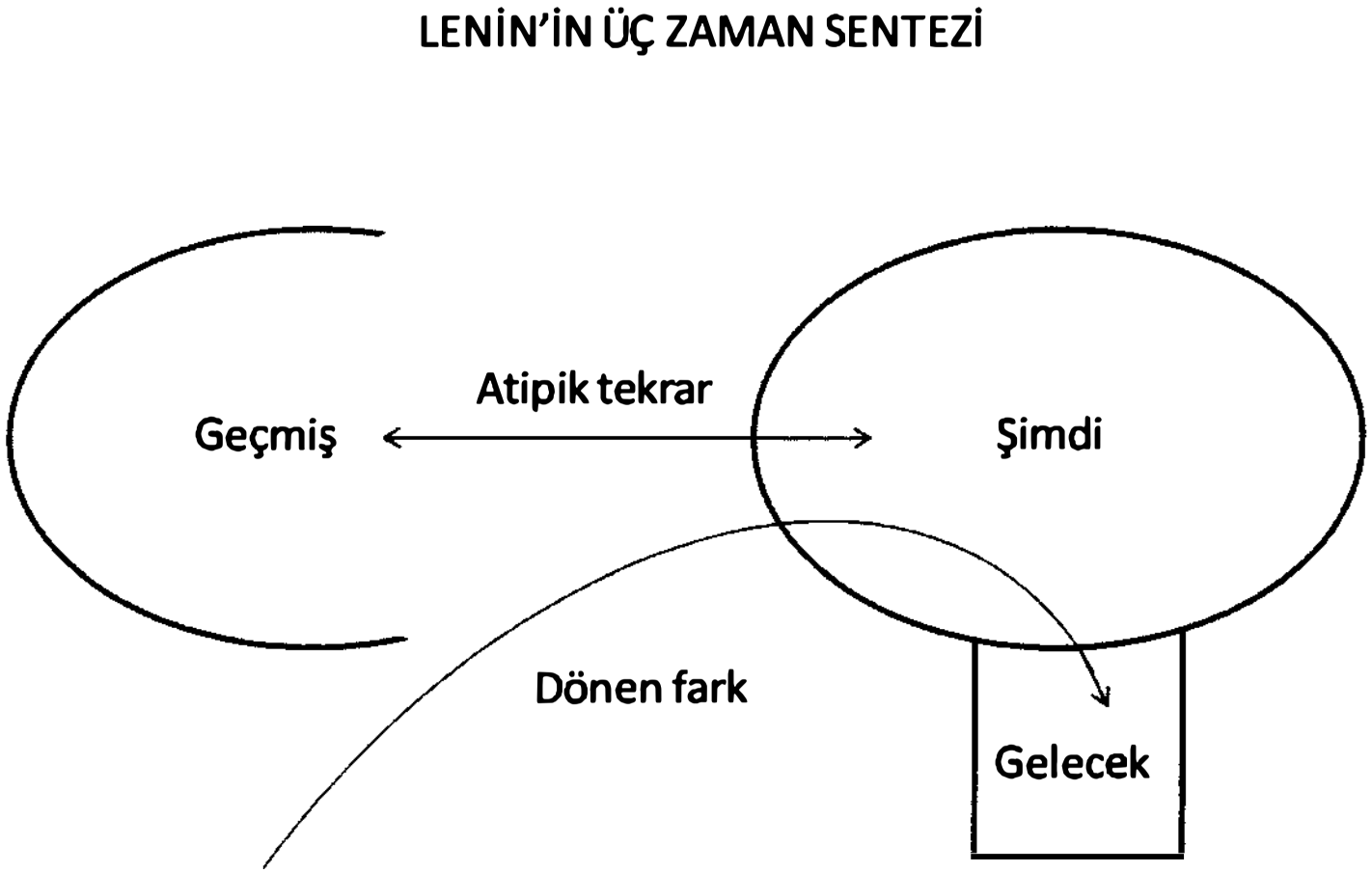

10. Lenin'in üç zaman sentezi: Küçük-burjuva radikalleri öncülüğündeki halk devriminin (geçmiş) proletarya öncülüğündeki atipik tekrarı (şimdi), farkın geri dönüşüne neden olacak ve devrimin kapısını geleceğe açacaktır. Örneğin Jakobenizmin Bolşevikler tarafından atipik tekrarı ya da 1923'ün Türkiye 1968'i tarafından atipik tekrarı.

SONSÖZ

Başta söylemiş olduğumuzu yinelemek gerekirse, geçmişe dönme seçeneği de tuzaklarla dolu ve en tehlikeli tuzaklardan birini de kaba tekrar oluşturuyor; unutulmamalıdır ki bugün istense de ne 1923 ne de 1968 özensiz ve kabaca tekrarlanabilir. Çünkü zarlar kaçınılmaz olarak bugün atılacak ve ne olacaksa yine bugün olacaktır. Tekrar olarak devrim, geçmişin potansiyellerini diriltecek ancak çağın nesnel verileriyle sarmaş dolaş halde sunacaktır bunlar kendilerini. Örneğin bugün üretimin biçimi ve işçi sınıfının konfigürasyonu değişmiştir, sanayi proletaryasının yerini büyük ölçüde hizmet sektörü çalışanları almış, sınıf kendi içinde dağınık ve çok katmanlı bir yapı haline gelmiştir; bunların yanı sıra emperyalizmin biçimi değişmiştir; açık işgal, önce gizli (mali) işgale dönüşmüştür, bugünse küreselleşme tanımı altında bütünleşik pazarların, bu yetersiz kaldığında ise etnik ayrılıkçı ya da kökten dinci terör örgütlerinin dayattığı zorlamalar ve çıkmazlarla sunmaktadır kendisini (gerçi ilk iki biçimi sürekli olarak yeniden-üretmekten de kaçınmaz ve varlığı

bu yeniden-üretimlere bağlıdır). Dahası, bilgi ve haberleşme teknolojileri muazzam bir gelişkinlik düzeyine varmış, üretim, dağıtım ve tüketim döngülerinin yeni biçimleri ortaya çıkmış, şehirleşme ve ulaştırmada farklı düzenlemelere gidilmiş, karmaşık insan-makine düzenekleri belirmiştir. Dolayısıyla devrimci tekrar, bu ve benzer noktaların tümünden geçecek ve zorunlu bir dolayıma uğrayacak, tüm bu değişkenler nedeniyle gelecekteki sosyalizmler yirminci yüzyıl reel sosyalizmlerinden kaçınılmaz olarak farklı olacaktır.

İkinci dolayım tarihsel ve bölgesel / coğrafi koşullardan ileri gelir; Lenin'in belirtmiş olduğu gibi, her yere uyan, kapsayıcı, soyut ve genel bir kural yoktur, devrim ister istemez her ülkenin özel koşullarından geçecek ve farklılaşacaktır. Tersinden bakacak olursak, yaşadığı ülkenin özel koşullarını hesaba katmayan, sekter, maceracı ve çocuksu (sol komünist), ve deneyimlerle sabit olduğu üzere çoğu zaman işe yaramaz eylem pratikleri öneren devrimciler, komünizmi emperyalizmin işine gelecek şekilde küçültüp marjinalleştirme yoluna girer ve daraltırlar (Komünizm bugün algılandığı gibi her daim uçuk bir ideoloji değildi, popülerliğini son birkaç on yıl içinde nasıl hızla yitirdiği özenli çalışmaları gerektirir). Bu yüzden gerçek devrimciler her durumu kapsayan soyut kuralları icat etmek yerine, tarihin ve coğrafyanın sunduğu imtiyazlı noktaları araştırmalıdır.

Üçüncü dolayım ülkelerin aktüel siyasi durumlarıyla ilgilidir. Örneğin bugün ve uzun zamandır kabul edilmelidir ki, Türkiye'de Kürt sorununu inkâr ederek sol siyaset yapmak mümkün değil. Ancak sol siyasetin liberal demokratik söyleme ya da emperyalizm destekli renkli devrime dönüşmesini engellemek amacıyla, öncelikli olarak eşitlikçi çözüm ve anti-emperyalist ilkeler göz önünde

bulundurulmalıdır. Birkaç kaba hedef belirlemek gerekirse: ulusal bütünlük içinde yurttaşlık bağı korunmalıdır, bölgenin sosyo-ekonomik yapısı düzenlenmeli ve feodal kalıntılar temizlenmelidir, geri kalmış illerde tarımsal ve sınai üretimin hacmi arttırılmalıdır; öte yandan Kürt dili ve edebiyatının korunması ve zenginleştirilmesi için özel önlemler alınmalıdır. Ancak Kürt sorununun emperyalist ilhakın aracı olmasının önüne de kesinlikle geçilmeli, bu yöndeki gerek demokratik kimlikçi sol liberal söylemlerle, gerek şiddet yanlısı parçalayıcı hareketlerle azami kuvvetle mücadele edilmelidir. Eşitlikçi, halktan yana ve anti-emperyalist politika, bölgenin emperyalizm tarafından balkanlaştırılmasına izin vermeyecek, ulus devletlerin sınırlarında Batı yayılmacılığını dizginleyecektir (solun global ölçekte görmezden gelemeyeceği ve mutlak surette hesaba katması gereken ekolojik mücadele, feminizm ve LGBTİ hareketleri için de yine benzer bir titizlik gerekiyor).

Dördüncü dolayım solun kendi içindeki teorik zenginliği ve tartışmalarından ileri gelir. Eleştirel olan her şeyi dejenerasyon ya da sapma olarak yargılamak yerine, parti örgütlenmesi ve toplumsal örgütlenmenin çağa uygun yeni, yaratıcı ve işe yarar biçimleri mutlak surette korunmalı ve desteklenmelidir. Kaba tekrarın tuzaklarına düşmeden, solu takıntı-zorlama devrelerine hapsetmeyerek, eleştirel düşüncenin vaat ettiği kullanışlı potansiyeller değerlendirilmelidir. Başka türlü ifade etmek gerekirse, ülke ve toplum gerçeğiyle temas kurup oluş bloğu kurabilen teori, yalnızca tercüme yoluyla elde edilen ve işbirlikçi aydınlar aracılığıyla dayatılan bilgiden ayrışacak ve devrimci süreçlerin parçası haline gelecektir (Nietzsche'nin "hakikat istenci" kavramıyla işaret ettiği idealist tuzağın üstesinden ancak bu yolla gelinebilir).

Ama bütün bunlara karşın devrimci ilkeler değişmeyecektir. Çünkü bu ilkeler bazı kitaplardan, bazı teorisyenlerden ya da kolayca reddedilebilecek sol doktrinizmden değil, zaman sentezlerinden türetilmiştir. Buna göre geçmişsiz bir olay da (yarı-anarşist Troçkist yaklaşımlar ya da neo-anarşizan atılımlar), olaysız bir geçmiş de (kaba tekrarın tüm biçimleri veya her türlü nostalji) artık mümkün ve kalıcı değildir. Olay ve tekrar olarak devrim, karakteri gereği proletarya öncülüğünde ulusal kurtuluşçu ve aydınlanmacı halk devrimi olarak vuku bulacak, müttefikleriyle birlikte büyük burjuvazi ve emperyalizme karşı tarihsel bir zeminde ve yığınsal yersizyurtsuzlaşma temelinde gelişecektir (veya ancak bu koşullar altında yirmi birinci yüzyılın sosyalizmini tesis edebilme gücüne sahip Komün tipi devleti tesis edebilecektir). Buna göre örneğin Türkiye'de ne artık ulusal kurtuluşun atipik tekrarına başvurmadan sosyalizm mümkündür, ne de artık atipik tekrara başvurmadan ulusal kurtuluşçu kalmak. Tekrarı hesaba katmayan ya da şiddetle reddeden düşman kardeşlerse, yani proletarya öncülüğünde anti-emperyalist halk devrimi fikrine uzak duran sekter sosyalist atılımlar da (katatoni), emperyalizm destekli renkli devrim formülleri de (heteroklit) zaten konu ve ilgi dışıdır. Bilimsel sosyalizmin ilkelerini içinde bulunduğumuz siyasi ve tarihsel şartlar da kanıtlamıştır ki, bugün Türkiye'de önce milli kurtuluşçu olmadan nihayetinde sosyalist olmak artık mümkün değildir.

***

Son olarak, Deleuze ve Guattari'den yola çıkarak nasıl olup da neo-anarşizan bir politikayı değil ama geleneksel Marksist Leninist bir tutumu seçtiğimizin hesabını vermemiz gerekiyor. Aslında sıklıkla düşülen hatalardan bir tanesi, mikro-politik ve makro-politik düzeylerin bir-

birine karıştırılması, ve potansiyelleri içeren gücül alanı devletlerin politik düzeyine karşılık düşen aktüel alana olduğu haliyle aktarma girişimidir. Örneğin bu girişimde, özgürlük ve eşitlik gibi mikro-politik fikirler, makro-politik kurumsal düzeyde birer gerçekleşme talep etmekten ziyade, oracıkta hazır bekleyen ama insanların bir sebeple başvurmadığı makro siyasi tercihler olarak göz önüne alınır. Bir başka ve ilkine çok benzer bir hata ise, devletlerin ve kurumların bulunduğu makro-politik alanı ve içerdiklerini bütünüyle karalayarak ve böylelikle mikro-politik alanı haddinden fazla öne çıkararak, kontrolsüz ve anarşizan atılımlar yapma hevesidir. Dikkat edilecek olursa bu hataların ikisi de bize apolitik bir yaklaşımı hediye edecektir, çünkü güncel politikadan radikal nihilist bir kopuş, yani devrimin şenliklerle, festivallerle, maceralarla karıştırılması, tortu düzeyinde bile ürün bırakmayacak ve hızla sönüp gidecektir. *Moby Dick*'de İsmail'in pasif nihilizmi, yani nesnel ve aktüel sahayı haddinden fazla önemseyerek eylemsizliğe başvurması ne kadar apolitik bir tercih ise, Kaptan Ahab'ın gücül sahayı haddinden fazla önemsediği radikal nihilizmi, geriye hiçbir gerçek ürün bırakmayacak biçimde kendisini ölüme sürüklemesi de o ölçüde apolitiktir. "Ahab boşluğa, gücüle temas etme uğruna fiili varoluşunu feda etmeye hazırsa, İsmail de kendine fiiliyatta yer açma uğruna gücülü feda etmeye hazırdır."[1] Başarılı bir devrimci politika ise, iki saha arasında sağlam dikişler atarak devrimci potansiyelleri kurumlar içinde yakalamaya ve onları istikrarlı kılmaya çalışacaktır. Çünkü özgürlük ve eşitlik, oldukları haliyle bizi bekleyen güncel siyasi tercihler değil, makro-politik kurumlar vasıtasıyla fiili hale gelen, kendilerini dolaylı

[1] *İsyan, devrim, eleştiri*, s: 43

halde sunan ve asla tam olarak edimselleşmeyen mikro-politik potansiyellerdir.

Anti-Ödipus'taki şu meşhur cümleyi anımsayalım: "birisi bize hiç şizofren görüp görmediğimizi sormuştu, hayır hayır, hiç görmedik."[2] Görülemiyor olmasının nedeni hiç akıl hastanelerine ziyaret yapılmamış olması değildir, tersine şizofrenik potansiyellerin kurumlar tarafından yakalanmış olması ve ancak dolaylı yoldan görünebilmeleridir. Bugün hiç doğrudan şizofren ya da hiç doğrudan göçebe görülemiyor olması gibi, özgürlük ve eşitlik de ancak kurumlar tarafından ikincil olarak sergilenecek, bir başka ifadeyle, fiili hale gelmeleri sosyalist kurumları gerektirecektir. Joe Hughes, Deleuze'ün Rousseau ve Hume okumalarına başvurarak bu mekanizmayı şöyle açıklıyor: "tutkular ya da mikro-politika dünyasına kurumun bu tarz dâhil edilişi belki de *Amprisizm ve Öznellik*'te[3] kurumların merkezi özelliğidir. [Deleuze], kurumun bir ihtiyacın karşılanması olarak nasıl anlaşılabileceğini, ama aynı zamanda ihtiyaçların doyurulması ve tutkuların yeniden yönlendirilmesiyle kurumların ihtiyaçlarımızı ve algılarımızı nasıl değiştirdiğini açıklar. Deleuze daha sonra, çıkarlarımızı yeniden yönlendirirken kurumların 'çıkara daha birçok güdü eklediğini açıklar'... *Eğilimler (la tendance), onları doyurmak için organize ettiğimiz araçlardan asla soyutlanamaz.* Bu ilkin, kurum ile eğilimin içkin olduğu anlamına gelir, ama ikinci ve bunun sonucu olarak eğilimimizi doyurmak için organize ettiğimiz şeyin, kurumun, bu güdüyü sadece doyurmadığı anlamına gelir; onu şekillendirir ve ona temel niteliklerini

---

[2] *Anti-Ödipus*, s: 547

[3] G. Deleuze, *Ampirizm ve öznellik*, Norgunk, İstanbul 2008

verir."[4] Fakat bunun tersi de doğru. Kurumların güdüleri yakalaması gibi, mikro-politika da kurumlara ihtiyaç duyar. Örneğin "yeterli besin ve sağlık yardımı yokluğunda hiçbir beden gelişmez. Mikro-politik müdahaleler makro çözümleri gerektirir… Mikro-politik olanlarla makro-politik olanlar beraber ilerler. Biri yokken diğeri de yoktur"[5] diye yazıyor Massumi. Görüleceği üzere, çokça başvurulan anarşist antropolojilere, hem Hughes hem de Masssumi'nin Deleuze okumasında pek rastlanmıyor. Dolayısıyla yeni-sol adına kurumları ve makro-politikayı ihmal eden her entelektüel girişim, en azından diyebiliriz ki başka türden Deleuze okumalarının tarafına düşecektir.

[4] J. Hughes, *Deleuze'den sonra felsefe*, s: 163, çev: F. Ege, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 2014
[5] *Politics of affect*, s: 81

KAYNAKLAR

Agosti, Palmiro Togliatti: a biography, I.B. Tauris, London 2008

Akın, *Uluslararası Etkileşim Yapısı İçinde Türkiye Sol Hareketinin Önemli Polemikleri* (*Modern Türkiye'de siyasi düşünce, cilt 8, sol*)

Aksoy, *Türkiye'de kamu iktisadi teşebbüsleri: genel bir bakış*, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 27, Haziran 1994

Anderson, *In the tracks of historical materialism*, Verso Books, London 1983

Atatürk, *CHP 4. Kurultay konuşması*, 1935

Badiou, *İdeası Komünizm olan şeyin gerçeği de sosyalizm midir?* (Komünizm Fikri, Berlin Konferansı, Metis, İstanbul 2010)

Badiou, *Tarihin Uyanışı*, çev: Murat Erşen, Monokl, İstanbul 2011

Badiou, *Yüzyıl*, çev: Işık Ergüden, Sel, İstanbul 2010

Başkaya, *Türkiye'de sol hareketin ideolojik geri planı üzerine bazı gözlemler* (Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 8: Sol, İletişim Yayınları, İstanbul 2007)

Baysoy, Özer, *Politik felsefede içkinlik düzlemi, Gilles Deleuze ve Antonio Negri*, (*Dışarıdan düşünmek* içinde, ed: Ö. Faruk, Chiviyazıları yayınevi, İstanbul 2016)

Besse, Milhau, Simon, *Lenin, felsefe ve kültür*, çev: R. Köymen, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1997

Bonev, *Birleşik cephe, halk cephesi, vatan cephesi*, çev: M. Yetkin, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1977

Buchanan, *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipus'u*, çev: F. Ege, H. Erdoğan, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 2014

Bumin, *68 Türkiye'de yaşandı mı?*, Birikim dergisi, Mayıs, İstanbul 1998

Brunk, *Emiliano Zapata, revolution and betrayal in Mexico*, University of Mexico Press, Mexico city 1995

Castro, *Latin Amerika Üzerine*, çev: M. Sarıali, Evren Yayınları, İstanbul 1978

Castro, *The second declaration of Havana* (walterlippman.com)

Conway, *Hugo Chávez and Bolivar* (cristopherconway.wordpress.com)

Çayan, *Toplu yazılar*, Su yayınları, İstanbul 2016

Deleuze, *Ampirizm ve öznellik*, Norgunk, İstanbul 2008

Deleuze, *Bergsonculuk*, çev: H. Yücefer, Otonom Yayıncılık, İstanbul 2005

Deleuze, *Deux régimes de fous*, Minuit, Paris 2003

Deleuze, *Différence et répétition*, PUF, Paris 2015

Deleuze, *İki delilik rejimi*, çev: M. E. Keskin, Bağlam, İstanbul 2009

Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders*, çev: U. Baker, Kabalcı, İstanbul 2007

Deleuze, Guattari, *Anti-Ödipus*, 2. Baskı, çev: F. Ege, H. Erdoğan, M. Yiğitalp, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 2014

Deleuze, Guattari, *Mille Plateuax*, Minuit, Paris 1980

Diken, *İsyan, Devrim, Eleştiri*, Can Evren, Metis, İstanbul 2013

Dimitrov, *The fascist offensive and the tasks of the communist international in the struggle of the working class against fascism*, Main report delivered at the seventh world congress of the communist international, Selected Works, Volume 2, Sofia Press, Sofia 1972 (marxists.org)

Duan, *On the socialist revolution in Vietnam* (marxists.org)

Ege, *68'in yansıması olarak Anti-Ödipus* (*Gilles Deleuze: Ortadan başlamak*, YKY Cogito, ed: H. Yücefer, İstanbul 2016)

Engels, MEW; (E. Bottigelli, *Genesis du Socialism Scientifique* içinde, Edition Sociales, Paris 1967)

Faulkner, *Chavez, Venezuela an the Bolivarian revolution*, 2013 (counterfire.org)

Fields, *French Maoism*, (*Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipus'u*)

Freud, *The Unconscious* XIV (2nd ed.), Hogarth Press, 1955

Gezmiş, Aslan, İnan, *THKO savunma*, 68'liler Birliği Vakfı, İstanbul, 2016

Gott, *Hugo Chavez ve Bolivarcı devrim*, Yordam Kitap, İstanbul 2008

Gramsci, *Komünist partiye doğru*, çev: A. Kanat, Belge, İstanbul 1998

Grineviç, *Küba, devrimin geçtiği yol*, çev: M. Beyhan, Bilim ve sosyalizm yayınları, Ankara 1999

Hardt, A. Negri, *Dionysos'un emeği*, çev: E. Başer, İletişim, İstanbul 2007

Hardt, Negri, *İmparatorluk*, çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı, İstanbul 2008

Holloway, *Crack Capitalism*, Pluto Press, New York 2010

Hughes, *Deleuze'den sonra felsefe*, çev: F. Ege, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 2014

Juan, *Gramsci's theory of the "national-popular"*, (*Perspectives on Gramsci, politics, culture and social theory* içinde, ed: J. Francese, Routledge, Abingdon 2009)

Kautsky, *Verschwörung oder Revolution*? (E. Laclau, C. Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy,* Verso, Londra 2014)

Klugmann, önsöz (P. Togliatti, Faşizm *üzerine dersler*, çev: Ş. Yalçın, Y. Demirekler, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1995)

Koçak, *Kemalizmi aşmak? (Modern Türkiye'de siyasi düşünce, cilt 8, sol)*

Laclau, *On Populist Reason*, Verso, London 2007

Laclau, *Politics and ideology in marxist theory*, Verso, London 2011

Laclau, *The rhetorical foundations of society*, Verso, London 2014

Laclau, Mouffe, *Hegemony and socialist strategy*, Verso, London 2014

Lefebvre, *The coming of the French revolution*, çev: R. R. Palmer, Princeton University Press, Princeton 2015

Lenin, *Can Jacobinism Frighten the Working Class?*, Lenin Collected Works, Progress Publishers, Moscow, 1977 (marxists.org)

Lenin, *Collected Works*, Vol. 29 (marxists.org)

Lenin, *Demokratik devrimde sosyal demokrasinin iki taktiği*, çev: M. Erdost, Sol Yayınları, Ankara 2015

Lenin, *Devlet ve İhtilal*, çev: Kenan Somer, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1994

Lenin, *Karl Marx ve doktrini*, çev: Ş. Yalçın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1990

Lenin, *Ne yapmalı?*, çev: M. Erdost, Sol, Ankara 1990

Lenin, *Nisan tezleri ve ekim devrimi*, çev: M. Ardos, Sol Yayınları, Ankara 1969

Lenin, *Proleter devrim ve dönek Kautsky*, çev: K. Somer, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1993

Lenin, *Rus Komünist Partisi Program Taslağı* (*Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm*)

Lenin, *Sol Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı*, çev: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara 2014

Lenin, *Ulusların kendi yazgılarını belirleme hakkı*, çev: K. Somer, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1998

Lenin, *Yaklaşan felaket ve buna karşı savaşım yolları* (*Ütopik ve bilimsel sosyalizm* içinde, çev: Ş. Yalçın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1999)

Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, 1852 (marxists.org)

Marx, Engels, *Komünist Manifesto*, çev: M. Belli, E. Berktay, S. Ege, P.N. Boratav, K. Boratav, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 2011

Massumi, *Politics of affect*, Polity books, Cambridge 2015

Mathiez, *Bolshevisme and Jacobinism*, Librairie du Parti Socialiste et de l'Humanité, Paris 1920 (marxists.org)

May, *Postyapısalcı anarşizmin siyaset felsefesi*, çev: Rahmi Öğdül, Ayrıntı, İstanbul 2000

Mayer, *Lenin and the Jacobin İdentity in Russia*, Studies in East European Thought, 1999

Mcphee, *Robespierre*, çev: S. Sertabiboğlu, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012

Purcell, *Gramsci is not dead: for a both/and approach to radical geography*, ACME: An international E-Journal for Critical Geographies, 2011

Ramos, *The concepts of ideology, hegemony, and organic intellectuals in Gramsci's Marxism*, Theoretical Review, No: 27, March-April 1982

Robespierre, *Draft Declaration of the rights of man and of the citizen*, (S. Žižek, *Robespierre, Virtue and Terror* içinde, Verso, Londra 2007)

Rosengarten, *The Revolutionary Marxism of Antonio Gramsci*, Brill, Boston 2014

Ross, *Communal Luxury*, Verso, London 2015

Ross, *May 68 and afterlives*, Verso, London, 2004

Rousseau, *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı*, çev: R. N. İleri, Say, İstanbul 2009

Shakespeare, *Hamlet*, çev: S. Eyüboğlu, İş Bankası, İstanbul 2008

Soboul, *Fransız inkılabı tarihi*, çev: Ş. Hulusi, Cem Yayınevi, İstanbul 1969

Somay, *Kaldığımız ders, Marx'ı tekrarlamak* (*Komünizm fikri, Berlin konferansı 2010*)

Somay, *Türkiye solunun Kemalizmle imtihanı* (*Modern Türkiye'de siyasi düşünce, cilt 8, sol*)

Stalin, *The october revolution and the tactics of the Russian communists*, 1924 (marxists.org)

THKPC savunma, 68'liler Birliği Vakfı, İstanbul 2016

Trotsky, *Our Political Tasks*, Part 4: Jacobinism and Social Democrasy, 1904 (marxists.org)

Trotsky, *Thaelmann and the people's revolution*, 1931 (marxists.org)

Trotsky, *The challenge of the left opposition* (D. Lorimer *Trotsky's Theory of Permanent Revolution: A Leninist Critique*, Resistance Books, Sydney 1998)

Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, çev: Tuncay Birkan, Metis, İstanbul 2000

Wallerstein, *Liberalizmden sonra*, çev: Erol Öz, Metis, İstanbul 1998

Woods, *Chavez: Capitalism must be transcended* (marxist.com)

Yücefer, *Potansiyelleri Düşünmek, Deleuze'de Virtüellik, Oluş ve Tarih* (*Gilles Deleuze: Ortadan başlamak*, YKY Cogito, ed: H. Yücefer, İstanbul 2016)

Žižek, *Against the populist temptation* (*Critical Inquiry*, Spring, Connecticut 2006)

Žižek, *The parallax view*, MIT Press, Massachusetts 2006

Žižek, What does it mean to be a great thinker today? (www.youtube.com)

Bu kitabın dizgisi Serhat Kabasakal, baskı ve cilt işleri Sözkesen Matbaası tarafından Ankara'da Haziran 2017 tarihinde yapılmıştır.

Her devrim tarihi saptıran genel çalkantı olarak yükselirken, karşı-devrim tarihin eski gidişatını yeniden onarmak, sınıfları yeniden yerli yerine oturtmak üzere çıkagelir. Dolayısıyla bir devrimin açtığı olanaklar alanı asla tam olarak gerçekleşmez, birçok potansiyel engellenir, bastırılır veya görünmez kalır, açığa çıkan birçok akış henüz yolun başında veya bir süre yol aldıktan sonra kesintiye uğrar. Örneğin Robespierre'in mülkiyet hakkında söyledikleri anayasada yerini bulamamıştır, Saint-Just'un servet ve zenginlik için ifade ettiği şeyler karşı-devrimci süreçler tarafından şiddetle bastırılmıştır vb.. Bu yüzden devrimci bir olay asla bütünüyle gerçekleşmez, hep tarihe sığmayan bir parça edimselleşmemiş olarak kalakalır, olayın tarihe indirgenemez bir boyutu hep saklı kalır. Yine de paradoksal olarak bu parça, olayın tarih tarafından tüketilememiş, hala uyandırılabilecek bir potansiyeli olarak bekleyedurur; çünkü ampirik tarihte kronolojik bir nokta durumuna asla gelememiş olduğu için, tarihe yazılmış, geride kalmış ve böylelikle aşılmış değildir. Geçmişin gizil ve aşılamaz bir potansiyeli olarak devrimcileri uyarmaya devam eder.

9 789758 589180